

Steunpunt Gelijkekansenbeleid – consortium UA en UHasselt – 2009

ISBN 978-90-77271-48-3

Wettelijk Depot: D/2009/3680/06

NUR 747

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder vooraf-gaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk- en bindwerk: Drukkerij Wilda

**HET DISCOURS VAN JONGEREN OVER
MAN-VROUW ROLPATRONEN EN
HOLEBISEKSUALITEIT
OVER FLEXEN, PLAYERS EN METROSEKSUELEN**

dr. Alexis Dewaele

Steunpunt Gelijkekansenbeleid (S-GKB)

Promotor

Prof. dr. John Vincke

Met medewerking van

Nele Cox en Frederik Dhaenens

Universiteit Gent - Vakgroep Sociologie & Communicatiewetenschappen

*What is more difficult?
Being a woman or being a man?
It is hard being a man...
And it is difficult being a woman...
But the most difficult thing is
Trying not to forget
Who you really want to be*

Nong Thoom
(citaat uit de film 'Beautiful Boxer')

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
1.1. Probleemstelling	2
1.2. Holebi-jongeren op de schoolbanken.....	4
1.3. Het discours van jongeren: schipperend tussen normaal en deviant.....	6
1.4. De rol van gender met betrekking tot maatschappelijke verwachtingspatronen	8
1.4.1. Genderrolverwachtingen en de waardering van homoseksualiteit	8
1.4.2. Genderrollen in het holebi-milieu.....	10
1.5. Conclusie en onderzoeksvragen.....	13
2. Methodologie	15
2.1 Keuze en achtergrond van de onderzoeksmethode	15
2.2 Beschrijving van de methode	18
2.2.1 Onderzoeksopzet	18
2.2.2 Het draaiboek voor de groepsgesprekken	20
2.2.3 Respondentenselectie	22
2.2.4 Analyse van het datamateriaal.....	26
3. Resultaten	27
3.1. GENDERASPECTEN	28
3.1.1 Wat betekent mannelijkheid voor de respondenten?	30
3.1.1.1. Nieuwe invullingen van mannelijkheid: de metroseksueel	41
3.1.2 Wat betekent vrouwelijkheid voor de respondenten?	45
3.1.3 Over man-vrouw verschillen	50

3.1.4 De houding en visie met betrekking tot traditionele rolpatronen.....	55
3.2 ASPECTEN MET BETREKKING TOT HOLEBISEKSUALITEIT	65
3.2.1 Over de verschillen tussen holebi's en hetero's.....	67
3.2.2 De houding ten opzichte van holebiseksualiteit.....	71
3.2.2.1 Heteronormativiteit	71
3.2.2.2 Stereotiepen en vooroordelen	79
3.2.2.3 Homonegativiteit.....	83
3.2.2.4 Homopositiviteit.....	88
3.2.2.5 De relatie tussen gender en de houding ten opzichte van holebiseksualiteit	91
3.2.3 Zichtbaarheid van holebiseksualiteit en de waardering ervan.....	95
3.2.3.1 Het holebimilieu	95
3.2.3.2 Herken de holebi!	104
3.2.3.3 Getuigenissen van 'coming out'	111
3.2.3.4 Holebi's op school.....	116
4. Conclusies en aanbevelingen.....	125
4.1 Conclusies van het onderzoek	125
4.1.1. Wat zijn de nieuwe grenzen in genderland?	125
4.1.1.1. Flexen en players: een traditioneel verhaal	126
4.1.1.2. Jongens huilen niet, meisjes moeten zich gedragen.....	126
4.1.1.3. De metroseksueel: nieuwe mannelijkheid?.....	127
4.1.2. De houding ten opzichte van holebiseksualiteit.....	128

4.1.2.1. Het verband tussen heteronormen, paradoxen en homonegativiteit.....	128
4.1.2.2. Kan de echte lesbische ontstaan a.u.b.?	129
4.1.2.3. Van homonegativiteit tot homopositiviteit	130
4.1.3. Zien en gezien worden: de zichtbaarheid van holebiseksualiteit	131
4.1.3.1. Zichtbare aspecten van het holebimilieu	131
4.1.3.2. Heteronormativiteit, zichtbaarheidmanagement en coming out	132
4.1.3.3. Holebiseksualiteit op school	133
4.2 Aanbevelingen	134
5. Bibliografie.....	141
6. Bijlagen.....	147
Bijlage 1: BEM adjectievenlijst.....	147
Bijlage 2: Stellingen met betrekking tot genderideologie	148
Bijlage 3: Situaties - Wie is hetero of holebi? + begeleidende vragen	151
Bijlage 4: Oproep aan de respondenten	153
Bijlage 5: Kenmerken van de respondenten.....	157

1. Inleiding

Uit de resultaten van een grootschalig kwantitatief onderzoek naar de houding van jongeren ten opzichte van holebiseksualiteit, blijkt dat heel wat 16-jarigen een erg negatieve houding koesteren wat betreft gelijke rechten voor holebi's. Dit geldt in het bijzonder voor jongens en jongeren met een moslimachtergrond (Hooghe, Quintelier, Claes, Dejaeghere & Harrel, 2007). Het lijkt alsof de meer open en tolerante houding die zich gedurende de laatste decennia met betrekking tot holebiseksualiteit heeft ontwikkeld (Dewaele, Van den Berghe, Cox & Vincke, 2006), weinig invloed heeft gehad op de huidige generatie jongeren. Echter, misschien uiten jongeren gemakkelijker hun expliciete afwijzing van bepaalde rechten voor holebi's in vergelijking met volwassenen. Immers, hoewel er in Vlaanderen een brede algemene aanvaarding is van holebiseksualiteit, neemt deze snel af wanneer expliciet verwezen wordt naar de seksualiteitsbeleving van holebi's en de strijd voor gelijke rechten (Pickery & Noppe, 2007). Vlamingen in het algemeen (en dus niet enkel jongeren) nemen een ambivalente houding aan wat betreft het (niet) waarderen van holebiseksualiteit.

Het is onduidelijk wat het betekent voor holebi-jongeren om op te groeien in een maatschappelijk klimaat dat homo- en biseksualiteit niet echt verwerpt maar het ook niet omarmt. Holebi-jongeren doorlopen een emotioneel turbulente seksuele identiteitscrisis die met twijfels en angsten gepaard gaat (Dewaele, 2004). Holebi-jongeren, en lesbische en biseksuele meisjes in het bijzonder, lopen dan ook een hoger risico dan heterojongeren om met mentale problemen (suïcidale neigingen en gevoelens van depressie) geconfronteerd te worden (van Heeringen & Vincke, 2000; Vincke, Dewaele, Van den Berghe & Cox, 2006).

In dit kwalitatief onderzoek willen we nagaan in welke mate jongeren zich uitlaten over holebi's. Dit weerspiegelt immers hun attitudes en kan denkpatronen met betrekking tot de oorsprong van homonegativiteit blootleggen. De vergelijking tussen het discours van heterojongeren en holebi-jongeren kan enerzijds verschillende perspectieven en maatschappelijke ervaringen aan het licht brengen. Anderzijds kunnen gelijkaardige visies binnen beide groepen aangeven dat zowel hetero- als holebi-jongeren opgroeien in dezelfde heteronormatieve samenleving.

Een heteronormatieve samenleving stelt niet enkel heteroseksualiteit als norm, ze bekrachtigt ook nog steeds traditionele man-vrouw rolpatronen. Het minder waarderen van homo- en biseksualiteit heeft dan ook te maken met de transgressie van deze traditionele rolpatronen (bijvoorbeeld: mannen horen zich stoer te gedragen, meisjes horen zich onderdanig en emotioneel te gedragen).

Daarom besteden we in deze studie ook bijzondere aandacht aan de rol die traditionele man-vrouw rolpatronen spelen in het discours van de bevroegde jongeren. We doen dit niet enkel om na te gaan in welke mate traditionele man-vrouw denkpatronen nog steeds bij jongeren bestaan, maar tevens om een antwoord te kunnen formuleren op de vragen 'hoe verhouden homo- en biseksuele jongens zich tot lesbiennes en biseksuele meisjes?' en 'In welke mate spelen genderverhoudingen een rol in de mentale kwetsbaarheid van lesbische en biseksuele meisjes?'.

1.1. Probleemstelling

In een eerdere publicatie omschreven we al uitgebreid wat we verstaan onder de heteronormatieve samenleving (zie Dewaele, Cox, Van den Berghe & Vincke, 2006). Heteronormativiteit verwijst naar instituties, praktijken en attitudes die heteroseksualiteit tot een geprivilegieerd systeem in de dominante cultuur maken (Salo, 2004). Mensen veronderstellen meestal dat de seksuele voorkeur van iemand heteroseksueel is. Seksuele voorkeuren die daarbuiten vallen zien ze in het beste geval als 'anders', in het slechtste geval als 'verwerpelijk' of 'afwijkend'. Gezien een seksuele voorkeur in strikte zin niet fysiek herkenbaar is, leidt heteronormativiteit ook tot het onzichtbaar zijn van holebiseksualiteit in een samenleving. Holebi's durven zich niet uiten (bijvoorbeeld op het werk: zie De Biolley, Aslan, Dewaele & Bonnet, 2007) en zijn daarom een relatief onzichtbare groep in de samenleving. Omdat heteroseksualiteit in de samenleving dominant is, wordt deze onzichtbaarheid in stand gehouden of zijn enkel opvallende en/of stereotiepe voorstellingen en voorbeelden van homoseksualiteit zichtbaar. Holebi-jongeren hebben omwille van deze onzichtbaarheid weinig voorbeelden of rolmodellen die hen kunnen helpen vorm te geven aan hun seksuele identiteit.

Het besef zich aangetrokken te voelen tot iemand van hetzelfde geslacht zal pas na een moeizaam proces uitmonden in het opbouwen van een volwaardige seksuele identiteit en een positieve waardering van deze seksuele identiteit (Dewaele, 2004). Holebi-jongeren (jonger dan 27 jaar) hebben een minder sterke holebi-identiteit dan holebi's die 27 jaar en ouder zijn. Dit uit zich in het feit dat deze jongeren zichzelf minder zien als deel uitmakend van de holebi-gemeenschap evenals ze zich minder vaak als exclusief homoseksueel benoemen. Hoewel deze jongeren de meest positieve perceptie hebben van hun heteroseksuele omgeving in vergelijking met oudere leeftijdsgroepen, scoren ze het hoogst wat betreft het internaliseren van homonegativiteit (Dewaele, 2008).

Deze jongeren dienen nog afstand te nemen van de heteroseksuele normen die zij al die jaren aannamen als enige richtlijn voor hun seksuele identiteit.

Jonge holebi's hebben bovendien minder vertrouwenspersonen dan de doorsnee jonge Vlaming. Bij deze jonge holebi's blijkt de mate waarin ze toegang hebben tot sociale ondersteuning nochtans een belangrijke factor wat betreft het omgaan met de stress die ze ervaren als gevolg van hun holebi-zijn. Hoewel jonge holebi's hun omgeving wat betreft homonegativiteit positief beoordelen, gaat dit toch samen met het ervaren van holebi-specifieke stress. Een gebrekkige toegang tot sociale ondersteuning ligt hier mogelijk aan de basis van het probleem. De combinatie van het ervaren van stress en geen toegang hebben tot sociale ondersteuning kan een belangrijke bedreiging vormen voor de mentale gezondheid van deze jongeren (Dewaele, 2008).

De internalisatie van homonegativiteit uit zich in een houding die holebi's zelf aannemen ten opzichte van holebiseksualiteit. Wanneer holebi's zich negatief uitlaten over de groep waartoe ze zelf behoren, dan kan dit geïnternaliseerde homonegativiteit weerspiegelen. Zo blijkt dat holebi's in bijna gelijke mate als hetero's vinden dat er in de media teveel aandacht is voor holebiseksualiteit (Pickery & Noppe; 2007). Terwijl holebi's veel minder vaak dan hetero's homonen biseksualiteit erg negatief beoordelen en expliciet afwijzen, is dit verschil niet zo groot wanneer het over moderne homonegativiteit gaat (dit is de meer abstracte, subtiele en minder manifeste vorm van homonegativiteit)¹ (van wijk, van de Meerendonk, Bakker & Vanwesenbeeck, 2005). Uit Nederlands onderzoek blijkt dan ook dat holebi's zelf bepaalde vormen van homoseksualiteit verwerpen: *"veel geïnterviewden distantiëren zich uitdrukkelijk van het 'demonstratieve', 'rellerige', 'provocerende', 'stereotiepe', 'potteuze' of 'nichterige' gedrag van sommige soortgenoten. Dezen zouden zo namelijk niet alleen problemen over zichzelf afroepen, maar alle homo's en lesbo's een slechte naam bezorgen."* De auteurs zien deze uitspraken als een begrijpelijke reactie die tegelijkertijd de kwetsbaarheid van holebi's als groep illustreert. Zo wordt 'nichterheid' door de respondenten niet alleen begrepen als zich verwijfd gedragen, maar soms ook éénvoudigweg als iedere publieke uiting van homoseksualiteit (Duyvendak, Bos, Hekma, Mans, Tabarki & Kuyper, 2006:108). De woorden die de respondenten uit het Nederlands onderzoek in de interviews gebruiken, verwijzen naar een afwijken van de heteronorm. Alles wat holebi's doet opvallen en niet conformerend is, wijzen ze af. Sommige holebi's reproduceren dus zelf een heteronormatief discours.

---

¹ Het gaat over een houding die bijvoorbeeld aan de hand van volgende stellingen kan weergegeven worden: "Er is in het algemeen teveel aandacht voor homoseksualiteit", "Homoseksuelen moeten niet zo overdreven doen" en "homoseksuelen leggen teveel nadruk op hun seksuele geaardheid".

1.2. Holebi-jongeren op de schoolbanken

De positie van holebi-jongeren in het onderwijs is precair gezien hun kwetsbare psychische toestand (Vincke & van Heeringen, 2002; Eisenberg & Resnick, 2006) en in het kader van discriminerend- en pestgedrag. Vergelijkend onderzoek in verschillende Europese lidstaten wijst op de negatieve invloed van pestgedrag, gebrek aan ondersteuning of homonegatief gedrag van leerkrachten, een tekort aan geoute holebi-leerkrachten en de onzichtbaarheid van holebiseksualiteit in de schoolleerplannen (Takács, 2006). Holebi's blijken dan ook lager opgeleid te zijn dan hetero's, zelfs na controle voor leeftijd en opleidingsniveau van de vader (Lenaers, 2006²). Toch zijn er weinig onderzoeksgegevens voorhanden die aangeven in welke mate de negatieve ervaringen van holebi-jongeren consequenties hebben voor hun schoolloopbaan, hun uiteindelijk behaalde opleidingsgraad en hun carrièremogelijkheden tijdens hun verdere professionele leven.

Binnen het onderwijs is heteroseksualiteit nog steeds de norm wat betreft de vorming die leerlingen meekrijgen (De Brauwere, 2002). De meerderheid van de respondenten (zowel leerlingen als leerkrachten) uit het onderzoek van De Brauwere (2002), geeft aan dat op zijn of haar school géén informatie wordt gegeven over homoseksualiteit, terwijl dat bij de meesten wel gebeurt met betrekking tot het informeren over de andere aspecten van seksuele en relationele vorming (over bijvoorbeeld AIDS en voorbehoedsmiddelen). Bijna de helft van de holebileerkrachten uit dit onderzoek geeft aan dat de onzekerheid van de mogelijke reacties van het bestuur of de inrichtende macht van zijn of haar school, een (zeer) belangrijke reden is om zich op school niet als holebi te outen. Het volgende citaat illustreert dan ook de ambivalente houding die sommige bestuursleden binnen het Vlaamse onderwijssysteem aannemen met betrekking tot het thema holebiseksualiteit: *"... En misschien was het homohuwelijk een stap te ver. Ik ben altijd bereid geweest om te vechten voor een goede juridische bescherming van een homoseksueel engagement. Maar ik kan mij voorstellen dat het woord 'huwelijk' bij sommige mensen weerstand oproept, dat men dat woord liever blijft voorbehouden aan het ideaalbeeld van man en vrouw. ... Laat ik zeggen dat ze (homoseksuele leerkrachten) er geen hot item van moeten maken, door het telkens opnieuw te benoemen, omdat ze er misschien zelf niet helemaal mee verzoend zijn. Daar heb ik het wel moeilijk mee: met dat provocerende gedrag soms, wat erop wijst dat men er zelf niet mee verzoend is. Wat het voor ons ook moeilijk maakt om er op een realistische wijze mee om te gaan."* (De Ceulaer, 2007). De zichtbaarheid van holebiseksualiteit binnen het onderwijs is geen evidentie en het doorbreken van

---

² Ik merk op dat slechts 3.6% van de steekproef (N=88) van Lenaers (2006) uit holebi's bestaat.

de heteronorm (bijvoorbeeld een partnerrelatie tussen een man en een vrouw als ideaalbeeld) is dat evenmin.

Als halebiseksualiteit aan bod komt op school dan betekent dit niet per definitie dat leerkrachten het als een gelijkwaardige optie naast heteroseksualiteit presenteren. Nog te vaak behandelen ze het als een 'bijzonder' gegeven. In het slechtste geval behandelen ze het als een afwijking. Indien leerkrachten zelf traditionele denk- en waardenpatronen aanhangen, dan zal dit doorschemeren in de manier waarop ze het thema in de lessen aankaarten (Ellis & High, 2004). Een al dan niet heteronormatief klimaat uit zich op school in fysiek-architecturale kenmerken (bijvoorbeeld homofobe graffiti op de muren, posters voor een halebifuij die (niet mogen) worden ophangen), aspecten van het schoolbeleid en leerplannen, het schoolklimaat en attitudes van de schoolpopulatie en in de sociale normen die worden uitgedragen (bijvoorbeeld: de verwachting dat leerlingen een partner van het andere geslacht meebrengen op het schoolbal) (Chesir-Teran, 2003).

De onzichtbaarheid van halebiseksualiteit op school blijkt ook uit het gebrek aan informatie dat leerlingen over dit thema ervaren. 57% van de leerlingen uit het onderzoek van Pelleriaux & Van Ouytsel³ (2003) vindt dat er onvoldoende informatie is op school met betrekking tot halebiseksualiteit. Meer dan twee derde van die leerlingen vindt dat halebiseksualiteit bespreekbaar is op school maar een even groot deel zou zich toch niet als holebi outen in de klas, indien zij of hij holebi zou zijn. De attitudes van jongeren ten opzichte van halebiseksualiteit zijn dan ook niet altijd positief of aanvaardend.

De scholierenenquête van Pelleriaux & Van Ouytsel (2003) toont aan dat iets meer dan een derde van de jongens en iets minder dan een vijfde van de meisjes vinden dat een kind beter niet kan opgevoed worden door een lesbisch koppel. Een nog groter aandeel jongens (39%) vindt dat homomannen beter geen kind opvoeden. 31% van de jongens en 16% van de meisjes gaat niet akkoord met de mogelijkheid voor holebi's om kinderen te kunnen adopteren. 65% van de bevroegde scholieren denkt bovendien dat zijn of haar medeleerlingen negatief zouden reageren op een coming out. Hooghe en anderen (2007) maten de houding van 16-jarige jongeren ten aanzien van gelijke rechten voor holebi's en stelden vast dat Vlaamse meisjes gemiddeld 6.79 scoren op een tolerantieschaal van nul tot tien. Bij jongens ligt die score een stuk lager namelijk 4.22. De houding van jongeren uit de Franstalige gemeenschap is nog minder tolerant: jongens en meisjes scoren respectievelijk 3.87 en 6.13.

---

³ 41414 leerlingen uit verschillende Vlaamse scholen werden bevroegd.

Herbigniaux & Laot (2007) onderzochten de perceptie van holebiseksualiteit door jongeren tussen 13 en 21 jaar uit de Franstalige gemeenschap. 3% van de ongeveer 600 bevroegde jongeren voelt zich ongemakkelijk of is geschokkeerd wanneer ze een omhelzing tussen twee personen van *verschillend* geslacht zien. Zijn die twee personen twee meisjes dan voelt 35% zich ongemakkelijk en is 13% geschokkeerd. Zijn het twee jongens, dan voelt 38% zich ongemakkelijk en is 32% geschokkeerd. Slechts één derde van deze jongeren heeft er geen enkel probleem mee indien hun broer of zus holebi zou zijn. Tussen een vierde en een derde van deze jongeren wil geen activiteiten doen (uitgaan, sporten of met iemand als vriend(in) omgaan) met holebi's. Ook stereotiepen over holebi's blijven overeind. Eén vijfde van de leerlingen gaat (eerder) akkoord met de stelling dat alle lesbiennes mannelijk zijn. Bijna de helft van deze jongeren gaat (eerder) akkoord met de stelling dat alle homomannen vrouwelijk zijn. Een even groot aandeel vindt homoseksualiteit niet gelijkwaardig aan heteroseksualiteit. Ten slotte gaat 68% van de Franstalige jongeren (eerder) akkoord met de stelling dat homoseksualiteit een keuze is (Herbigniaux & Laot, 2007).

Op basis van het voorgaande onderzoek kunnen we dus stellen dat de schoolomgeving van jongeren heteronormatief gestructureerd is. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat heel wat jongeren homonegatieve attitudes koesteren ten opzichte van holebi's. Anderzijds mogen we niet vergeten dat een meerderheid van de jongeren wél een positieve houding aanneemt ten opzichte van holebi's. Dit vraagt om een nuancering van het problematiserende discours dat vaak gehanteerd wordt om de positie van holebi's in een maatschappelijke context te plaatsen.

1.3. Het discours van jongeren: schipperend tussen normaal en deviant

Ondanks het gegeven dat de schoolomgeving gekenmerkt wordt door heteronormativiteit en dat de attitudes van leerlingen niet altijd even positief zijn ten opzichte van holebiseksualiteit, zou het getuigen van negativisme om de omgeving van holebi-jongeren enkel en alleen te benoemen als homonegatief en kansloos. Recente evoluties in onze Belgische samenleving hebben geleid tot de openstelling van het burgerlijk huwelijk voor koppels van hetzelfde geslacht, de mogelijkheid voor deze paren om een kind te adopteren en het verbod om te discrimineren op basis van seksuele geaardheid. Daarnaast is er bij de Vlaamse bevolking een brede aanvaarding van holebiseksualiteit in zijn algemeenheid. De ervaringen van holebi-jongeren worden niet enkel gekenmerkt door discriminatie, stigma en afwijzingen op basis van hun seksuele voorkeur.

Cohler & Hammack (2007) onderscheiden twee narratieven die betrekking hebben op de seksuele identiteitsontwikkeling van holebi-jongeren. Het eerste verwijst naar een narratief van 'worstelen en overwinnen' en weerspiegelt een gestigmatiseerde seksuele identiteit die tot stand komt binnen een klimaat van dominante heteronormen. Homoseksueel gedrag en verlangen leiden dan onvermijdelijk tot stigmamanagement. Coming out wordt dan gezien als één van de belangrijkste transitie momenten in de levensloop van holebi's. Dit narratief gaat echter voorbij aan een 'normale' stigmaloze ontwikkeling van een seksuele identiteit bij holebi-jongeren. Het emancipatorisch narratief houdt meer rekening met een zich wijzigend maatschappelijk klimaat. Wat mensen als normaal zien in een bepaalde samenleving, is immers geen statisch gegeven. Het onderscheid tussen klassieke homofobie en moderne homonegativiteit illustreert de verschuiving van hoe bepaalde aspecten van homoseksuele uitingen aanvaard worden, en andere verworpen. Jongeren hanteren een emancipatorisch narratief wanneer ze zich niet gestigmatiseerd voelen, ze niet het gevoel hebben tot een probleemgroep te behoren, gebruik maken van moderne mogelijkheden om hun seksualiteit te beleven (bijvoorbeeld chatten op het Internet) en wanneer ze niet houden van een stigmatiserend hokjesdenken. Beide narratieven sluiten elkaar echter niet uit en kunnen elkaar zelfs aanvullen. Het eerste narratief is gebrekkig in zijn eng problematiserende visie. Het tweede houdt het risico in om uit te monden in een assimilatie-strategie bij jongeren waarbij ze elk onderscheid met de dominante meerderheidsgroep negeren.

Een holebi-jongeren cultuur die drijft op een klimaat dat steeds meer aanvaardend wordt ten opzichte van holebiseksualiteit, brengt een spanning met zich mee tussen de nog steeds aanwezige behoefte bij sommigen tot problematisering, politicering en activisme enerzijds en de éézijdige sociale behoefte van andere jongeren om elkaar te ontmoeten, zich te amuseren en relaties op te bouwen anderzijds. Het risico op assimilatie mag dan wel aanwezig zijn, de creativiteit en zelfstandigheid van holebi-jongeren om zonder activisme eigen hulpbronnen aan te spreken (en heteronormen uit te dagen), mogen we niet onderschatten. Ook coming out als de éénmalige of eerste communicatie over zijn of haar homo- of biseksuele voorkeur, is als concept te éézijdig. De meer geschikte term zichtbaarheidsmanagement verwijst dan naar het continue proces dat holebi's hanteren om zichzelf zichtbaar te maken (Lasser & Tharinger, 2003). Het heeft niet enkel betrekking op het communiceren van 'ik ben holebi' maar evenzeer op alle symbolische betekenissen (bijvoorbeeld humor, dresscode, non verbaal gedrag, verwijzingen naar populaire cultuur) die men hanteert om uiting te geven aan een homo- of biseksuele voorkeur. Holebi's trachten betekenis te geven aan hun verlangen naar personen van hetzelfde geslacht. De wereld rondom holebi's tracht dan weer betekenis te geven aan

homoseksualiteit. Door beide perspectieven in onze analyse mee te nemen, kunnen we een meer enge probleembenadering overstijgen. Indien volwassenen (onderzoekers, beleidsmakers of leerkrachten) vanuit een probleembenadering voorbijgaan aan de manier waarop holebi-jongeren hun wereld en zichzelf begrijpen, dan kan dit leiden tot het onbereikbaar blijven van deze jongeren (Talbert, 2004). Talbert (2004) geeft dan ook aan dat men er beter van uit kan gaan dat zowel hetero- als holebi-jongeren complexe en competente mensen zijn met voorspelbare levens, ervaringen, hulpbronnen en behoeftes.

Door in deze studie een emancipatorisch model aan te dragen, willen we afstand nemen van een strikte probleembenadering. Om met jongeren in gesprek te gaan, moeten we afstand durven nemen van een model dat mogelijk slechts voor een beperkte groep holebi-jongeren van toepassing is. Dit betekent niet dat we heteronormativiteit of homonegativiteit ontkennen, noch dat we streven naar een model van assimilatie waarbij holebi-jongeren zich dienen aan te passen aan een heteroseksueel model. Het betekent dat we open staan voor succesverhalen bij holebi-jongeren met betrekking tot de creativiteit die zij aan de dag leggen om vorm te geven aan hun seksuele identiteit. Daarnaast kunnen we de ervaringen van holebi-jongeren niet begrijpen indien we geen rekening houden met gender (de sociale en culturele constructies van mannelijkheid en vrouwelijkheid).

1.4. De rol van gender met betrekking tot maatschappelijke verwachtingspatronen

De verwachtingen die mensen hebben met betrekking tot de plaats van mannelijkheid en vrouwelijkheid in onze samenleving en in ons dagelijks leven, hebben invloed op de beoordeling en waardering van holebiseksualiteit. Hoewel holebiseksualiteit botst met de stereotiepe genderrolverwachtingen (i.e. verwachtingen met betrekking tot hoe mannen en vrouwen zich horen te gedragen) van mensen, ontsnappen holebi's niet aan de invloed van gender als belangrijke socialisatie-agent.

1.4.1. Genderrolverwachtingen en de waardering van homoseksualiteit

Een meerderheid van de mensen in onze samenleving ziet gender als een primaire socio-biologische categorie met slechts twee keuzemogelijkheden (man of vrouw). Mensen denken echter op verschillende manieren na over

genderconformiteit (i.e. zich gedragen zoals men dat traditioneel verwacht van mannen en vrouwen) en gendernonconformiteit (i.e. zich niet gedragen zoals men dat traditioneel verwacht van mannen en vrouwen). Brownlie (2006) stelt vast dat de argumenten die respondenten aanbrengen met betrekking tot deze conformiteit kunnen ingedeeld worden in vier posities: sociaal essentialisme, biologisch essentialisme, kwalitatief individualisme en sociaal constructivisme. Sociaal essentialisme verwijst naar een denken in traditionele genderrollen en het beklemtonen van binaire gendercategorieën en -verschillen. Mensen beargumenteren het belang van deze verschillen door hun functie als sociaal glijmiddel te beklemtonen: sociale interacties tussen jongens en meisjes verlopen geordend omdat iedereen weet hoe hij of zij zich hoort te gedragen. Binaire gendercategorieën scheppen rolverwachtingen en maken gedrag voorspelbaar. Biologisch essentialisme ziet de dichotome gendercategorieën en -verschillen als geworteld in een biologische of fysiologische gegevenheid. 'De natuur' bepaalt de oorsprong van deze verschillen. Het gekwalificeerde individualisme legt de keuze om genderverschillen al dan niet te aanvaarden bij het individu maar binnen een beperkt kader. Vanuit dit perspectief zijn mensen geneigd bij het individu aan te dringen op het aanpassen van zijn of haar 'keuzes' aan de sociale gendernormen. De sociale druk die ze zo uitoefenen op het individu zien ze dan niet als het beperken van de keuzevrijheid van het individu. Ten slotte zullen personen die eerder sociaal constructivistisch denken het idee afwijzen dat gendercategorieën natuurlijk, gefixeerd en onafhankelijk van culturele betekenissen zijn. Zij zien gender eerder als het resultaat van machtsrelaties tussen mensen onderling en tussen mannen en vrouwen in het bijzonder. Dit perspectief laat meer dan de andere ruimte voor vrijheid wat betreft individuen die afwijken van de traditionele gendernormen. De vier besproken perspectieven zijn echter niet mutueel exclusief. Eén of meerdere perspectieven kunnen voorkomen bij één en dezelfde persoon. Er is niet zozeer sprake van genderconform of gendernonconform denken. Er zijn echter verschillende dimensies onderliggend aan de mate waarin mensen traditionele genderverschillen en -categorieën al dan niet aanvaarden. We besteden hier aandacht aan het denken over gender omdat dit denken niet losstaat van de aanvaarding van homoseksualiteit.

De aanvaarding en waardering van holebiseksualiteit is afhankelijk van het geslacht van diegene die beoordeelt en de mate waarin holebi's al dan niet conformeren aan genderverwachtingen. Verschillende onderzoeken tonen aan dat mannen een meer negatieve houding aannemen ten opzichte van holebi's dan vrouwen (Adolfsen, Keuzenkamp & Kuyper, 2006; EVSG & WVSA, 1999-2004; Hooghe en anderen, 2007; Pickery & Noppe, 2007). Dit blijkt ook uit de rol van vaders met betrekking tot hun holebi-seksuele zonen of dochters. De

helft van de Amerikaanse holebi-jongeren die ooit een zelfmoordpoging had ondernomen, heeft een vader die hun seksuele voorkeur niet aanvaardt (D'Augelli, Hershberger & Pilkington, 2001). Uit Vlaams onderzoek blijkt dat holebi's zelden of nooit hun vader aanduiden als vertrouwenspersoon. De moeder speelt wel een rol. Zij komt als vertrouwenspersoon na een vriend(inn) en partner op de derde plaats (Dewaele, 2008).

Stereotiepe genderrolverwachtingen zijn strenger voor mannen dan voor vrouwen. Wanneer jongens afwijken van hun genderrol of intiem contact hebben met iemand van hetzelfde geslacht, dan veroordelen mensen dit scherper dan wanneer meisjes dit doen (Vincke & Stevens, 1999b; Savin-Williams, 1995). Homonegativiteit staat dan ook niet los van gendernormatieve verwachtingen. Sterker nog, het blijkt zelfs dat het in het bijzonder holebi's zijn die gendernormen overtreden, die niet aanvaard worden. Horn (2007) stelt daarnaast vast dat scholieren hun gendernonconformerende heteroseksuele leeftijdsgenoten meer verwerpen dan hun homoseksuele genderconformerende leeftijdsgenoten. Zowel bij hetero's als bij holebi's blijkt het vooral het 'verwijfde' uiterlijk en gedrag bij jongens, en het mannelijke uiterlijk en gedrag bij meisjes te zijn die negatieve reacties uitlokken. Homonegativiteit en gendernormen zijn dus verbonden. Afwijken van traditionele gendernormen kan zowel voor holebi's als voor hetero's negatieve gevolgen hebben.

1.4.2. Genderrollen in het holebi-milieu

Holebi's ontsnappen niet aan een traditionele genderrolsocialisatie. Dit betekent dat de manier waarop individuen traditionele man-vrouw rolpatronen van bij geboorte aanleren ook het leven van holebi's beïnvloedt. Net zoals er tussen heteromannen en heterovrouwen een verschil is wat betreft hun sociale positie, geldt dit ook voor homomannen en lesbiennes. Hoewel de politieke agenda van homomannen en lesbiennes in zekere mate gelijk zijn (het behoren tot een minderheidsgroep leidt immers tot vergelijkbare eisen), brengt dit beide groepen daarom niet noodzakelijk altijd dicht bij elkaar. Lesbische en homogemeenschappen lijken zelfs weinig geïntegreerd te zijn (Dewaele, 2008). Hoewel er zich mogelijk een evolutie op dat vlak voordoet, zijn commerciële en niet commerciële locaties (bars, fuiven, cruisingplaatsen⁴ en dergelijke) vaak nog altijd ofwel op homomannen ofwel op lesbiennes gericht. Bovendien is het commerciële homomilieu een voornamelijk mannelijke aangelegenheid.

---

⁴ Plaatsen zoals parken, parkings en dergelijke, waar homo's op zoek gaan naar een occasionele sekspartner.

Amerikaanse auteurs geven aan dat de subculturen van lesbiennes ook minder goed gedocumenteerd zijn omdat deze vrouwen net zoals heterovrouwen doorheen de geschiedenis minder toegang hadden tot het publieke leven en financieel vaak afhankelijk waren van mannen (Taylor, Kaminski & Dugan, 2002). Toch wijzen Amerikaanse onderzoeksgegevens niet altijd uit dat lesbiennes een financieel kwetsbare positie innemen. Integendeel, verschillende onderzoeken tonen aan dat lesbiennes zelfs meer verdienen dan heterovrouwen. Dit zou te maken kunnen hebben met de beperkte familiale verplichtingen van lesbische vrouwen in vergelijking met heterovrouwen waardoor de eerste groep meer mogelijkheden heeft om een carrière uit te bouwen (Black, Makar, Sanders & Taylor, 2003; Blandford, 2003). Het blijft echter methodologisch moeilijk om dergelijke inkomensverschillen aan te tonen, zeker binnen een Vlaamse context. Bovendien zeggen deze gegevens niets over de maatschappelijke of culturele positie van lesbische en biseksuele vrouwen. Sommige van deze vrouwen zien dan ook eerder de sekse waartoe ze behoren als determinerend voor hun sociale status in plaats van hun seksuele voorkeur en verlangens.

Het hiërarchische aspect van traditionele dominante mannelijkheid moedigt homomannen en lesbiennes aan tot het voeren van een onderlinge strijd. Dit verdeelt holebi's dan in een groep die tracht een traditioneel mannelijke manier van zijn te claimen om op die manier maatschappelijke waardering en aanvaarding af te dwingen. De andere groep omarmt het vrouwelijke en verzet zich tegen deze identificatie met traditionele mannelijkheid (Clarkson, 2005). Wanneer bij de opkomst van de holebibeweging de 'verwijfde homo' nog gold als een gezagsondermijndend symbool van verzet, is vandaag het conformerende en opeisen van de mannelijke rol misschien meer dan ooit de norm geworden.

Er blijkt echter een verscheidenheid te bestaan in de manier waarop holebi's met genderrollen omgaan. Le Talec (2004) beschrijft een diversiteit aan manieren waarop homomannen met genderrollen omgaan. Een eerste manier verwijst naar het volgen van een heteronormatieve standaard in het dagelijkse leven (bijvoorbeeld op het werk). Deze 'modus' (i.e. een manier van zijn en handelen) weerspiegelt een zekere homo-aseksualiteit en geslotenheid over de homoseksuele voorkeur al naargelang de verdraagzaamheid van de sociale omgeving tegenover zichtbare vormen van homoseksualiteit. Vervolgens is er een 'camp' en nicherige modus die vooral tijdens privé-situaties (bijvoorbeeld onder vrienden, in het homomilieu) beleefd wordt. Ten slotte is er het spelen met hypermasculiniteit (i.e. extreme vormen van traditionele 'stoere' mannelijkheid) die vooral in het seksleven van homomannen een belangrijke rol speelt. De auteur stelt dat homomannen gemakkelijk de 'genderknop' kunnen omdraaien van hypermasculien naar nicherig. Het is dan niet uitzonderlijk voor homomannen om eerst een gezellig 'verwijfd' babbeltje met vrienden op café te

slaan, om vervolgens in een homos sauna de stoere vent uit te hangen. We onthouden hieruit dat mensen genderrollen 'spelen' en een variatie aan de dag leggen in de mate waarin ze zich eerder traditioneel mannelijk of vrouwelijk gaan gedragen. De sociale situatie waarin een individu zich bevindt, zal mee bepalen of hij of zij een mannelijke of vrouwelijke rol opneemt.

Homomannen integreren steeds vaker heteroseksuele waarden met betrekking tot partner- en ouderschap in hun leefwereld (Le Talec, 2004). Dit maakt ook dat deze mannen het stereotiepe en provocerende beeld van de 'janet' (de bij uitstek verwijfde homoman) vaker negatief beoordelen en afwijzen. Tegelijkertijd stellen we vast dat de maatschappelijke opgelegde grenzen van wat mannelijk is en hoort te zijn meer flexibel worden. Reclameboodschappen richten zich steeds meer op een man die zich een trendy en verzorgd imago aanmeet en die geen probleem heeft met zijn 'vrouwelijke kant'. Dit beeld van de man als 'metroseksueel' lijkt deels samen te vallen met de homoseksueel zoals een recent populair televisieprogramma die uitbeeldt. In het programma 'de heren maken de man'⁵ maakt de kijker kennis met homomannen die charmant, verfijnd en een expert zijn in alles wat met goede smaak, cultuur en een trendy levensstijl te maken heeft. Hoewel een dergelijk programma in het televisielandschap op een ongeziene manier homomannen representeert als 'superieur' aan heteromannen (de eerste groep 'verbetert' immers de laatste) en hen dus op een erg positieve manier verbeeldt, kan men zich toch afvragen in welke mate traditionele gendernormen hier al dan niet doorbroken worden. De vijf mannen weerspiegelen immers een stereotiepe 'vrouwelijke' homoman uit een welstellende middenklasse die bij voorkeur in een trendy stedelijke omgeving vertoeft. Stereotiepe mannelijke genderrollen worden misschien wel doorbroken, maar dan wel op een erg éézijdige manier en aan de hand van een nieuw dominant discours. Clarkson (2005) ziet dit als een reproductie van een kapitalistisch consumptiemodel waarbij mannen niet zozeer gestimuleerd worden om rollen te doorbreken maar wel om hun individualistische en narcistische behoeften te bevredigen en daardoor een hogere status te verwerven. Ook deze nieuwe vorm van mannelijkheid blijft op deze manier een instrument om controle te verwerven (Clarkson, 2005). We hoeven het niet eens te zijn met de voorgaande interpretatie. Het vestigt echter wel onze aandacht op de flexibiliteit van genderrollen en hoe deze zich wijzigen doorheen de tijd. We zullen dan ook in dit onderzoek uitgebreid aandacht besteden aan de mate

---

⁵ In het programma 'de heren maken de man' krijgen vijf homo's elke week de opdracht om de levenswijze van een (heteroseksuele) man drastisch te wijzigen. De heteroman wordt door elkéén van de vijf homo's deskundig bijgestaan. Elke homo heeft zijn eigen specialiteit: er is een wellness coach, interieur designer, mode stylist, voedingswaren specialist en een hair & beauty restyler). Zie ook <http://www.kanaaltwee.be/deherenmakendeman/home.htm>.

waarin noties en betekenissen met betrekking tot 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' zich wijzigen. De houding die mensen aannemen met betrekking tot holebiseksualiteit gaat immers sterk samen met de manier waarop zij denken in termen van traditionele man-vrouw rolpatronen.

1.5. Conclusie en onderzoeksvragen

We besluiten dat maatschappelijke verwachtingspatronen met betrekking tot gender zowel de houding als het gedrag van holebi's en hetero's bepalen. Mannen koesteren meer homonegatieve attitudes dan vrouwen en personen die gendernormen overtreden (of dat nu holebi's of hetero's zijn) lopen een hoger risico om daarvoor afgestraft te worden dan zij die de culturele verwachtingspatronen met betrekking tot mannelijkheid en vrouwelijkheid inlossen. Maatschappelijke verwachtingspatronen met betrekking tot traditionele genderrollen zijn bovendien strikter voor jongens dan voor meisjes. In dit onderzoek zullen we ons richten op de volgende onderzoeksvragen:

- Welke diverse betekenissen geven jongeren in hun discours aan de concepten mannelijkheid, vrouwelijkheid, traditionele man-vrouw rolpatronen en holebiseksualiteit?
- Welke houding blijkt uit het discours van jongeren wat betreft traditionele mannelijkheid en vrouwelijkheid, traditionele rolpatronen en holebiseksualiteit?
- Welke argumenten gebruiken de respondenten in hun discours om waarderingen ten opzichte van mannelijkheid en vrouwelijkheid, traditionele rolpatronen en holebiseksualiteit uit te drukken?
- Welke verbanden vinden we in het discours van jongeren tussen het waarderen van mannelijkheid en vrouwelijkheid, traditionele rolpatronen en holebiseksualiteit?

2. Methodologie

We staan eerst stil bij de keuze en de achtergrond van de onderzoeksmethode om vervolgens aandacht te besteden de beschrijving van de methode.

2.1 Keuze en achtergrond van de onderzoeksmethode

In dit onderzoek kozen we voor een kwalitatieve benadering. Een diversiteit aan thema's met betrekking tot de schoolloopbaan van holebi-jongeren werden al eerder door ons onderzocht aan de hand van een kwantitatieve bevraging van ongeveer 4000 jongeren (zie Dewaele, Van Houtte, Cox & Vincke, 2008). Dit onderzoek sluit dan ook aan bij het 'schoolloopbaan onderzoek' en heeft als belangrijkste doelstelling een aantal thema's te exploreren die onaangeroerd bleven in het vorige kwantitatieve onderzoek. Het kwantitatief meten van (homonegatieve) attitudes is één ding. Het in kaart brengen van processen van betekenisgeving is een ander. De kwalitatieve methode leent zich ertoe om dergelijke betekenissen bloot te leggen en genereert andere informatie dan diegene die uit traditioneel survey onderzoek voortvloeit. Het is een vaak voorkomende misvatting dat kwalitatief onderzoek moet inboeten aan representativiteit. Het is tevens een misvatting dat kwantitatief onderzoek altijd representatief zou (moeten) zijn. De doelstelling binnen kwalitatief onderzoek is niet om een representatief staal te analyseren, integendeel, het is net de bedoeling om een zo groot mogelijke diversiteit aan betekenisgevingen onder de loep te nemen. Kwalitatief onderzoek moet leiden tot diepgang en inzicht, niet tot veralgemeenbaarheid. Beide onderzoeksvormen (kwalitatief en kwantitatief) samenbrengen levert dan een grote meerwaarde op. Dit is wat we hier ook trachten te doen. De eerder verzamelde kwantitatieve data leert ons iets over de grootte van een fenomeen en over verschillen tussen groepen (bijvoorbeeld over de vaststelling dat jongens een meer homonegatieve instelling hebben dan meisjes), deze kwalitatieve data moet ons iets leren over de betekenissen die schuilen achter bepaalde fenomenen (bijvoorbeeld er zijn verschillende en diverse uitingsvormen van homonegativiteit). Kwalitatief onderzoek wordt te vaak miskend. Wij zien het als een efficiënt instrument om de cultuur te analyseren waarin we leven.

We hebben er voor gekozen om focusgroepen te gebruiken in dit onderzoek. Aandacht hebben voor groepsinteractie laat immers toe om te analyseren hoe betekenissen tot stand komen en hoe betekenissen kunnen evolueren. We gaan immers op zoek naar de fundamenteën van homonegativiteit en

heteronormativiteit, en ontleden symbolische verbanden tussen homonegativiteit en een denken in traditionele man-vrouw rolpatronen. We beschouwen het groeps gesprek als een sociale setting die eigen dynamieken en impulsen genereert en ons iets leert over hoe betekenissen tot stand komen in de sociale werkelijkheid.

In dit onderzoek gaan we uit van een fenomenologische benadering. Deze benadering is gericht op een directe en intuïtieve waarneming van fenomenen. Dit stelt ons in staat de essentiële kenmerken van ervaringen en de essentie van wat men ervaart te onderzoeken. Een groepsinterview geeft toegang tot het betekenisniveau van de deelnemers en is erg geschikt om verhelderende argumenten en een diversiteit aan meningen en perspectieven te genereren. Het produceert beschrijvingen van de realiteit die door de deelnemers van het groeps gesprek als vanzelfsprekend worden ervaren en die in meer of mindere mate gedeeld worden door verschillende deelnemers (Frey & Fontana, 1993).

Verschiedende elementen bepalen hoe we de communicatie die zich tijdens een groeps gesprek voordoet, kunnen interpreteren. Analoog met Albrecht, Johnson & Walther (1993) definiëren we communicatie als een transactioneel⁶ en symbolisch proces van wederzijdse beïnvloeding tussen twee of meerdere individuen dat de gevoelsmatige, cognitieve en gedragsmatige toestand van deze individuen beïnvloedt. Een communicatieproces verloopt niet lineair in die zin dat het moeilijk of helemaal niet te voorspellen valt in welke richting een bepaalde communicatie zal evolueren. Het symbolische aspect van communicatie verwijst dan weer naar het gegeven dat betekenis niet puur ontleed wordt op basis van de uitgedrukte inhoudelijke boodschap, maar eerder op basis van een interpretatie van die boodschap.

Een ander belangrijke element in het begrijpen van groepsinteractie is dat je als onderzoeker een onderscheid moet maken tussen hoe opinies van individuen tot stand komen en hoe ze deze uiten. Met betrekking tot het uiten van opinies zijn er drie belangrijke processen die de betrouwbaarheid van deze meningen bepalen: volgzzaamheid, identificatie en internalisatie (Kelman, 1961). Volgzzaamheid weerspiegelt de neiging van respondenten om zich te gedragen zoals zij denken dat de onderzoeker het van hen verwacht. Zo kunnen de respondenten bijvoorbeeld veronderstellen dat de onderzoeker van hen wil dat ze halebivriendelijke antwoorden geven. Het is dan aan de onderzoeker om een zo neutraal mogelijke houding aan te nemen en het antwoordgedrag noch te bevestigen noch te ontcrachten. Identificatie verwijst vervolgens naar de neiging

---

⁶ Het transactionele van communicatie verwijst naar het gegeven dat wanneer één element in het proces verandert, dit een invloed heeft op alle andere elementen in het proces.

van individuen om zich te willen identificeren met iemand die ze bewonderen of met wie ze aansluiting zoeken. De veronderstelling dat een onderzoeker werkt voor een Steunpunt Gelijkekansenbeleid zou dan een specifiek sociaal wenselijk discours kunnen uitlokken omdat de respondenten dergelijk instituut hoog achten. We hebben bij de communicatie rond dit onderzoek (bijvoorbeeld bij de respondentenselectie) ons onderzoeksteam altijd geprofileerd als één van de universiteiten Antwerpen en Gent (en niet van het Steunpunt Gelijkekansenbeleid) om dergelijk sociaal wenselijk discours enigszins te kunnen vermijden. Ten slotte, verwijst internalisatie naar het proces waarbij bij individuen bepaalde opinies en houdingen erg persoonlijk en diep verankerd zijn. Deze opinies en houdingen zijn het interessantst omdat ze unieke persoonlijke standpunten weerspiegelen. Ze zijn echter ook het moeilijkst uit te lokken. Als respondenten één per één gevraagd wordt om hun mening over iets te geven, dan zal de mening van de laatste (of latere) respondent vaak de mening weerspiegelen van hun voorgangers. Een manier om dit te vermijden is door respondenten eerst hun persoonlijke mening op papier te laten schrijven en deze dan anoniem in groep voor te lezen (Albrecht, Johnson & Walther, 1993). Een variatie van dergelijke schrijfofdracht hebben we bij aanvang van het eerste groepsgesprek toegepast (zie 2.2.2.).

Gezien de gevoelige aard van de gespreksonderwerpen hebben we in dit onderzoek veel aandacht besteed aan het creëren van een 'vertrouwelijke' omgeving waarbinnen de respondenten zich comfortabel voelen en op een ongeremde manier hun mening kunnen uiten. Eenvoudige maatregelen kunnen een aangename sfeer creëren en de relatie tussen onderzoeker en respondent en de relatie tussen respondenten onderling positief beïnvloeden. Het gaat dan over éénvoudige (maar soms tijdsintensieve) maatregelen zoals het regelmatig opbellen van respondenten voor het eerste groepsgesprek, ze op een hartelijke manier onthalen voor het groepsgesprek, tijd maken voor een ontspannen pauze tijdens het groepsgesprek (met drank en versnaperingen)... Hoewel we niet alle barrières kunnen overwinnen, is een geborgen omgeving toch erg belangrijk opdat respondenten 'vrijuit' zouden kunnen spreken. Voor de onderzoekers (diegene die de groepsinterviews afnemen) is het dan belangrijk om zich zo passief mogelijk op te stellen als een non directieve katalysator. De onderzoekers zijn er enkel om de communicatie te faciliteren. Het exploratieve en fenomenologische opzet vereist dat de kennis van de deelnemers zelf komt, los van vooraf bepaalde theoretische concepten en opinies van de onderzoekers zelf.

2.2 Beschrijving van de methode

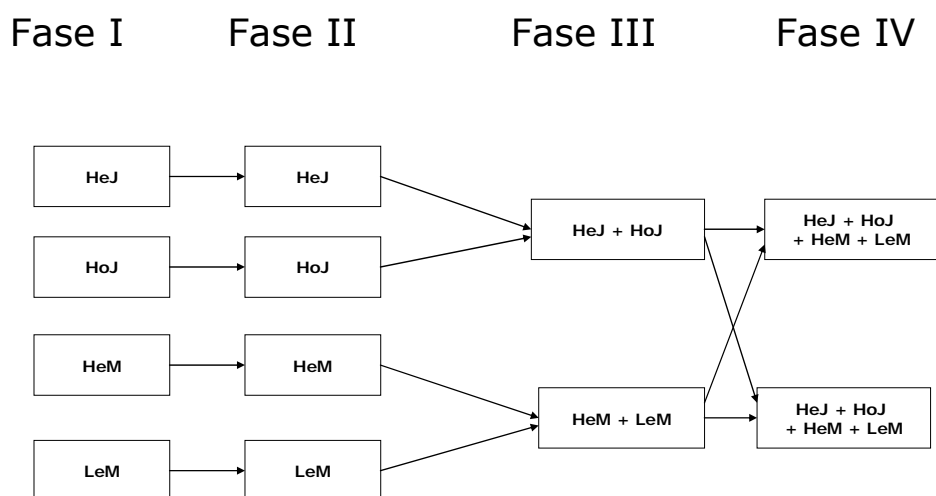
We staan eerst stil bij het onderzoeksopzet. Op welke manier hebben we de focusgroepen georganiseerd en waarom hebben we ze op een bepaalde manier samengesteld? Om de groepsgesprekken in goede banen te leiden, hebben we een draaiboek opgesteld dat als blauwdruk of 'scenario' kan dienen. Ten slotte staan we hier ook nog stil bij de manier waarop we de respondenten hebben geselecteerd en de methode om ons uiteindelijk verkregen datamateriaal te analyseren.

2.2.1 Onderzoeksopzet

We vertrekken van een aantal centrale onderzoeksvragen die doelbewust vrij algemeen en in een open vorm gesteld zijn (zie 1.5). Het antwoord op de onderzoeksvragen zoeken we in de data die de groepsgesprekken ons opleveren. Maar hoe zullen we deze groepen indelen en wat moeten de kenmerken van de deelnemers zijn? Knodel (1993) geeft aan dat er twee belangrijke te onderscheiden groepskenmerken zijn: breekkenmerken en controlekenmerken. Breekkenmerken onderscheiden de verschillende groepen van elkaar terwijl controlekenmerken een gemene deler zijn binnen alle groepen. We kiezen 'geslacht' en 'seksuele voorkeur' als essentiële breekkenmerken om onze groepen te onderscheiden. We zullen afzonderlijke groepsinterviews houden voor groepen die enkel bestaan uit jongens, meisjes, hetero's en holebi's. We veronderstellen immers dat deze kenmerken een fundamenteel ander perspectief en dus discours kunnen teweegbrengen tijdens het groepsgesprek. Controlekenmerken zorgen er voor dat er een zekere noodzakelijke uniformiteit is tussen de verschillende groepen. We zorgen er dan voor dat elke groep op ongeveer gelijke manier is samengesteld wat betreft leeftijd en socio economische status van de respondenten.

Het onderwerp van dit onderzoek is gevoelig. Eén van de breekkenmerken die we hanteren (i.e. seksuele voorkeur) is dat ook. Dit maakt het onderzoek bijzonder in die zin dat we met specifieke aandachtspunten rekening moeten houden. Enerzijds willen we een situatie creëren waarbinnen de respondenten vrijuit hun eigen perspectief kunnen uiten (als man, als vrouw, als hetero en als holebi). Anderzijds willen we de verschillende groepen zoals afgebakend op basis van de breekkenmerken, met elkaar in contact brengen om de verschillende perspectieven te laten contrasteren en botsen. Dit kan immers een nieuwe dynamiek op gang brengen met nieuwe betekenissen. Homogene groepen hebben het voordeel dat ze een sfeer van vertrouwen creëren waarin de respondenten zich comfortabel en ongeremd voelen. Heterogene groepen

hebben het voordeel dat ze inzicht in de invloed van contact en communicatie tussen groepen die 'anders' zijn stimuleren. Dat is de reden waarom we hebben gekozen voor een onderzoeksopzet dat aanvangt met een homogene samenstelling om vervolgens in een volgende fase over te gaan tot een heterogene samenstelling van de focusgroepen. Een schematische voorstelling van het onderzoeksopzet ziet er dan als volgt uit:

In de eerste fase van het onderzoeksopzet nemen we een groepsinterview af van de respondenten ingedeeld in afzonderlijke groepen op basis van de breekkenmerken. Elke groep (in fase I en II) bestaat uit zeven of acht deelnemers. De nadruk tijdens de discussie in fase I ligt op de concepten 'mannelijkheid', 'vrouwelijkheid' en 'traditionele man-vrouw rolpatronen'. We nemen dus vier groepsinterviews af met vier homogeen samengestelde groepen: een groep heterojongens (i.e. HeJ), homo- en biseksuele jongens (i.e. HoJ), heteroseksuele meisjes (i.e. HeM) en een groep lesbische en biseksuele meisjes (i.e. LeM). In de tweede fase behouden we de homogene groepssamenstelling (met dezelfde respondenten) maar leggen we inhoudelijk de nadruk op het concept 'holebiseksualiteit'. In een derde fase gaan we over naar een meer heterogene samenstelling. We maken één focusgroep samengesteld uit hetero-, homo- en biseksuele jongens en een andere focusgroep samengesteld uit hetero-, biseksuele en lesbische meisjes. Alle respondenten namen al in fase I van het onderzoek deel en blijven dat doen tot en met fase IV. Vanaf de derde fase bespreken we zowel de concepten 'mannelijkheid', 'vrouwelijkheid', 'traditionele man-vrouw rolpatronen' als het concept 'holebiseksualiteit'. Ten slotte stellen we in de vierde fase heterogene

groepen samen door in elke groep een mix te maken op basis van de breekkenmerken. We krijgen dan twee focusgroepen met zowel meisjes, jongens, holebi's als hetero's. Door dit opzet te handhaven zorgen we ervoor dat tijdens de eerste groepsgesprekken (wanneer de respondenten zich nog relatief ongemakkelijk voelen in de nieuwe groep) zich snel een vertrouwelijke en geborgen sfeer kan ontwikkelen waarbinnen gevoelige informatie (over bijvoorbeeld seksuele voorkeur) kan vrijgegeven worden. We gaan dan uit van de veronderstelling dat na de eerste twee groepsgesprekken de respondenten zich voldoende op hun gemak voelen in hun groep om de overgang naar een heterogene samenstelling te maken.

2.2.2 Het draaiboek voor de groepsgesprekken

Om de groepsgesprekken in goede banen te leiden werd een draaiboek opgesteld met de gehanteerde methodieken, het benodigde materiaal, praktische aandachtspunten en een lijst met meer gedetailleerde onderzoeksvragen of onderwerpen die aan bod moesten komen (cfr. een 'topic list'). Het uitgangspunt voor de gesprekken was dat deze een sterk open karakter moesten hebben en dus niet of weinig gestuurd mochten worden door de onderzoeker. De methodieken zijn er dan ook in eerste instantie om een discussie uit te lokken en minder om bepaalde thema's aan bod te brengen.

De eerste groepsgesprekken (fase I) van het onderzoek gingen van start met een korte introductie van onszelf en van het onderzoek. Het doel en opzet van het onderzoek werd erg kort geschetst. We presenteerden het als een onderzoek naar de visie van jongeren over mannen en vrouwen en over maatschappelijke thema's zoals het homohuwelijk. Daarna mochten de respondenten zichzelf voorstellen. Vervolgens volgden een aantal eerste (weinig bedreigende) openingsvragen die één per één werden beantwoord: "hoe ligt de verhouding jongens/meisjes in jullie klasgroep en vind je deze verhouding goed? Waarom niet, waarom wel?". Vervolgens gingen we van start met een prentenopdracht.

De eerste gehanteerde methodiek noemen we de 'Pierre & Gilles prentenopdracht'. Het betreft hier een activiteit die we doelbewust hebben gekozen om een sfeer van vertrouwen tussen de deelnemers te stimuleren. We wilden ook op een relatief neutrale manier (zonder sterke incentives of vragen vanuit de onderzoekers) houdingen en percepties over mannelijkheid en vrouwelijkheid losmaken. Op voorhand hadden de onderzoekers afbeeldingen gekozen uit het oeuvre van het kunstenaarsduo 'Pierre & Gilles'⁷. Hun

---

⁷ Voorbeelden van het werk van 'Pierre & Gilles' vind je op de volgende website: 20

afbeeldingen zijn erg kitscherige sprookjesachtige representaties van mannen, vrouwen en koppels die vaak een erg stereotiepe traditioneel mannelijke of vrouwelijke uitstraling hebben of net een niet normatieve representatie van mannelijkheid en vrouwelijkheid weergeven. Soms zijn hun afbeeldingen ook erg ambigu of androgyn in de manier waarop ze mannen en vrouwen weergeven. De opvallende verbeelding van stereotiepen, het grensoverschrijdende evenals het ambigu karakter van deze prenten leek ons erg geschikt om de discussie op gang te brengen. De respondenten werden ingedeeld in duo's of trio's, kregen drie prenten van het kunstenaarsduo toegewezen, en kregen vervolgens 10 minuten de tijd om uit een lijst van adjectieven er twee te kiezen waarvan zij vonden dat deze het best bij één bepaalde prent pasten. De lijst met adjectieven (zie bijlage 1) selecteerden we uit de 'Bem Sex Role Inventory' (i.e. BSRI, Bem, 1974), een gestandaardiseerde meetschaal die normaal gebruikt wordt om te meten in welke mate individuen zichzelf typische mannelijke, vrouwelijke of androgynse eigenschappen toeschrijven. De respondenten kregen ook de opdracht om na te denken over waarom ze bepaalde adjectieven hadden gekozen. Later werd dit dan duo/trio per duo/trio besproken. Deze prentenopdracht had niet enkel als doelstelling de discussie over mannelijkheid en vrouwelijkheid op gang te trekken, ze was ook gericht op het creëren van een vertrouwelijke sfeer waarbinnen ze elkaar gemakkelijk leerden kennen en allen gestimuleerd werden om actief deel te nemen aan het groepsgesprek.

De groepsgesprekken in Fase II van het onderzoek waren inhoudelijk eerder gericht op het bespreken van aspecten die te maken hebben met holebiseksualiteit. In deze fase luidden de openingsvragen: "Zitten er holebi's in je klas? Hoe staan je medeleerlingen tegenover holebi's? Hoe staan ze er op school tegenover?" Na de openingsvraag lieten we de respondenten verschillende videofragmenten zien uit bekende of minder bekende series, films en televisieprogramma's. In het audiovisuele materiaal werden verschillende thema's aangereikt die te maken hebben met holebiseksualiteit (over herkenbaarheid en zichtbaarheid van holebi's, discriminatie, stereotiepen, vooroordelen, het holebimilieu,...).

De groepsgesprekken in Fase III en IV van het onderzoek waren inhoudelijk gericht op het bespreken van zowel aspecten die te maken hebben met holebiseksualiteit als aspecten die met mannelijkheid, vrouwelijkheid en traditionele rolpatronen te maken hebben. We gebruikten afwisselend drie verschillende methodieken. We gebruikten videofragmenten om voornamelijk thema's met betrekking tot holebiseksualiteit bespreekbaar te maken. Daarnaast lieten we de respondenten reageren op stellingen en situaties. In bijlage 2 vind

je een overzicht van de gebruikte stellingen. Deze ontleenden we aan een meetinstrument dat gebruikt wordt om de genderideologie (i.e. iemands overtuiging met betrekking tot traditionele man-vrouw rolpatronen) van respondenten te meten (Vermeersch, 2006). Ten slotte presenteerden we de respondenten een aantal situaties die we op voorhand hadden bedacht (zie bijlage 3). Deze situaties weerspiegelen een situatie waarbij verschillen personen op één of andere manier homoseksueel gedrag stellen. Het is dan aan de respondenten om te bepalen of de personen uit de situatie homo, bi, lesbisch of hetero zijn. Deze situaties hebben we gebruikt om een discussie met betrekking tot de herkenning en zichtbaarheid van holebiseksualiteit te initiëren. Daarnaast hadden we bij elke situatie een aantal begeleidende vragen voorbereid (zie bijlage 3) om specifieke thema's aan bod te brengen.

We benadrukken dat we het draaiboek flexibel gebruikt hebben in die zin dat praktische omstandigheden en groepsdynamieken er soms om vragen om af te wijken van de richtlijnen in het draaiboek. Zo kwam tijdens de eerste fase het thema holebiseksualiteit aan bod terwijl we inhoudelijk ons meer wilden richten op aspecten met betrekking tot mannelijkheid en vrouwelijkheid. Sommige videofragmenten, stellingen en dergelijke lokken meer reactie uit in de ene groep dan in de andere. Jongeren spreken vaak vanuit hun ervaringswereld. Dat maakt dat bijvoorbeeld de homo- en biseksuele jongens veel meer te vertellen hebben over het homomilieu dan de heterojongeren. We hadden als onderzoekers ook het gevoel dat we erin geslaagd waren om een vertrouwelijke sfeer te creëren. Het opzet om aan te vangen met homogene groepen en ze te laten evolueren naar heterogene groepen was in die zin een geslaagde operatie. Het door de respondenten onthullen van soms erg persoonlijke informatie (coming out verhalen, praten over seks, over de echtscheiding van hun ouders of het overlijden van één van hun ouders) toont aan dat de respondenten de onderzoekssetting ervoeren als een veilige omgeving waarbinnen ze oprecht opinies en mening konden uiten.

2.2.3 Respondentenselectie

Om de respondenten te selecteren maakten we gebruik van het databestand uit het kwantitatief onderzoek van Dewaele, Van Houtte, Cox en Vincke (2008). Voor dit kwantitatieve onderzoeksproject hadden we ongeveer 6000 respondenten bereikt. Een deel van hen had via de ingevulde enquête hun emailadres achtergelaten. We selecteerden de emailadressen van personen van 14 tot en met 21 jaar die in de enquête hadden aangegeven nog te willen meewerken aan verder onderzoek. We hielden ongeveer 1700 emailadressen

over. Een eerste mailing gebeurde op 22 mei 2008, een tweede oproep op 18 augustus 2008 (zie bijlage 4). Respondenten kregen bij deelname hun vervoersonkosten terugbetaald evenals een premie van 20 euro per groepsgesprek waaraan men deelnam. Deze premie kon dus maximaal 80 euro bedragen bij deelname aan alle vier de groepsgesprekken. We drongen er op aan om aan alle groepsgesprekken deel te nemen.

Ondanks de ruime pool respondenten die we per mail konden uitnodigen, weerspiegelt onze groep respondenten een relatief selecte groep. We rapporteren hier de verschillende kenmerken (geslacht, leeftijd, gevolgde onderwijsvorm, etnische origine, seksuele identificatie, score op de variabele 'mannelijkheid', score op de variabele 'vrouwelijkheid' en score op de variabele 'genderideologie') per groep respondenten (heterojongens, heteromeisjes, homo- en biseksuele jongens, lesbische en biseksuele meisjes). Een overzicht van de kenmerken van alle respondenten vind je in bijlage 5. Voor de scores op de variabele 'mannelijkheid', 'vrouwelijkheid' en 'genderideologie' gebruikten we de gegevens van de eerder verzamelde kwantitatieve data. Op basis van deze variabelen konden we de diversiteit van de deelnemers aan de groepsgesprekken bewaken op basis van hun scores op 'mannelijkheid', 'vrouwelijkheid' en 'genderideologie'. De meetinstrumenten met betrekking tot de laatstgenoemde variabelen worden uitgebreid besproken in het onderzoeksrapport van Dewaele, Van Houtte, Cox & Vincke (2008)⁸. We beschrijven hier kort deze variabelen.

De scores op de variabele 'mannelijkheid' weerspiegelen de mate waarin de respondenten zichzelf traditioneel mannelijke eigenschappen toeschrijven (zoals 'assertief' en 'dominant'). Deze scores kunnen variëren van 0 (helemaal niet mannelijk) tot 60 (zeer mannelijk). De 4163 respondenten uit het kwantitatieve onderzoek scoren gemiddeld 38 (SD = 9) op deze variabele. De scores op de variabele 'vrouwelijkheid' weerspiegelen de mate waarin de respondenten zichzelf traditioneel vrouwelijke eigenschappen toeschrijven (zoals 'warm' en 'begripvol'). Deze scores kunnen variëren van 0 (helemaal niet vrouwelijk) tot 60 (zeer vrouwelijk). De 4163 respondenten uit het kwantitatieve onderzoek scoren gemiddeld 45 (SD = 7) op deze variabele. De scores op de variabele 'genderideologie' weerspiegelen de mate waarin de respondenten denken in stereotiepe genderrolpatronen. Een traditionele visie betekent dan bijvoorbeeld dat de respondent vindt dat een vrouw thuis moet blijven en voor de kinderen zorgen terwijl de man zich op zijn carrière kan richten. Deze scores kunnen

---

⁸ Dit onderzoeksrapport kan gratis gedownload worden op de website van het Steunpunt Gelijkekansenbeleid (www.steunpuntgelijkekansen.be) of besteld worden via het volgende emailadres: steunpuntgeka@ua.ac.be.

variëren van 0 (heel progressieve visie) tot 60 (heel traditionele visie). De 4163 respondenten uit het kwantitatieve onderzoek scoren gemiddeld 23 (SD = 8) op deze variabele. Tabel één geeft de gemiddelde, minimum en maximum scores weer van de 4163 respondenten uit het kwantitatief onderzoek en deze van de verschillende homogene groepen uit dit kwalitatief onderzoek. We doen dit voor de variabelen 'mannelijkheid', 'vrouwelijkheid' en 'genderideologie'. Voor de respondenten uit het kwantitatief onderzoek vermelden we ook de standaarddeviaties. De gegevens in deze tabel laten toe om te vergelijken in welke mate de scores van de deelnemers aan de groepsgesprekken afwijken van de scores van de respondenten uit het kwantitatief onderzoek voor de variabelen 'mannelijkheid', 'vrouwelijkheid' en 'genderideologie'.

Tabel 1: Gemiddelden, minimum- en maximumscores en standaarddeviaties voor de variabelen 'mannelijkheid', 'vrouwelijkheid' en 'genderideologie'

	Mannelijkheid				Vrouwelijkheid				Genderideologie			
	Min.	Max.	M	SD	Min.	Max.	M	SD	Min.	Max.	M	SD
N = 4163	0	60	38	9	0	60	45	7	0	60	23	8
HeJ	34	51	42	/	33	51	43	/	14	28	23	/
HeM	29	49	42	/	34	52	41	/	13	29	19	/
HoJ	23	46	37	/	31	55	45	/	11	27	15	/
LeM	29	47	41	/	37	55	47	/	3	20	11	/

De groep heterojongens bestond uit zeven respondenten. De jongste respondent was 17, de oudste 21. Vier respondenten zaten op het moment van de groepsgesprekken in het ASO, twee respondenten volgden hoger niet universitair onderwijs en één respondent zat in het TSO. Vijf respondenten waren Belgen, één was Madagaskarees en één respondent was Kosovaar. De laagste score op de variabele 'mannelijkheid' bedroeg 34, de hoogste 51 (gemiddelde score = 42). De laagste score op de variabele 'vrouwelijkheid' bedroeg 33, de hoogste 51 (gemiddelde score = 43). De laagste score op de variabele 'genderideologie' bedroeg 14, de hoogste 28 (gemiddelde score = 23).

De groep heteromeisjes bestond uit acht respondenten. De jongste respondent was 17, de oudste 21. Drie respondenten zaten op het moment van de groepsgesprekken in het ASO, vier respondenten volgden hoger niet universitair onderwijs en één respondent zat in het TSO. Alle meisjes hadden de Belgische nationaliteit. De laagste score op de variabele 'mannelijkheid' bedroeg 29, de 24

hoogste 49 (gemiddelde score = 42). De laagste score op de variabele 'vrouwelijkheid' bedroeg 34, de hoogste 52 (gemiddelde score = 41). De laagste score op de variabele 'genderideologie' bedroeg 13, de hoogste 29 (gemiddelde score = 19).

De groep homo- en biseksuele jongens bestond uit zeven respondenten. De jongste respondent was 17, de oudste 22. Vier respondenten zaten op het moment van de groepsgesprekken in het ASO, één respondent volgde universitair onderwijs, één respondent zat in het TSO en één respondent werkte al. Zes respondenten waren Belgen, één respondent was van Afrikaanse origine⁹. Vijf respondenten identificeerden zichzelf als homo, twee als biseksueel. De laagste score op de variabele 'mannelijkheid' bedroeg 23, de hoogste 46 (gemiddelde score = 37). De laagste score op de variabele 'vrouwelijkheid' bedroeg 31, de hoogste 55 (gemiddelde score = 45). De laagste score op de variabele 'genderideologie' bedroeg 11, de hoogste 27 (gemiddelde score = 15).

De groep lesbische en biseksuele meisjes bestond uit zeven respondenten. De jongste respondent was 18, de oudste 20. Drie respondenten zaten op het moment van de groepsgesprekken in het ASO, twee respondenten volgden hoger niet universitair onderwijs, één respondent zat in het TSO en één respondent zat in het KSO. Zes respondenten waren Belgen, één respondent had was half Marokkaanse. Vier meisjes identificeerden zichzelf als biseksueel, drie als lesbisch. De laagste score op de variabele 'mannelijkheid' bedroeg 29, de hoogste 47 (gemiddelde score = 41). De laagste score op de variabele 'vrouwelijkheid' bedroeg 37, de hoogste 55 (gemiddelde score = 47). De laagste score op de variabele 'genderideologie' bedroeg 3, de hoogste 20 (gemiddelde score = 11).

Uit de hiervoor beschreven kenmerken leiden we af dat de groep respondenten vrij divers is in zijn samenstelling. Omdat we beschikten over informatie met betrekking tot de 'mannelijkheid', 'vrouwelijkheid' en 'genderideologie' van de respondenten, konden we ons bij het uitkiezen van respondenten laten leiden door deze variabelen. Dit maakt dat we bijvoorbeeld respondenten hebben geselecteerd die zowel eerder traditioneel denken op vlak van traditionele man-vrouw rolpatronen als eerder conservatief denken op dat vlak. Dit zal de diversiteit aan meningen tijdens de groepsgesprekken zeker ten goede gekomen zijn. Onze respondenten beantwoorden in zekere mate ook aan de kenmerken van ons kwantitatief databestand. Dit betekent echter ook dat er weinig laag opgeleide deelnemers aan de groepsgesprekken deelnamen. Er waren geen

---

⁹ We hebben geen meer gedetailleerde omschrijving van de etnische origine van deze respondent.

respondenten uit het BSO en het aantal respondenten uit het TSO was beperkt. Ook de leeftijd van de deelnemers was relatief hoog gezien we schoolgaande jongeren vanaf 14 jaar beoogden. Ten slotte zijn er ook geen respondenten die er een extreem traditionele visie op nahouden wat betreft man-vrouw rolpatronen. Hier dient rekening mee gehouden te worden bij de interpretatie van de resultaten.

2.2.4 Analyse van het datamateriaal

Alle groepsinterviews werden digitaal opgenomen. Nadien werden deze opnames letterlijk uitgetypt door jobstudenten. Deze letterlijke weergave noemen we een transscript. De 12 verkregen transscripts vormen dan het datamateriaal dat verder geanalyseerd kan worden. Om deze grote hoeveelheid data te verwerken (het betreft ongeveer 360 pagina's uitgetypte tekst) maakten we gebruik van het softwarepakket NVivo 8. Dit softwarepakket laat toe om het verzamelde materiaal te coderen. Bij het coderen krijgen tekstfragmenten één of meerdere codes toegekend. Deze codes verwijzen naar concepten (bijvoorbeeld 'mannelijkheid', 'heteronormativiteit') zoals de onderzoeker deze benoemt. Het rapporteren van de resultaten weerspiegelt dan een groeperen van tekstfragmenten op basis van deze codes.

3. Resultaten

In dit deel geven we een overzicht van de onderzoeksresultaten. We bespreken het discours van de jongeren uit ons onderzoek met betrekking tot alles wat met gender te maken heeft (i.e. de sociale en culturele invullingen en waarderingen van mannelijkheid en vrouwelijkheid) en alles wat met holebiseksualiteit te maken heeft. We vermelden de citaten van de respondenten al dan niet per groep (heterojongens, heteromeisjes, homo- en biseksuele jongens, lesbische en biseksuele meisjes). Het is niet altijd relevant om een onderscheid naargelang groep te maken. Dit is wel het geval wanneer er opvallende verschillen in het discours waar te nemen zijn of wanneer de respondenten sterk vanuit eigen ervaringswereld spreken. Daarnaast illustreren we sommige thema's met bevindingen die we eerder deden in eigen kwantitatief onderzoek (zie Dewaele, Van Houtte, Cox & Vincke, 2008). Vanuit deze kwantitatieve bevindingen kunnen we immers aantonen dat er wel degelijk verschillen zijn tussen groepen (bijvoorbeeld jongens denken meer traditioneel wat betreft traditionele man-vrouw rolpatronen). We merken op dat elk citaat van elke respondent een code toegewezen krijgt. Na de naam van elke respondent wordt tussen haakjes aangegeven uit welke fase van het onderzoek dit citaat komt en tot welke groep de respondent behoort. Er waren vier fasen (zie 2.2.1) en vier groepen in het onderzoek. 'HeJ' staat voor de groep heterojongens, 'HeM' staat voor de groep heteromeisjes, 'HoJ' staat voor de groep homo- en biseksuele jongens en 'LeM' staat voor de groep lesbische en biseksuele meisjes. Ten slotte worden bepaalde woorden of concepten in een tekstfragment soms verduidelijkt of uitgelegd door commentaar. Deze staat dan cursief gedrukt en tussen haakjes.

De resultaten zijn opgedeeld in twee grotere gehelen. Het eerste geheel betreft de verzameling van citaten die te maken hebben met genderaspecten. Wat betekent mannelijkheid en vrouwelijkheid voor de respondenten? Welke verschillen zien de respondenten tussen mannen en vrouwen en hoe beargumenteren ze de oorsprong van deze verschillen? In dit eerste deel staan we ten slotte ook stil bij de houding die de respondenten aannemen met betrekking tot traditionele man-vrouw rolpatronen. Het tweede deel betreft vervolgens alle citaten die te maken hebben met holebiseksualiteit. Welke verschillen zien onze respondenten tussen holebi's en hetero's? In welke mate illustreren de citaten een bepaalde houding ten opzichte van holebiseksualiteit? In welke mate vinden de respondenten holebiseksualiteit een zichtbaar gegeven in de samenleving en hoe waarderen ze deze zichtbaarheid?

3.1. GENDERASPECTEN

Wat gezien wordt als mannelijk en als vrouwelijk is in zekere mate een subjectief maar tegelijkertijd ook een cultureel gegeven. De waarden en normen in een samenleving bepalen welke betekenissen mannen en vrouwen toeschrijven aan mannelijkheid en vrouwelijkheid. Dit idee gaat uit van een sociaal constructivistische visie. Verschillen tussen mannen en vrouwen worden dan bepaald door de cultuur waarin we leven. Een biologische essentialistische visie legt de oorsprong van man-vrouw verschillen in de natuur. Mannen en vrouwen verschillen van elkaar omdat ze met andere kenmerken worden geboren. Hun karakteristieke eigenschappen zijn daarom relatief onveranderlijk. In dit deel kijken we dan ook niet alleen naar de betekenis die onze respondenten toeschrijven aan 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' maar ook naar hoe de respondenten deze verschillen verklaren.

We zullen een onderscheid maken in het discours van mannen, vrouwen, holebi's en hetero's omdat eerder kwantitatief onderzoek aantoonde dat deze groepen van elkaar verschillen wat betreft de mate waarin ze traditioneel of progressief denken over man-vrouw verschillen (Dewaele, Van Houtte, Cox & Vincke, 2008). Een traditionele visie houdt dan bijvoorbeeld in dat mensen de man als kostwinner zien en de vrouw als zorgzame moederfiguur. Een progressieve visie houdt dan bijvoorbeeld in dat men strikte verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke genderrollen afwijst en gelijkheid tussen de seksen verdedigt.

De gegevens in tabel twee¹⁰ tonen aan dat jongens inderdaad meer traditioneel ingesteld zijn¹¹. 40% van de 1333 bevroegde jongens gaat akkoord met de stelling 'het stoort me als een jongen zich gedraagt als een meisje', 26% van de 2823 bevroegde meisjes gaat hier mee akkoord. 18% van de jongens vindt dat er iets mis is met een jongen die als hobby naar ballet gaat in vergelijking met 11% van de meisjes. 56% van de jongens vindt dat het normaal is dat meisjes meer aandacht aan hun uiterlijk besteden in vergelijking met 38% van de meisjes. 31% van de jongens stoort zich aan een meisje dat zich gedraagt als

---

¹⁰ Voor een volledige bespreking van de methodologie van het onderzoek waaraan we deze cijfers ontleen, zie de publicatie 'De schoolloopbaan van holebi- en heterojongeren' van Dewaele, Van Houtte, Cox & Vincke (2008). Het onderzoeksrapport kan gratis gedownload worden op de website van het Steunpunt Gelijkekansenbeleid (www.steunpuntgelijkekansen.be) of besteld worden via het volgende emailadres: steunpuntgeka@ua.ac.be.

¹¹ We merken op dat deze cijfers geen weerspiegeling zijn van de doorsnee Vlaamse jongere. De selecte steekproef waarop deze gegevens gebaseerd zijn, bestaat voor slechts een beperkt aandeel uit jongeren die beroeps secundair onderwijs (i.e. BSO) of technisch secundair onderwijs (i.e. TSO) volgen. Jongeren uit BSO en TSO hebben een meer traditionele visie met betrekking tot man-vrouw rolpatronen en scoren hoger op homonegativiteit. Daarom gaan we er van uit dat de door ons gerapporteerde gegevens een meer progressieve en homopositieve houding weergeven dan de werkelijkheid.

een jongen in vergelijking met 20% van de meisjes. We stellen ook vast dat de respondenten jongens die zich meisjesachtig gedragen strenger afkeuren dan meisjes die zich jongensachtig gedragen. Voorts vindt 8% van de jongens dat het het beste is dat de vrouw thuis blijft van zodra er kinderen zijn in vergelijking met 4% van de meisjes. 45% van de jongens vindt het normaal dat meisjes hun uiterlijk gebruiken om iets gedaan te krijgen van een jongen, in vergelijking met 24% van de meisjes. Ten slotte vindt 26% van de jongens dat een vrouw in eerste plaats aan haar kinderen moet denken en niet aan haar carrière, in vergelijking met 24% van de meisjes.

Tabel 2: Percentages akkoord, neutraal en niet akkoord voor stellingen die met genderideologie te maken hebben naargelang het geslacht van de respondenten

	Jongens			Meisjes		
	Akk.	Neutraal	N. Akk.	Akk.	Neutraal	N. Akk.
Als meisje	40	30	30	26	29	45
Ballet	18	23	59	11	13	76
Uiterlijk	56	22	22	38	25	37
Als jongen	31	28	41	20	26	54
Vrouw thuis	8	24	68	4	12	84
Uiterlijk gebruiken	45	28	27	24	27	49
Vrouw kinderen	26	33	41	24	27	49

Uit tabel 3 kunnen we tevens afleiden dat holebi-jongeren er een minder traditionele visie op nahouden dan heterojongeren. 17% van de 390 bevroegde holebi's gaat akkoord met de stelling 'het stoort me als een jongen zich gedraagt als een meisje', 32% van de 3685 bevroegde hetero's gaat hier mee akkoord. 9% van de holebi's vindt dat er iets mis is met een jongen die als hobby naar ballet gaat in vergelijking met 14% van de hetero's. 22% van de holebi's vindt dat het normaal is dat meisjes meer aandacht aan hun uiterlijk besteden in vergelijking met 46% van de hetero's. 11% van de holebi's stoort zich aan een meisje dat zich gedraagt als een jongen in vergelijking met 25% van de hetero's. Voorts vindt 2% van de holebi's dat het het beste is dat de vrouw thuis blijft van zodra er kinderen zijn in vergelijking met 5% van de hetero's. 24%

van de holebi's vindt dat het normaal is dat meisjes hun uiterlijk gebruiken om iets gedaan te krijgen van een jongen, in vergelijking met 31% van de hetero's. Ten slotte vindt 18% van de holebi's dat een vrouw in eerste plaats aan haar kinderen moet denken en niet aan haar carrière, in vergelijking met 25% van de hetero's.

Tabel 3: Percentages akkoord, neutraal en niet akkoord voor stellingen die met genderideologie te maken hebben naargelang de seksuele voorkeur van de respondenten

	Holebi's			Hetero's		
	Akk.	Neutraal	N. Akk.	Akk.	Neutraal	N. Akk.
Als meisje	17	19	64	32	30	38
Ballet	9	9	82	14	17	69
Uiterlijk	22	24	54	46	23	31
Jongen	11	21	68	25	27	48
Vrouw thuis	2	10	88	5	17	78
Uiterlijk gebruiken	24	26	50	31	28	41
Vrouw kinderen	18	24	58	25	29	46

3.1.1 Wat betekent mannelijkheid voor de respondenten?

In dit deel verzamelen we citaten die betekenisgeving weerspiegelen met betrekking tot het concept 'mannelijkheid'. Het gaat vaak ook over gedragingen die herkend worden als mannelijk. Dit zegt iets over de rol die mannen en vrouwen volgens de respondenten horen te spelen. Bepalen wat mannelijk is, leert ons iets over vrouwelijkheid en omgekeerd. Hoewel beide concepten ('mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid') een afzonderlijke betekenis toebedeeld krijgen, bepalen ze ook wederzijds elkaars grenzen.

Wat betekent mannelijkheid voor de heterojongens?

In het volgende fragment wordt macho beschreven als een ideale zelf-representatie die jongens gebruiken om indruk te maken op meisjes.

- Onderzoeker: Vinden jullie dat er wanneer er meisjes bij zijn, er dan over andere dingen wordt gepraat?

- Zeker, zeker (algemene bevestiging)...
- Peter (F1, HeJ): ge gaat dan wel uw taalgebruik aanpassen en de manier waarop...
- Onderzoeker: hoe komt dat dan dat er zo'n groot verschil is op dat vlak dan?
- Seppe (F1, HeJ): omdat ge u beter probeert voor te doen dan dat ge zijt, beetje macho

Een representatie die door sommige respondenten als 'typisch mannelijk' wordt gezien, wordt door een andere net gezien als iets wat een zekere kwetsbaarheid, emotionaliteit uitstraalt.

- Onderzoeker: komt hij mannelijk over?
- Theo (F1, HeJ): mannelijker dan al dan andere foto's.
- Boris (F1, HeJ): ik vind da nekeer juist niet. Ik vind da een heel kwetsbaar persoon. Omdat ik...dat doe mij zo denken aan gasten die bij mij in de club zitten...ik doe thaiboxen. En heel veel buitenlandse mensen, ik ben nu ook buitenlander, kijken zo. En ik ken die mensen en ik weet dat dat niet zo bedoeld is. Dat ze niet echt zo kwaad zijn, dat ze het niet echt zo menen en dat ze meestal heel kwetsbaar zijn, dat ze meestal heel gevoelig zijn...daarom dat ze zich zo afzetten. Nu, ik weet dat wanneer ge daar zo me in omgang zijt, dat da op den duur wel breekt... dus alé, zo'n gasten zie ik alle dagen. Maar zelfs gespierder en breder dan da...alé ge moet eerlijk toegeven dat nu een redelijk gespierd iemand...en taiboxer dat zijn brede gespierde mannen, armen, dit dat...ja dat zijn softies (gelach). Echt waar!

Emoties tonen, iets wat deze respondent percipieert als iets wat mannen weinig doen, is geen teken van zwakte. Het is net iets wat wederzijds vertrouwen kan weerspiegelen.

- Onderzoeker: ik hoor emoties tonen. Is dat u zwak opstellen?
- Seppe (F1, HeJ): zwak opstellen? Ik vind da juist nie. Ik ken nu ook nie zoveel jongens...alé er komen nie veel gasten naar mij toe om uit te huilen of zo. Dat doe ik zelf ook nie...misschien dak da best eens zou doen of zo (gelach). Ma ik vind da geen teken van zwakte, juist een

teken van...als er iemand emoties laat zien vind ik da een teken van vertrouwen in het omgaan.

Volgende respondent beeldt een stereotiepe uitdrukking van mannelijkheid uit. Hij geeft aan dat jongens minder behoefte hebben aan fysiek contact met andere jongens dan meisjes. 'De man uithangen', vertaalt hij als 'flexen', met de spierballen rollen, iets wat hij ziet als een vanzelfsprekende omgangsvorm voor jongens.

- Pierre (F3, HeJ): Die (*meisjes*), ja die hebben gewoon meer nood aan aanraking...
- Onderzoeker: En jongens hebben daar geen, geen of minder behoefte aan?
- Pierre (F3, HeJ): Of die doen dat gewoon veel minder... Die willen zo echt de mannen uithangen. Zo flexen...
- (gelach)
- Onderzoeker: Flexen is een allombekend begrip?
- (Pierre maakt bewegingen waarbij hij zijn biceps opspant)
- Onderzoeker: En dat slaat zo op lekker stoer uw spierballen laten rollen?
- Pierre (F3, HeJ): Ge gaat mij niet vertellen dat ge dat nog nooit gedaan hebt... (gelach) Dan zijt ge een leugenaar... (gelach)

Een andere respondent relativeert. Jongens hebben niet minder behoefte aan affectief contact. Ze uiten deze behoefte gewoon minder en wisselen emotioneel affectieve ondersteuning niet uit met seksegenoten. Meisjes zijn daarentegen de belangrijkste bron voor deze vorm van ondersteuning.

- Boris (F3, HeJ): Natuurlijk hebben ze er ook nood aan. Ze tonen het minder en ook, de affectie komt meestal van het andere geslacht dan. Jongens hebben minder nood aan affectie van jongens zelf dan... Dat denk ik toch. Das het algemeen aanvaard beeld...
- Pierre (F3, HeJ): Ik zou mij een wereld zonder vrouwen ook echt niet kunnen voorstellen. (gelach) Dat is niet om te grappen ze, maar het is echt, ik zou gek worden. Ik ben opgegroeid rond vrouwen, ik heb vaak gewoon vrouwen rond mij. Dat is gewoon zo. En bij gewone mannen die

beginnen na een tijd zo dwaas te doen en ik zou dat zo beu worden. Dan zoude echt zo die affectie missen.

De volgende respondent illustreert dat jongens op een andere, minder lichamelijke manier dan meisjes met elkaar omgaan en zo elkaar ondersteunen.

- Peter (F3, HeJ): Ik zou het opdelen in fysieke affectie en emotionele affectie. Allez ja, ik denk sowieso al niet fysiek, maar ik denk ge kunt ook affectie geven zonder aanrakingen of zonder echt te gaan kussen, ja dat is wel echt een extreem... Allez, extreem...
- Onderzoeker: Kunt ge daar een concreet voorbeeld in geven? Wat is dan emotionele affectie?
- Peter (F3, HeJ): Gewoon, steunen. Steunen in wat iemand doet. Bijvoorbeeld bij ons op school zijn er nu veel mensen dat stoppen met roken ofzo en dan gewoon steun geven, dat laten zien dat ge wel inzit met het lot van die mensen en misschien is dat ook wel een vorm van affectie... Dus, allez ja, dat is ook affectie dat ge nodig hebt hé. Gewoon steun van de mensen rondom u.

Wat betekent mannelijkheid voor de homo en biseksuele jongens?

Waar de heterojongens traditionele mannelijkheid voornamelijk als een vanzelfsprekend en positief gegeven presenteren, staan homo- en biseksuele jongens er eerder kritisch tegenover. De respondent in het volgende fragment beschrijft mannelijkheid als een dominant gegeven, iets wat vrouwen kunnen 'counteren' wanneer ze zelf over voldoende mannelijke eigenschappen beschikken.

- Micky (F1, HoJ): Bij ons op de cel zitten wij met vijf mannen en één vrouw en dat marcheert wel goed eigenlijk. Dat is een vrouw met ballen, dus... Die gaat er wel tegenin als het haar niet aanstaat. Maar ge hebt dat wel nodig denk ik, ge hebt altijd wel zo een paar vrouwen nodig om het haantjesgedrag van de mannen te counteren.

De volgende respondent wijst stereotiepe mannelijkheid ('haantjesgedrag') af.

- Andreas (F1, HoJ): *(over met welk geslacht hij de omgang verkiest)* Ja vrouwen toch liever dan jongens eigenlijk. Allez vroeger was dat ook

omwille van het haantjesgedrag, maar dat verliezen ze als ze rond de twintig komen, dan worden ze al wat meer volwassener. Dan apprecieer ik dat wel, maar vroeger toch liever vrouwen dan mannen.

Sommige homojongens waarderen wel traditionele vormen van mannelijkheid (i.e. macho, stoer zijn, het opper mannelijke). Uit het volgende fragment blijkt tevens de positieve maatschappelijke waardering van traditionele mannelijkheid.

- Jurgen (F4, HoJ): Ik heb al zo gezien. Het ging zo over homoscouts ofzo iets. En dan zetten ze altijd de grootste, stoerste binken van voor om te tonen dat er ook andere beelden zijn van homo's. Dat het niet allemaal stereotype homo's zijn.
- Onderzoeker: En vindt ge dat een goede strategie van die homoscouts om inderdaad die stoere binken vooraan te zetten?
- Jurgen: Ja, zeker.

In volgend fragment gaat een homojongen in tegen de stelling dat jongens geen lichamelijke affectie tonen. Ze zouden dit wel doen maar dan op een verholde manier, door elkaar aan te raken in een spelsituatie bijvoorbeeld, wanneer het kan geïnterpreteerd worden als een uitdrukking van blijdschap en niet zozeer als een uitdrukking van genegenheid. Een heterojongen in dit fragment onkent dit gegeven, een andere heterojongen bevestigt het.

- Sander (F3, HoJ): Maar ze tonen het wel, als ze bijvoorbeeld scoren bij voetbal, daar liggen ze allemaal op mekaar. Op zich is dat ook wel een bron van affectie, dus dat is gewoon anders denk ik.
- Onderzoeker: Dus zegt ge dan: jongens doen dat ook, maar dan gewoon op andere momenten dan meisjes of wat?
- Sander (F3, HoJ): Zo een beetje...
- Onderzoeker: Vermomd?
- Sander (F3, HoJ): Ja
- Onderzoeker: Is dat de reden waarom voetballers allemaal op elkaar springen? Omdat dat de moment is.
- Billy (F3, HeJ): Ze willen mekaar gewoon ies goe knuffelen.

- Onderzoeker: Wat denk jij?
- Billy (F3, HeJ): Ik weet niet, ik denk dat dat gewoon blijdschap is omdat er weer eens een goaltje wordt gemaakt na zoveel tijd.
- Onderzoeker: Wat denkt gij Seppe?
- Seppe (F3, HeJ): Dat kan inderdaad wel dat ze het op een andere manier tonen, maar ik ken zo van die kerels die inderdaad zo flexen. En die gaan zo meer, niet zo affectief omhelzen. Maar eerder zo speels. Ik denk dat daar dan die affectie zo inzit, allez dat ziet er zo toch uit.

Een andere respondent benoemt het 'speelgedrag' van jongens onder elkaar niet als affectie. De afwezigheid van homojongens blijkt wel een voorwaarde te zijn opdat dit speelgedrag zich zou kunnen voordoen.

- Andreas (F3, HoJ): Ik zit zo te denken bijvoorbeeld in de kleedkamers zo als ge voetbalt... ge toont geen affectie aan mekaar, maar onderling speelt ge toch ook met mekaar. Niet seksueel maar, ge teased mekaar wel. En in de douches als ge weet dat er dan geen homo tussenzit...dan kun je ook al meer spelen... Maar je geeft wel opmerkingen op elkaar...

Wat betekent mannelijkheid voor de heteromeisjes?

Hoewel heteromeisjes niet onkritisch ten opzichte van traditionele mannelijkheid staan, zijn het toch voornamelijk de positieve betekenissen die hun discours over mannelijkheid domineren. Deze positieve betekenissen roepen tevens vrijwel automatisch negatieve betekenissen op met betrekking tot vrouwelijkheid. Het volgende fragment illustreert een eerder negatieve perceptie van mannelijkheid door heteromeisjes.

- Sabine (F1, HeM): Iedereen is... allez wij hebben wel een heel toffe klas, waar iedereen zichzelf kan zijn. De jongens zijn heel rustig bij ons. En ze respecteren u. Ook als ge iets te zeggen hebt. Vorig jaar hadden we... Allez twee jaar geleden hadden wij zo drukke jongens in de klas, die dat zo wat de mensen uitlachten zo. Als ge zo iets grappigs zei, dat ze dat dan herhaalden.
- Onderzoeker: Is dat soms zo een beetje typisch voor jongens dat ze zo doen, gelijk in uw klas vorig jaar.

- Sabine (F1, HeM): Ja, ik vind dat wel. Zeker als ze zo nog jonger zijn. Dan vind ik dat zo kinderachtig en dan is dat gewoon redelijk storend.

Sommige respondenten herkennen macho gedrag als een manier van jongens om zichzelf positief te representeren. Ze beoordelen dit gedrag negatief en koppelen het soms aan de etnische achtergrond van sommige jongens.

- Leen (F3, HeM): Ik denk inderdaad dat niet alle mannen porno zo geweldig vinden. Maar misschien dat ze het toch nog blijven zeggen. Om zich toch een beetje stoer voor te doen.
- Maya (F1, HeM): En ook door dat kettingske vind ik. lachje
- Onderzoeker: En dat vinde gij er dan over?
- Maya (F1, HeM): Ja, nee, dat is gewoon mijn eigen smaak en... Ik link dat aan machomannen en ja... Zo daar hou ik niet zo van.
- Leen (F1, HeM): Ja ik spreek niet uit ervaring, maar allez, dat is gewoon van verhalen dat ge hoort en ge moet dat altijd met een korrel zout nemen, maar ik heb er toch al meer ... Allez, relaties dat ik weet die zijn gestopt omdat de jongen dominant was met die huidskleur..
- Maya (F1, HeM): Ik vind nu ook. Ik ga vooral uit in Leuven en al de Marokkanen van Mechelen komen eigenlijk in het weekend naar Leuven en dat ziet ge ook echt wel. Die hebben ook meestal van die typische praat enzo.
- Onderzoeker: Wat voor praat is dat dan?
- Maya (F1, HeM): Ja, zo direct op hun teen getrapt ofzo van hebde problemen of... En dan vertellen van schoon meisje, schoon poepke en dit en dat. Zo van die dingen.

Volgende fragmenten weerspiegelen de positieve ervaringen van heteromeisjes met jongens. Jongens worden dan getypeerd als minder zenuwachtig, eerlijker, drukker, en minder achterbaks dan meisjes. Ze zouden minder roddelen en meer te vertrouwen zijn.

- Leen (F1, HeM): En ik vind het toch wel jammer dat er veel minder jongens zijn dan meisjes. Bij ons in de middelbare klas was het verhouding zes/zes. En ik vond het zeker zo voor examens ofzo... vond

ik dat zeker zo aangenaam. Om met jongens te moeten wachten en die meisjes die werden allemaal zo zenuwachtig. Die jongens die konden dan dan veel beter. Ik vond dat toch wel effe wennen om zo in een meidengroep te komen.

- Mieke (F1, HeM): In mijn klas zaten eigenlijk vooral meisjes ook. Niet veel jongens. De jongens die daarin zaten, waren wel toffe jongens zo. Er waren geen echte seuten, ook geen echte haantjes. Zo allemaal... er was eigenlijk nergens zo een baasspeler zo. En ik vond eigenlijk wel de jongens toffer dan de meisjes. Omdat ge zo beter weet wat ge daar aan hebt. Die zijn zo eerlijker dan zullen ze dat laten weten. Meisjes zijn zo... 'Weet ge wat hij gezegd heeft over u'?
- Maxine (F1, HeM): Maar ik zou het wel leuk vinden als er meer jongens in de klas zouden zitten. Dan is er wat meer drukte en dat vind ik wel leuk.
- Mieke (F1, HeM): Ik ken eigenlijk geen ene jongen die achterbaks is. Dat ik toch nog niet ontdekt heb en zo ja, meisjes, ik weet niet. Meisjes roddelen enzo. Ik weet dat is cliché, maar dat is gewoon zo.
- Sabine (F1, HeM): Maar wat ik vooral grof vind aan roddelen. Wat ik echt zie als roddelen is dat ge iets gaat delen wat ik aan die persoon verteld heb. Dat die dat dan door gaat vertellen, dat vind ik echt wel iets typisch meisjes. Want wat dat betreft heb ik toch nog nooit meegemaakt dat ge een jongen niet kunt vertrouwen.

Andere respondenten ontkennen dat jongens minder zouden roddelen, of dat wanneer ze wel roddelen dit niet zoals bij meisjes negatief gewaardeerd wordt.

- Cleo (F1, HeM): Ik vind dat jongens ook heel erg roddelen. Ik bedoel, ja, zo dat wordt typisch aan meisjes geplakt. Maar jongens die kunnen ook heel erg roddelen over iemand. En dan daarna zo heel erg lief zijn in hun gezicht enzo. Maar dat is dan persoonlijke ervaring en het is niet algemeen zo, maar toch dat dat... Dat is gewoon niet zo... Dat wordt dan meer als nieuwtjes uitwisselen gezien bij jongens ofzo. Maar ik vind dat toch niet...
- Ilse (F1, HeM): Ja ik vind jongens... die vinden roddels echt ook heel interessant en die geven dat echt niet door. En die zeggen ook van ja... roddelmeisjes, weet ik veel... Maar ja, jongens die doen dat ook graag

ze, roddelen. Allez, roddels. Allez ik denk niet dat dat perse vrouwelijk is. Maar wel in de manier van praten of zoiets.

Een deel van de discussie spits zich toe op hoe jongens het onderling moeilijk hebben om emoties te tonen. Volgende heteromeisjes denken dat ze dit wel kunnen binnen de grenzen van een intieme vriendschapsrelatie maar niet of minder in groepsverband.

- Ilse (F1, HeM): Ik denk wel zo beste vrienden. Want allez mijn broer heeft wel zo een echte hele goede vriend, maar allez. Daar kan hij echt wel denk ik zo al zijn gevoelens en dingen wel echt tegen vertellen en... Ik denk wel dat dat bij jongens kan, maar dan ook wel echt als die wel echt goeie vrienden zijn. Dat dat wel kan.
- Onderzoeker: En als ze op de voetbal zijn bijvoorbeeld? Ik geef nu maar een voorbeeld. Of allez zo een situatie van een groep jongens bij mekaar?
- Ilse (F1, HeM): Dan minder, ik denk niet dat die zo hun gevoelens zo echt in groep zouden zeggen.
- Sabine (F1, HeM): Ja ik denk dat het zo ook nog wel te maken heeft met dat meisjes beter kunnen communiceren en bij jongens dat als die een gesprek hebben zo in grote groepen, allez op school ofzo. Dat dan toch wel meer om te lachen is en bij meisjes dan zo wat meer serieus he. Meisjes zeggen... Allez bij mij is dat, als ik ergens mee zit dan moet dat er gewoon uit en dan zeg ik dat ook gewoon en dat jongens dat misschien minder makkelijk zeggen. En dan zeg ik zo van, ja dat moet er toch wel even uit. Dan meestal krijg je dan wel dat gevoel van ja ik vond dat ook en ik heb dat ook eens meegemaakt. Dat meisjes gewoon veel makkelijker over gevoelens gaan praten en dat dat bij jongens veel minder is.

Fysiek intiem contact tussen jongens zou zich wel voordoen wanneer ze dronken en dus minder geremd zijn.

- Cleo (F3, HeM): Maar jongens kunnen dat toch ook voor de fun doen? Ik heb wel een vriend, maar dat is meestal als ze zat zijn, dan durft die ook wel een kameraad van hem een tong binnen te draaien. (gelach) Maar dat is meestal wel als ze gedronken hebben, allez ja...

Wat betekent mannelijkheid voor de lesbische en biseksuele meisjes?

De volgende fragmenten weerspiegelen, net als bij de heteromeisjes, een positieve betekenisgeving met betrekking tot mannelijkheid. Jongens worden getypeerd als minder roddelend, minder haatdragend en stabiel.

- Sandra (F1, LeM): Want ik heb in mijn middelbaar op een jongensschool gezeten. We zaten met twee meisjes op heel de school ofzo en ik vond dat toch een ... dat er een duidelijk verschil is van sfeer. Dat er bij meisjes veel meer geroddeld wordt en veel meer getetterd wordt over elkaar in plaats van dat het bij jongens zo meer is van die zeggen rechtstreeks waar het op staat...wat ze zeggen.
- Yasmine (F1, LeM): Maar ge merkt altijd dat eronder meisjes toch erger kan zijn van ruzies enzo en dat dat toch echt ... allez ja, zo onder tafel tekens geven en dat die allez slechte gevoelens lang kunnen blijven hangen. Zo van weet ge dat die twee jaar geleden iets heeft misgedaan? En dat mensen daar echt blijven kwaad van blijven. ... Ik merk dat ook bij de meisjes van mijn klas van vorig jaar. Dat was echt zo: het ene moment kon ik daar echt heel goed mee opschieten en het andere moment: godverdomme, ik haat u en ik ga u van de trap afduwen en als ge nu niet ophoudt... En met die jongens is dat eigenlijk minder...

De volgende respondent nuanceert verschillen tussen jongens en meisjes aan de hand van een meer expliciete agressieve gerichtheid van jongens tegenover een meer impliciet agressieve gerichtheid van meisjes.

- Olivia (F1, LeM): Zou dat ook gewoon niet kunnen dat dat bij meisjes meer onderhuids is? Allez zo tussen vriendschappen enzo. Steken geven en achterbaks gedoe of dat dat typisch meisjesgedrag dan weer naar boven komt ... en dan bij jongens meer zo van ge loopt hand in hand over straat en ge wordt in elkaar geslaan. Omdat jongens agressiever zijn.

Het volgende citaat illustreert dan weer het geremd zijn van jongens om, zeker in het openbaar, hun emoties te tonen.

- Petra (F2, LeM): Ten eerste al wenen, dat doen jongens niet vaak in het openbaar. En hij was zo open en hij begon direct uit te leggen. Als een heteroman aan het wenen was en er kwam iemand binnen dan zou die zich wel direct vermannen.

Volgende respondent wijst tevens op een grotere diversiteit en flexibiliteit wat betreft de aanwezigheid van mannelijke en vrouwelijke eigenschappen bij vrouwen in tegenstelling tot bij mannen.

- Yasmine (F2, LeM): Ik denk dat die diversiteit bij heterovrouwen ook gewoon al heel groot is. Dat er veel meer heterovrouwen zijn die ook mannelijk zijn dan heteromannen die vrouwelijk zijn. Ik denk gewoon dat die diversiteit bij vrouwen in het algemeen gewoon veel groter is.

Samenvatting met betrekking tot mannelijkheid

De heterojongens in dit onderzoek hanteren traditionele mannelijkheid (in termen van macho zijn, stoer doen en haantjesgedrag) als een vanzelfsprekende ideale zelfrepresentatie. Deze jongens waarderen het tonen van emoties niet negatief maar erkennen wel dat er een minder openlijk affectieve en fysieke manier is waarop heterojongens elkaar ondersteunen. Meisjes spelen een belangrijke rol in het aanbieden van de affectieve steun die heterojongens onderling niet bij elkaar vinden. Homo- en biseksuele jongens staan eerder kritisch ten opzichte van traditionele mannelijkheid. Ze wijzen het als dominant gegeven eerder af en zoeken soms het gezelschap van vrouwen op om deze mannelijkheid te vermijden. Sommige van deze homo- of biseksuele respondenten gaan in tegen de stelling dat heterojongens niet affectief met elkaar zouden omgaan. Dit gebeurt volgens hen wel, maar dan op een verholde manier, wanneer het niet herkend kan worden als 'affectie' als dusdanig. Heterojongens wijzen openlijke vormen van affectie dan af omdat het een bedreiging vormt voor hun mannelijkheid. We stellen verder vast dat er een parallel is tussen het discours van heteromeisjes en dat van de lesbische en biseksuele meisjes. In beide discours kennen de meisjes heel wat negatieve betekenissen toe aan vrouwelijkheid. Hoewel ze ook negatieve betekenissen toekennen aan mannelijkheid, is het discours met betrekking tot vrouwelijkheid rijker in zijn negativiteit. Er zou ook een grotere diversiteit aan vrouwelijke en mannelijke eigenschappen mogelijk zijn bij meisjes in vergelijking met jongens. Als meisjes meer flexibel zijn in het stellen van grenzen aan mannelijkheid of vrouwelijkheid, dan verklaart dit waarom ze minder dan heterojongens zich defensief opstellen met betrekking tot genderrol verwachtingen.

3.1.1. Nieuwe invullingen van mannelijkheid: de metroseksueel

Het concept 'metroseksueel' kwam in elk van de vier groepen spontaan aan bod. Het is dus geen concept dat we als onderzoekers tijdens de discussie hebben gelanceerd. Dit concept weerspiegelt een 'nieuwe' vorm van mannelijkheid die door de respondenten herkend wordt.

Heterojongens over de metroseksueel

Uit de volgende fragmenten blijkt dat er geen consensus is over wat een metroseksueel precies is. Het is een man die veel aandacht aan zijn uiterlijk besteed, zo blijkt uit volgende citaten. Het concept wordt ook verbonden aan het consumeren van bepaalde producten.

- Onderzoeker: bij de heteroman heb je ook verschillende types?
- Boris (F1, HeJ): absoluut, de nieuwe man is zo de metroseksueel
- Onderzoeker: wat bedoel je precies? Wat is dat een metroseksueel?
- Boris (F1, HeJ): de metroseksuele man is een...euh...wel één van ons is wel de metroseksuele man niet? Das zo'n man die zichzelf verzorgt...die zich zo nie...
- Peter (F1, HeJ): da ies ne man (de metroseksueel), die eigenlijk zich gedraagt gelijk zo, die eruit zie, zich kleedt, gedraagt gelijk nen homo die het heel hard laat zien, maar die eigenlijk hetero is. Ne man waarvan ge op het eerste gedacht wel van zou zeggen, das nen homo terwijl dat da gewoon nie zo is...
- Boris (F1, HeJ): Will Smith, hé, da was zo het beeld van de metroseksuele man. Mooi gekleed, mooi lichaam, nagels, gezicht geschoren, alles zo...misschien heeft hij meer gelijk als ze zich zo echt zouden gaan schminken...
- Pierre (F1, HeJ): die naam is echt wel gemaakt volgens mij om te consumeren.

Sommige respondenten verbinden het concept 'metroseksueel' met negatieve commerciële invloeden. Ze ontmaskeren deze invloeden als gericht op de éézijdige doelstelling van bedrijven om meer winst te maken. Commerciële producten worden door bedrijven geassocieerd met positieve gevoelens en met een specifieke identiteit. Een bepaald product kopen betekent dan ook een

bepaalde identiteit en levensstijl uitdragen. Commerciële media kunnen een rol spelen om bepaalde ideaalbeelden (bijvoorbeeld het schoonheidsideaal) op te leggen en tot norm te verheffen.

- Seppe (F1, HeJ): da komt wel door de media maar vooral door de reclame en zo...de idee daarachter da komt zo van de bedrijven die die reclame maken. En der is zo een begrip dat heet biomacht...die bedrijven zo die zijn er echt over aan het nadenken van wa moeten we in die reclame steken zodat de mensen gewoon willen zijn of een bepaalde doelgroep willen zijn of waardoor mensen denken dat ze tot een bepaalde doelgroep...ze steken dat er allemaal wel in en onwillig word je daardoor beïnvloed en wordt de ander daar ook door beïnvloed. Maar door dat ze over iemand gaan zeggen gij zijt zo en bijvoorbeeld als ge zo een kledingsstijl bijvoorbeeld als 'emo' of zo, da soort mensen als ze dan zo'n zwarte broek of zo'n riem met slingers en zo deraan (gelach)...

Homo- en biseksuele jongens over de metroseksueel

De homo- en biseksuele jongens bevestigen het gegeven van de metroseksueel als iemand die veel aandacht besteed aan zijn uiterlijk. Er heerst onduidelijkheid onder deze respondenten of dit dan wel als mannelijk of als vrouwelijk moet beschouwd worden. Ook hier leggen de respondenten het verband met consumptie.

- Jurgen (F1, HoJ): Ja, zeker met die trend van metroseksualiteit enzo.
- Onderzoeker: Wat is metroseksualiteit?
- Jurgen (F1, HoJ): Uuhm, heteromannen die zich echt als een vrouw... Allez overdreven vrouwelijk, allez, overdreven veel aandacht aan hun uiterlijk spenderen of zo.
- Wannes (F1, HoJ): Nee gewoon mannen die dan bijvoorbeeld ook naar de coiffeur gaan en naar de nagelverzorging enzovoorts. Die dan dat broekske willen, met dat truitje en dan een beetje maquillage aandoen en een fond de teint. Zo echt...sjakoske
- Micky (F1, HoJ): Ik zou zeggen niet perse verwijfd, want ge hebt dan zo, die mannen gelijk David Beckham. Dat is ook een typische metroseksueel, maar hij komt wel stoer over. Er zal ook geen haartje verkeerd op liggen.

- Micky (F1, HoJ): Dat is zo een trend die zo elk jaar wel eens vijf maanden terugkomt. Maar ik denk dat dat zo eerder commercieel...
- Mario (F1, HoJ): om schoonheidsproducten te verkopen...

Heteromeisjes over de metroseksueel

Naast het veel aandacht besteden aan het uiterlijk, verbinden sommige heteromeisjes het concept metroseksueel ook met het doorbreken van traditionele rolpatronen in het huishouden. In die zin plaatsen de respondenten het tegenover traditionele mannelijkheid.

- Onderzoeker: En wat is dat dan, een metroseksueel?
- Maya (F1, HeM): Ja zo iemand die, een vent die zo schmink aandoet en klusjes doet in huis. Maar dat vind ik dan weer...
- Onderzoeker: Is dat begrip bekend?
- Maxine (F1, HeM): Is dat zo niet David Beckham enzo?
- Leen (F1, HeM): Is da ne metroseksueel?
- Maya (F1, HeM): Zo tegenover Richard Gere bijvoorbeeld. Het tegenovergestelde. Die zo echt mannelijk is en dan de deur openhoudt voor de vrouw bijvoorbeeld en de metroseksueel is zo de nieuwe man die dan eigenlijk thuis blijft. Die eigenlijk meer naar het vrouwelijke neigt zo. Die ook kookt, allez ja. En stofzuigt ...
- (gelach)
- Cleo (F1, HeM): en het huishouden enzo.

Lesbische en biseksuele meisjes over de metroseksueel

Deze lesbische en biseksuele meisjes omschrijven de metroseksueel als een man die erg gepreoccupeerd is met zijn uiterlijk, die niet homoseksueel is maar wel op één of andere manier af wijkt van de norm.

- Suzanna (F1, LeM): Ik weet niet, dat hangt ervan af. Als het te ijdell is dan is dat echt derover. Als ge zo heel den tijd met uzelf bezig zijt, maar mannen mogen wel verzorgd zijn. Zo metroseksueel noemt dat zeker?
- Onderzoeker: Wat is metroseksueel?
- Suzanna (F1, LeM): Ja, als mannen zich goed verzorgen.
- Yasmine (F1, LeM): Metroseksueel is als ze zich goed verzorgen en niet homo zijn.
- Muraz (F1, LeM): Bwah, ik vind dat best wel grappig en ik vind niet dat als ze metroseksueel zijn dat ze dan homoseksueel zijn. En tegen homoseksuelen heb ik ook niet echt iets.
- Muraz (F1, LeM): Ja, maar toch ijdell, wat was dat woord nu weer? Metroseksueel? Jah hij ziet er niet echt homo uit, maar hij ziet er echt wel ijdell uit. Dat hij zo toch wel wat bezorgd is om zijn uiterlijk en al.
- Petra (F1, LeM): Ja dat vind ik wel. Ik vind er niets metroseksueel aan zelfs.
- Onderzoeker: Waarom niets metroseksueel? Wat mist hij dat een metroseksueel wel zou hebben?
- Petra (F1, LeM): Dat weet ik niet, maar ik vind gewoon dat zoals hem, zo loopt tegenwoordig iedereen er toch bij? Zo wat gel in zijn haar en een ketting, dat vind ik nu heel normaal eigenlijk.

Samenvatting met betrekking tot de metroseksueel

Het concept 'metroseksueel' toont aan dat nieuwe betekenissen met betrekking tot mannelijkheid tot stand kunnen komen. Er is een continue evolutie in hoe mensen betekenis en symboliek toeschrijven aan culturele noties zoals mannelijkheid. De metroseksueel weerspiegelt een nieuw concept waarbij mannen zowel aan typisch vrouwelijke als aan typisch mannelijke kenmerken voldoen. Deze kenmerken hebben voornamelijk met uiterlijkheden te maken maar worden ook toegepast op rolpatronen in het huishouden. Voor sommigen

incarneert de metroseksueel het idee van een 'nieuwe man'. Toch staat dit concept tegenover homoseksualiteit. De metroseksueel mag dan misschien vrouwelijke eigenschappen hebben, hij is geen homoseksueel. Daarnaast blijken commerciële motieven sterk verbonden te zijn met dit concept. De metroseksueel is dan een identiteit waarvan het rolgedrag (i.e. het typisch gedrag dat bij een bepaalde identiteit hoort) vooral verwijst naar het door de man consumeren van specifieke producten die vroeger enkel op vrouwen toegespitst waren (bijvoorbeeld schoonheidsproducten). Wij interpreteren het concept metroseksueel daarom als een nieuwe vorm van heteronormatieve mannelijkheid die enkel door hetero's kan geclaimd worden, aan kapitalistische doeleinden voldoet (het stimuleert de consumptie) en zowel rolpatronen bevestigt ('hij is stoer, niet homo') als doorbreekt ('hij is bezorgd over zijn uiterlijk, helpt in het huishouden').

3.1.2 Wat betekent vrouwelijkheid voor de respondenten?

We gaven eerder al aan dat de betekenisgeving van onze respondenten met betrekking tot vrouwelijkheid eerder negatief is. Dit uit zich in het negatief waarderen van wat typisch meisjesachtig zou zijn, van vrouwelijke eigenschappen bij jongens en van vrouwelijkheid als instrument om specifieke doeleinden te bereiken. Sommige vrouwelijke eigenschappen worden eerder neutraal beoordeeld. In het discours van homo- en biseksuele jongens herkennen we een meer positieve waardering.

Wat betekent vrouwelijkheid voor de heterojongens?

Jongens die erg met hun uiterlijk bezig zijn worden gezien als vrouwelijk. 'Verwijfd' weerspiegelt dan de negatieve connotatie die respondenten verbinden met vrouwelijkheid bij jongens. Dit lokt in bepaalde situaties negatieve reacties uit.

- Theo (F2, HeJ): Ik heb wel ne vriend die da vrij verwijfd is, allez da is zo zonnebank en euhm zijn haar stijlen enzo en openlijk in ne groep noemen wij die altijd, allez wordt diene altijd DP genoemd. ... en gewoon der wordt ook zoveel over gelachen maar diene, allez zo over het feit da die onder de zonnebank gaat en z'n haar stijlt enzo, maar allez die kan der zelf ook mee om. Hij weet da we da ni zo bedoelen als we der zo over bezig zijn, maar zo gewoon...

- Seppe (F2, HeJ): Pinto (spelt de naam) en zo de eerste keer dat wij die zagen zo die kleedt zich echt als een vrouw, das alle remmen los, die draagt vrouwenbroeken enzo, die heeft...
- Onderzoeker: Wat is een vrouwenbroek?
- Seppe (F2, HeJ): Een vrouwenbroek is vooral zo'n hele smalle, zo met knoppen en zo heel wit, zo heel flashy zo. Allez ik heb daar helemaal niets op tegen he, das nen hele toffe he maar zo ook zo ja verwijfd omgaan en heeft een sjacokeke altijd bij en da geeft zo wel aanleiding van 'volgens mij is da nen homo'. Maar der zijn zo, ni dat daar over geroddeld wordt of zo, heel veel die zo lachen en zie hoe kleedt die zich nu eh. Maar ik heb der zo vorig jaar een project mee gedaan en toen hadden we een filmke gemaakt enzo en hadden we ook problemen met den beamer en ja, zo toen heb ik die voor het eerst eens goed leren kennen en das nen hele vriendelijke en dien amuseert zich gewoon. En die laat da ni genoeg zien da als andere mensen zeggen, allez als die hem uitlachen da die zich daar ook wel een beetje gekwetst door voelt. Allez das een heel vrolijk persoon maar die laat da misschien ni genoeg zien en euhm...

Wat betekent vrouwelijkheid voor de homo en biseksuele jongens?

Volgend fragment illustreert roddelen als negatieve eigenschap bij meisjes wat de sfeer in een groep minder aangenaam zou maken.

- Mario (F1, HoJ): Nee, minder geborgen. Ge hebt zo het gevoel dat er meer over u geroddeld wordt en jongens gaan dat direct in uw gezicht zeggen wat er mis is, maar bij meisjes gaan ze dan roddelen over u en zo commentaar, maar ze zeggen het niet tegen u.

Volgende respondenten geven aan dat meisjes geen of minder macho gedrag vertonen en meer volwassen zijn.

- Sander (F1, HoJ): Bwa, ik vind dat wel tof eigenlijk, allez ik heb eigenlijk liever meisjes dan jongens. Want allez jongens die zijn zo macho enzo. Die hebben zo een dom gevoel voor humor.
- Onderzoeker: In welke zin, dom gevoel voor humor? Wat moet ik mij daarbij voorstellen?

- Sander (F1, HoJ): Bijvoorbeeld bij LO, we doen voetbal en ik heb daar echt helemaal geen zin in. En dan maken ze zo mopjes van: haha, het is geen 'staanbal', maar voetbal he. Dus dat is een beetje dom...
- Onderzoeker: Ja, en meisjes doen dat niet?
- Sander (F1, HoJ): Neen, allez, die doen ook wel dom, maar dan... Ik weet niet, dan is dat niet zo om grappig te zijn, maar dan kan je er nog altijd mee lachen.
- Micky (F1, HoJ): Bij mij was het eerder zo van, ja de meisjes van de klas die... Vrouwen zijn sowieso al vroeger rijp dus die waren daar al rapper mee weg en die waren ook al wel is nieuwsgierig van hoe doet ge dat en dat en dat...Voor hun lijkt dat (*homoseksualiteit*) precies normaler om de een of andere reden.

Sommige respondenten geven aan dat vrouwen eerder dan mannen hun uiterlijk gebruiken om specifieke doelen te bereiken. Iemand anders benadrukt dat dit voor vrouwen echter een noodzaak is in een seksistisch georiënteerde samenleving.

- Jurgen (F1, HoJ): Ja ik merkte dat vrouwen vaak misbruik maken van hun.. ja... uiterlijk. Maar ja, sommige mannen ook.
- Micky (F1, HoJ): ...op mijn vorige job ... hebben telkens de secretaresses aangepapt met de directeurs. Dus er moet toch iets van aan zijn en het is nu niet... dat ze... Ja, op mijn vorige job was die directeur zo een klein mager schriel mannetje en de secretaresse zo een echte babe. En hier was het een uitgezette plompe boer, die directeur en de secretaresse weer een babe met grote borsten en blond haar.
- Mario (F1, HoJ):Als ge met een traditionele samenleving zit dan, ja denk ik dat wel. Allez, op school gaan de meisjes zich helemaal optutten om toch maar zo snel mogelijk het beste vriendje te hebben.
- Micky (F1, HoJ): Of bij mondelinge examens: een laag uitgesneden topje aandoen of een knopje meer open.
- Mark (F1, HoJ): Ik vind het jammer dat vrouwen... Het is altijd zo geweest dat vrouwen, als ze iets willen, dat ze telkens hun seksualiteit, zo hun, het seksuele gebruiken omdat ze weten dat mannen, ja, dat mannen... Dat is het enige dat ze begrijpen eigenlijk. Ja ik weet niet...

Wat betekent vrouwelijkheid voor de heteromeisjes?

Ook bij de heteromeisjes horen we een negatieve perceptie van vrouwelijkheid. Meisjes worden gelaakt omwille van hun beperkt relativiseringsvermogen.

- Leen (F1, HeM): Ja, inderdaad. Minder relativiseren ja. En we waren gewoon voor onze examens bezig over het verlof en over het gewone dingen. Allez ja het zijn dan nog van die typische meisjes vaak.
- Onderzoeker: Typische meisjes in de zin van?
- Leen (F1, HeM): Ja gelijk zo van die... niet truttekes, maar zo er zitten er toch wel tussen. Heel sympathiek maar toch...

Het zich binden in een relatie, romantiek en de behoefte aan bevestiging in een relatie zouden tevens typisch vrouwelijke eigenschappen zijn.

- Cleo (F1, HeM): Ik denk echt zo trouwen voor de kerk dat dat zo meer iets is, typisch meisjes, allez ja. Zo heel romantische truit erbij. Terwijl zo jongens zo meer zo van, ja we gaan naar de gemeente. Slordige jeansbroek. Allez ik zie dat bij mijne vriend. Die zegt dat zo en ik ga daar niet meer akkoord, maar...
- Maya (F1, HeM): Ik denk dat dat ook typisch vrouwelijk is om ook bevestiging te krijgen van vanalles en nog wat. Zo ook van de liefde. Want het zijn ook meer de vrouwen die echt zo perse willen dat hun vriend zegt dat ze van elkaar houden enzo. Dat hij van haar houdt en over het algemeen zeggen mannen dat ook veel minder. Die houden wel oprecht van hun vriendin maar die zullen dat ook minder zeggen. Terwijl vrouwen dat constant zullen nodig hebben. En dus ook perse bewijs willen hebben van hun liefde voor elkaar, dat ze dan perse wilt trouwen.

Wat betekent vrouwelijkheid voor de lesbische en biseksuele meisjes?

Bij volgende lesbische en biseksuele meisjes krijgen eigenschappen als 'spelgericht' en 'verlegen' ook een eerder negatieve connotatie.

- Suzanna (F1, LeM): *(over waarom deze respondent een groep met meisjes en jongens verkiest in plaats van enkel met meisjes)* Goh, ik weet dat niet. Dan hebt ge zo een betere kijk op allebei hun leefwereld. Terwijl je nu vooral zo de meisjes hebt. Die zijn zo meer zo... Ja, meer spelgericht precies.
- Muraz (F1, LeM): Soms zit er wel meer actie in *(wanneer er jongens bij zijn)*... bij toneel ofzo. Omdat meisjes soms zo wat meer verlegen zijn en...

De volgende respondent bevestigt enerzijds traditionele invullingen van vrouwelijkheid, anderzijds wijst ze deze af.

- Petra (F2, LeM): Toen hij zo zei 'ik heb graag dat alles netjes is', dacht ik dat is de vrouw. Maar de andere kookte dus het is meer fifty fifty denk ik.
- Petra (F2, LeM): Ik geloof daar niet in in dat hele gedoe van: meisjes zijn sowieso intiemer met elkaar en die voelen elkaar beter aan. Dat hangt echt van de persoon af.

Samenvatting met betrekking tot vrouwelijkheid

Het discours van de heteromeisjes weerspiegelt de negatieve betekenisvorming met betrekking tot de typische eigenschappen van meisjes. Traditionele vrouwelijkheid betekent bijvoorbeeld veel roddelen en over weinig relateringsvermogen beschikken. Uit het discours van de heterojongens blijkt dat vrouwelijke eigenschappen ook bij jongens negatief beoordeeld worden. Verwijfde jongens dragen dan zelf de schuld voor de negatieve reacties die hun 'abnormaal' gedrag en uiterlijk uitlokt. Een homojongen wijst op de manier waarop meisjes hun uiterlijk gebruiken om specifieke doelen te bereiken. Het uiterlijk is dan een ruilmiddel om instrumentele behoeften (bijvoorbeeld promotie te maken) te bevredigen. In het discours van de homo- en biseksuele jongens horen we wel het eerder verkiezen van vrouwelijkheid boven mannelijkheid.

3.1.3 Over man-vrouw verschillen

De citaten in dit deel weerspiegelen de mate waarin onze respondenten expliciet verschillen waarnemen tussen mannen en vrouwen. We verwijzen ook naar citaten waar de respondenten argumenten aanhalen die deze verschillen volgens hen verklaren.

Heterojongens over man/vrouw verschillen

Volgende citaten verwijzen naar argumenten gebaseerd op het biologische of natuurlijke. Het betreft hier de zorgzame natuur van vrouwen, het onnatuurlijk zijn van vrouwelijke eigenschappen bij mannen en de neiging van mannen om in een intieme relatie competitief ingesteld te zijn.

- Boris (F1, HeJ): die dingen zijn te ver gezocht. Maar alé ik geloof rotsvast. Er zijn gewoon een aantal dingen omdat het nu éénmaal natuurlijk is; we zijn nu éénmaal zo gecreëerd, dat een vrouw nu éénmaal beter is, beter in is dan een man in het huishoudelijk leven, bijvoorbeeld met de kinderen.
- Bart (F1, HeJ): ik denk wel da vrouwen bepaalde dinges beter kunnen omdat da aangeboren is maar ik denk nie da vrouwen da daarom moeten doen.
- Peter (F2, HeJ): ...maar ik weet wel dat er veel mensen zijn die zich eraan storen da ne man zich vrouwelijk gaat gedragen omdat ze dat onnatuurlijk vinden, ze vinden da ni kunnen, niet aanvaardbaar, ja whatever. En daardoor gaat er toch wel een soort van homofobe neiging ontstaan...
- Boris (F3, HeJ): Hij heeft gelijk ze, het is concurrentie... Het is iets heel dierlijks. Dat is natuurlijk. Een andere man is concurrentie in een relatie. Concurrentie probeer je zo laag mogelijk te houden. Dus je moet het verwijderen. Iets waar je geen concurrentie aan kan bieden... Iets wat anders is...

In volgende fragmenten lezen we dat een individu vrij mag zijn, maar wel de gevolgen moet dragen van zijn of haar keuzes, een visie die het gekwalificeerde individualisme weerspiegelt. Daarnaast vinden we ook elementen terug van de sociaal essentialistische notie dat rolpatronen noodzakelijk zijn om de sociale

orde te bewaken. Een relatie tussen twee mannen roept dan vragen op omdat ze niet gebaseerd kan zijn op normatieve rolpatronen.

- Onderzoeker: is het dan niet zo dat je bij ons vrijer bent, meer kan doen wat je wilt?
- Boris (F1, HeJ): Ja maar dat heeft ook zijn gevolgen. Die zijn ook niet altijd positief.
- Onderzoeker: hoe bedoel je?
- Boris (F1, HeJ): lossier, als het ware, landlopen...wilder, tussenkleding die delen van het lichaam niet bedekt. Zo'n dingen bijvoorbeeld. Je wordt meer aangesproken maar ook meer lastig gevallen. Je hebt misschien meer contact met mensen maar wordt dan ook meer lastig gevallen. Een moslima wordt dan bijvoorbeeld niet aangesproken en dus ook niet lastiggevallen.
- Seppe (F2, HeJ): Ik denk inderdaad, ik vind dat hij zo een klein beetje die achterklap een heel klein beetje uitlokt. Allez maar dat komt gewoon door, hij mag uitbundig zijn he en heel vrolijk enzo maar als ge dan ook zo echt verwijfd gaat doen dan ligt het een klein beetje aan zichzelf.
- Peter (F1, HeJ): wie da welke rollen op zich zal nemen. Bij een man en vrouw is da makkelijker te plaatsten. Alé ja, als ik nu de dingen traditioneel bekijk, de man gaat werken, de vrouw doet het huishouden...das heel traditioneel. En veel mensen, de oude basis, gaan wel zoiets hebben van de rol van de vrouw kan wel aangepast worden. Bij twee mannen is da moeilijker, die basis is er nie, ge hebt niks om goe te beseffen wie da wa juist gaat doen. ...

Heteromeisjes over man/vrouw verschillen

Volgende respondent herkent verschillen tussen mannen en vrouwen als iets wat we op jonge leeftijd aanleren. Man-vrouw verschillen zijn vanuit dit perspectief een sociale constructie.

- Leen (F1, HeM): Ja dat is ook iets dat ge denk ik al van jongsafaan mee hebt gekregen. Ik denk dat dat er wel is aan het uitgroeien, zo langzaam aan. Dat ik dat al minder ga meegeven aan mijn eigen kinderen, dan als ge onbewust zelf hebt meegekregen. Ja, het is toch nog altijd hetzelfde als een jongetje valt van: ah ge moet sterk zijn, want ge moet een grote jongen zijn. En bij een meisje dat dat toch meer is van allez huilt maar

eens goed uit. Kom eens bij de mama en speekseltje dit en allez, weet ge wel? En ik weet niet. Misschien dat dat daardoor wel begint te ontstaan.

Verschillen tussen jongens en meisjes zouden anders geïnterpreteerd worden zoals blijkt uit de volgende fragmenten. Van jongens wordt gemakkelijker aanvaard dat ze verschillende losse seksuele partners hebben dan van meisjes. Dit genereert de sociale constructie: 'jongens zijn players, meisjes zijn sletten'.

- Sabine (F2, HeM): Ja, ik vind gewoon dat er naar meisjes anders wordt gekeken als die dat doen (*verschillende losse seksuele partners hebben*) dan naar jongens. Want een meisje wordt nogal rap slet genoemd, terwijl ne jongen, als die dat doet, ja oké ... die worden daarna niet vies gezien, terwijl meisjes precies wel, denk ik altijd. Maar dat kan ook gewoon zijn, omdat ik zelf een meisje ben en dat ik daar een ander gevoel bij heb of zo.
- Mieke (F2, HeM): Ja, ik denk dat ook wel. Dat over 't algemeen meisjes zo rapper ... allé, echt zo van, ik moet die niet hebben, want dat is een slet, terwijl bij jongens die zeggen dat inderdaad wel zo van, da's ne player, ge moet daar echt niks mee beginnen of zo, maar ge gaat daar wel mee om. En bij een meisje is dat al rapper van, laat maar, die moet ik niet kennen.

In volgende citaten illustreren respondenten verschillen tussen jongens en meisjes in het omgaan met losse seksuele partners ('one-night-stands'). De respondenten ervaren dat jongens gemakkelijker seksualiteit van emotionaliteit kunnen loskoppelen in vergelijking met meisjes. Deze laatste zouden zich eerder schamen over hun losse seksuele contacten en zich meer bewust zijn van de risico's.

- Sabine (F3, HeM): Ja ik denk dat dat bij meisjes is omdat... bij jongens is dat precies of dat komt stoer over ofzo. Die zeggen wel zo... Allez ik ken toch mensen die dat al eens hebben gezegd en dan zie je zo de meisjes zo precies zo kijken van allez. Meisjes zouden dat niet snel zeggen omdat die zich ervoor schamen denk ik...
- Sabine (F3, HeM): Ik denk ook dat meisjes daar meer over nadenken ook, over de gevolgen van een one-night-stand, allez de... Hoe ge u daarbij zou voelen en al. Terwijl dat bij jongens precies zoiets is dat

gebeurt en gewoon dat ge daarna... hebben ze zoiets van ah ja, dat maakt niet uit. Terwijl wij er op voorhand al wel eens over nagedacht hebben of je dat nu zou willen of niet.

Ook dronken zijn zou anders geïnterpreteerd worden wanneer het over een jongen dan wel een meisje gaat.

- Leen (F2, HeM): Dat wordt van mannen toch soms wel gezien, als die echt wel dronken op de toog liggen, dat dat dan toch nog wel op een of andere manier schattig is, en bij vrouwen is dat echt heel fout. Allé, schattig is misschien een groot woord, maar zo toch nog wel van... allé, precies toch wel minder vreemd. Ik merk dat nu ook zo bij ons op de cantus en TD en als mannen zat zijn, is dat van "Waaw" en een vrouw die dan zat is geweest, dat is dan toch wel den dag erop het gespreksonderwerp van "Die deed dit en die deed dat". Eh, misschien toch wel meer? Bij mij op kot zit er dan ook ene en die was naar ne cantus geweest en die was dronken, en ja, ge wist dat op voorhand dat die dronken ging zijn (lacht). En bij vrouwen is dat toch altijd zo nog ietske meer van ... dat ge het gevoel hebt dat ge u moet inhouden, want...

Respondenten getuigen waarom meisjes kwetsbaar zijn of zich kwetsbaar voelen als ze dronken zijn.

- Maya (F2, HeM): En ook het gevoel dat ge uzelf niet meer zijt, en dat ge uzelf niet meer onder controle hebt en dat ge als meisje ook kwetsbaarder zijt, denk ik. Dat is een beangstigend idee om zo zat te zijn.
- Leen (F2, HeM): Bij ons in de klas was er dan ook zo'n meisje die dan ook zo heel dronken was en die was op een gegeven moment daar ook zo aan 't dansen met jongens die ze helemaal niet kende en dan ging ze daarmee naar buiten gaan, en dan was er ene die ze kende van haar kot, die dan zei van "Eh, blijft eens binnen, want ge zijt echt foute dingen aan 't dingen aan 't doen." En ik denk gewoon dat jongens dat allemaal niet meemaken, dat die worden meegenomen door twee meisjes en dan ... (lacht). Dat zijn gewoon risico's die ge als meisje veel meer meedraagt dan als jongen. Ja, dat ze van u profiteren, zo ja, toch een beetje wel ...

- Maya (F2, HeM): Ik heb dat ook zo als ik uitga, zo jongens die trakteren en die blijven trakteren om zo echt u zat te krijgen, omdat ge dan closer zijn. En dat ze dan waarschijnlijk het idee hebben van, ja, als ze los is, dan kan ik daar alles mee proberen, wat ik wil.

Lesbische en biseksuele meisjes over man/vrouw verschillen

Het volgende fragment weerspiegelt het waarnemen van man-vrouw verschillen als gevolg van een biologische gegevenheid (cfr. biologisch essentialisme) en als gevolg van opvoeding (cfr. sociaal constructivisme).

- Yasmine (F3, LeM): Ja, allez. Er zijn bepaalde dingen van die dat echt van uw geboorte afhangen. Gelijk dat is gewoon uw genen en andere delen is eigenlijk van dat mensen u gewoon zo opvoeden. ...Als ge later kinderen gaat moeten baren. ...dat ge dan toch iets zorgzamer moet zijn. ... Het is moeilijk om u voor te stellen dat ge dan niet zorgzaam zijn voor dat leven dat in u gegroeid heeft of dat in u groeit en dus eigenlijk moet dat wel een beetje in uw genen zitten om zorgzaam te zijn. Maar aan de andere kant is dat ook wel dat ge toch een beetje in dat patroon geduwd wordt, van allez. Dat hangt ook van ouders tot ouders af. Maar er zijn ouders die echt, meisjes alleen maar barbiepoppen geven om te spelen en jongens alleen maar k'next of ik weet niet wat. ... Als ge als meisje nu houtbewerking of metaal ofzo wilt doen. Dan merkt ge toch denk ik wel ... dat er toch raar op gereageerd wordt en ook van die kleine dingen dat kan toch als ge dan zo redelijk veel van die kleine reacties krijgt, kan dat toch wel bepalend zijn voor uw leven denk ik.

Volgend verhaal illustreert het idee dat één meisje in een groep jongens zich in een kwetsbare positie bevindt.

- Yasmine (F3, LeM): ...maar ge moet wel oppassen dat als ge een klas hebt met stel, 1 meisje en de rest allemaal jongens. Dat zou ik echt absoluut niet betrouwen, want, ... allez jongens die zijn in het algemeen toch iets agressiever... ..en als ge ze dan echt met 1 of 2 of 3 meisjes zit op een hele groep jongens. En die meisjes kunnen zich dan niet verdedigen en wie weet wat de jongens gaan doen en ik denk, ja dat ge daar ook wel misschien moet oppassen. Als ge met een grote groep meisjes zit dan gaat ge dat minder hebben. ... Als ge met maar een paar meisjes zijn tegenover een grote groep jongens, dan denk ik dat ge sowieso problemen krijgt.

Samenvatting met betrekking tot man-vrouw verschillen

We vinden een diversiteit aan argumenten terug bij onze respondenten wanneer ze man-vrouw verschillen trachten te verklaren. Deze zijn volgens hen een gevolg van cultuur en opvoeding, van genen en biologie. Ze zijn zinvol omdat ze zorgen voor sociale orde. Bij de heterojongens vinden we het idee terug dat men mannelijkheid en vrouwelijkheid mag invullen zoals men wil, maar dit dan wel sociaal kan afgestraft worden. De heteromeisjes illustreren hoe hetzelfde gedrag (dronken zijn, verschillende losse partners hebben) bij meisjes met meer negatieve betekenissen beladen is dan bij jongens. Hetero, lesbische en biseksuele meisjes geven aan dat meisjes een meer kwetsbare positie innemen dan jongens. De dominante positie van jongens ten opzichte van meisjes bepaalt deze kwetsbare positie.

3.1.4 De houding en visie met betrekking tot traditionele rolpatronen

In dit deel staan we stil bij de houding die respondenten aannemen ten opzichte van traditionele rolpatronen. Traditionele rolpatronen geven aan hoe mannen en vrouwen zich horen te gedragen en welke rol ze moeten vervullen in de samenleving (bijvoorbeeld de vrouw als zorgzame moeder en de man als ambitieuze zakenman).

Heterojongens over traditionele rolpatronen

Het door heterojongens evalueren van traditionele rolpatronen uit zich in hun discours over toekomstplannen, materiële aspecten van man-vrouw verhoudingen (i.e. kostwinner zijn), lichamelijke kenmerken (lichaamslengte), de jongen als balletdanser en de evolutie van rolpatronen in de samenleving.

Sommige respondenten geven aan dat ze niet per definitie een traditionele man-vrouw werkverdeling verkiezen. Anderen vinden traditionele rolpatronen een vanzelfsprekend en wenselijk gegeven.

- Bart (F2, HeJ): Ik zou da bijvoorbeeld geen probleem vinden als ik later kinderen zou hebben en mijn vrouw wil gaan werken dat ik thuisblijf voor en da we dan niet betalen voor de kinderopvang.
- Seppe (F2, HeJ): Mja ik zou da ni zo'n heel groot probleem van hebben, allez ni full time of zo da ge da kunt combineren misschien of da ge ten

minste toch da verdeelt en dan gade gij ze halen en dan ik of ge maakt een regeling of zoiets.

- Boris (F1, HeJ): sommige mensen zeggen, een vrouw moet een carrière zoeken, later met kinderen beginnen en als ze dan kinderen heeft moet ze haar job niet opzeggen. Daar ben ik niet volledig met akkoord. Ik zeg nie dat ze haar job moet opzeggen maar er moet toch genoeg energie naar de kinderen gaan, want een man kan zich nooit zo close binden. Alé, Ik ben close met mijn vader maar niet zo close als met mijn moeder. Mijn moeder is mijn moeder.
- Peter (F2, HeJ): Het wordt natuurlijk wel een noodzaak vanaf nu en zeker binnenkort om beiden te gaan werken want anders kom je gewoon nimmer rond, maar ik zou toch nog wel graag in meerdere dingen de persoon zijn... Ik zou er niet goed mee omkunnen om afhankelijk te zijn van mijn vrouw.

In de volgende fragmenten geven jongens aan dat toekomstplannen koesteren met betrekking tot relaties, gezin en kinderen geen exclusief domein is voor meisjes. De sociale omgeving zou wel een rol spelen met betrekking tot het installeren en het doorbreken van traditionele rolpatronen.

- Peter (F1, HeJ): Nee, volgens mij, voor zo ver ik dat merk, zo over het algemeen...da mensen het gedacht hebben dat vrouwen zo meer met die dingen als romantiek, een thuis, veilige toekomst, kind bezig zijn... Terwijl volgens mij heeft dat niet zoveel te maken met het geslacht. Ik denk dat euh mannen evenveel, er mee bezig zijn.
- Billy (F1, HeJ): Ik denk dat het er ook wel veel mee te maken heeft of ge tussen een stel macho's en johnny's zit waardat da helemaal niet gebeurt, er over praten (*over toekomstplannen met betrekking tot relatie, gezin en kinderen*), gaat ge er zelf ook niet over praten. Maar als ge zo in ne vriendenkring zit waar over alles wordt gesproken, als er meisjes bij zijn, dan ga je er volgens mij wel over praten.
- Pierre (F2, HeJ): 't Is, als ge nog zo'n kenmerk zou willen, is wie dat er bediend wordt, als bijvoorbeeld, als er familie komt eten of zo. Als ge als man rechtstaat om uw bord weg te zetten dan krijg je zelfs bij wijze van spreken een boze blik, zo echt van blijf zitten. Dan wordt er koffie gemaakt door de vrouwen en dan koffie gebracht door de vrouwen en ...

Over geld beschikken, de partner onderhouden en de kostwinner zijn, is een rol die volgende respondenten graag claimen.

- Pierre (F2, HeJ): Ik vind da ni persé, gewoon als ze meer geld verdient allez het gezegde is 'geld is macht', da hoeft ni altijd te kloppen natuurlijk. Maar als ge meer geld verdient dan hebde wel meer te zeggen, snapte. Gij beslist natuurlijk zelf wat er met uw geld gebeurt, gij wilt bijvoorbeeld ne nieuwe sofa-set, dan gaat het grootste deel wel van uw geld komen.
- Peter (F2, HeJ): Ja, ik heb da dus juist overeengekomen, ik ben heel progressief op bepaalde vlakken maar op da vlak ben ik inderdaad wat traditioneler. Euhm ik heb dan ook gezegd da als ik euhm... Allez 't is altijd leuk om als man te betalen, om een etentje te betalen of ge gaat iets drinken en ge betaalt. Euhm, ik vind da nog altijd normaal.
- Bart (F2, HeJ): Ja, ik volg het wel enzo maar ik vind ja zo ik vind het heel traditioneel, ik ben ni echt zo, allez ik kan daar ni echt met mee zo. Als ge zegt van ja ik wil het gevoel hebben dat ik mijn vriendin onderhoudt, allez meer onderhoudt enzo, dan ga ik daar niet echt in mee maar ik denk da da inderdaad wel bij de meeste mannen zo groter zijn en meer geld hebben en een goei job hebben da ze da ni graag omgekeerd hebben da zo de vrouw job heeft maar de man ni. Als ge da hoort bij vrienden bijvoorbeeld is da ook.
- Seppe (F2, HeJ): Nee, nee allez ik kan da wel verstaan da da vaker gebeurt maar bij ons wij, den ene keert betaalt zij den andere keer betaal ik. 't Is niet dat we zo bij elkaar in de schuld willen staan, maar zij staat dan wel in schuld bij mij dus... Ik had ooit gezegd van ja, ge moogt aan mij alles vragen maar geen geld want allez da doe ik niet want allez daar komt miserie van he. Ik sta ondertussen al 70€ achter, allez zij moet 70€ aan mij dus ja, ik weet het ik ben een mietje...

Een voorbeeld dat respondenten aangeven met betrekking tot man-vrouw relaties is het verschil in lichaamslengte tussen mannen en vrouwen. Daarbij is het de man die groter (en dus sterker) moet zijn dan de vrouw (die dan onderdanig is of wordt beschermd).

- Pierre (F2, HeJ): Maar da's onbewust he, bijvoorbeeld als uw vriendin groter is als u dan voelde u onbewust ook zo'n beetje onderdanig, allez niet echt onderdanig als in suppressed maar echt zo'n beetje van oh ok...

- Peter (F2, HeJ): Ik denk, als ik zo hoor van mijn vriendin, zij vindt da ook leuk om, allez zij wilt ook echt da hebben, ne vriend da groter is dan haar omda euhm het blijft wel zo da... allez ik denk nu ni, ik denk da ik wel kan spreken over een vrij groot deel van de vrouwen ne grote beschermende man allezja... Zo laat zij toch aan mij blijken da ze daarom wilt da ik groter ben omda ja da's zo'n gevoel van veiligheid voor haar. Ik zou ook ni, ik snap ook ni van mij uit waarom de vrouw ni groter mag zijn, ja ik weet het echt ni, gewoon ja...

Volgende respondenten associëren dans en ballet enerzijds met vrouwelijkheid en daarom ook met homoseksualiteit. Anderzijds associëren ze dans en ballet met typisch mannelijke eigenschappen zoals volharding, krachtig en gespierd zijn, en daarom net niet met homoseksualiteit.

- Theo (F3, HeJ): Ja dat is (*in casu: een jongen die ballet doet*) gewoon algemeen. Er zijn sowieso mensen die dat niet accepteren en dat sowieso gaan linken met homo zijn.
- Onderzoeker: Zijn er ook sporten die typisch voor homojongens zijn? Denkt ge?
- Peter (F3, HeJ): Ballet...
- Boris (F3, HeJ): Dat denk ik nu nekeer juist nie... Ja, maar ballet is dus superlastig hé, dat is megazwaar.
- Boris (F3, HeJ): Dat wordt zo vergeleken met het vrouwelijke zijn en zo die vrouwelijke bewegingen. In dat dansen hé. Dat is echt niet zo simpel als ge denkt ze, ge moet daar echt... allez ik bedoel wat is er nu meer hetero dan mannelijke balletdansers. Wat is er nu meer hetero dan om tussen vijftig danseressen te zijn en gij bent de enigste jongen. (gelach)
- Peter (F3, HeJ): Ja, ik heb dat is gezien, ballet en dat is graaf, dat is echt, allez ja,... Dat is niet pirouettes draaien in een tutu ofzo. Maar wat die mannen doen, die moeten ... die zijn echt perfect afgetraind enzo. Die zijn kei gespierd. Weet ge wat die moeten doen? Dat is echt, ik had daar echt respect voor, amai. Echt bangelijk en ik zou ook niet.... Ik zou het echt totaal niks linken met geaardheid ofzo. Totaal niet.
- Boris (F3, HeJ): Dat is, dat loopt een beetje in elkaar over. Want als je dan jezelf wilt... Want in de danswereld gaat ge vrouwelijke bewegingen doen dan in uw algemene omgang. Als u dat... Als je je zo zelf durft profileren, dan kun je dat als een heteroman, als een erkenning van je

heteroseksualiteit beschouwen. Zo beschouw ik dat. Dat is... Dat heeft totaal niets te maken met ofdat homo's verkeerd zijn of niet verkeerd of... Dat is los daarvan.

- Seppe (F3, HeJ): Ge kunt ook bijvoorbeeld flamenci, flamenco, wat is't.(gelach) Maar als ge dat dan inderdaad opvoert, dan zitten. Allez, en ge doet dat heel goed, dan straalt ge puur mannelijkheid uit en dat is daarom niet homo. Ik vind dat heel schoon als die mannen.

Uit volgende discussie blijkt dat deze jongens zich bewust zijn van een evolutie van zich wijzigende man-vrouw rolpatronen. Ze ervaren deze evolutie als evident maar tevens als iets wat extreme en onwenselijke vormen kan aannemen.

- Boris (F1, HeJ): Tis ook haar blik, haar gezicht, ze heeft zo een kaaklijn zoals een man. Ze heeft een leren vest aan...haar hand zo hier, zo stoer met die ketting in de hand, het korte haar.
- Pierre (F1, HeJ): Zo de nieuwe vrouw zo (algemeen gelach)
- Boris (F1, HeJ): De nieuwe vrouw zo? De man in de relatie dan
- Onderzoeker: waarom zeg je dat dat de nieuwe vrouw zou zijn.
- Pierre (F1, HeJ): Wel de vrouw begint zich zo meer en meer te emanciperen... ze proberen gewoon de man uit te hangen...de clichéman die een gewone man eigenlijk ook niet is.
- Onderzoeker: en is dat aantrekkelijk of niet?
- Verschillende respondenten: Neen!
- Boris (F1, HeJ): Als vrouw de leiding nemen ok... als vrouw streep man neen, dat liever niet. Dat is erover. In alles proberen overtreffen, dat erover, want een klassieke man gaat dat ook niet doen. Want tegenwoordig heb je toch zo meer en meer dat ze dat man beeld willen overnemen...
- Onderzoeker: en is het dan vaak te extreem tegenwoordig? Dat vrouwen daar te ver in gaan
- Pierre (F1, HeJ): Sommigen wel. Maar de meeste niet...elke vrouw heeft wel een gevoel om zich te emanciperen. Nu is het al veel minder dan

vroeger, bijvoorbeeld in de jaren 50...toen was de kloof redelijk extreem tussen man en vrouw.

Heteromeisjes over traditionele rolpatronen

Deze respondenten geven aan dat ze een gelijke man-vrouw taakverdeling wat betreft huishoudelijke taken verkiezen. Toch appreciëren verschillende respondenten eerder een man die beantwoordt aan een typisch mannelijk ideaal met weinig vrouwelijke kenmerken. De man als beschermer is een vaak terugkerende betekenisgeving.

- Ilse (F1, HeM): Ik vind dus koken wel tof. Als een man u zo kan verrassen met koken ofzo. En kuisen ofzo. Allez ja. Den helpt, den helpt.
- Maya (F1, HeM): Voor mij mag een man ook wel koken en in het huishouden werken, maar ik vind dat een man nog altijd een man moet zijn en die wel wat stoere praat moet verkopen enzo. En niet moet beginnen wenen voor het minste ofzo.
- (Gelach)
- Maya (F1, HeM): Die een beetje, ja toch wel stoer is en toch echt wel een man is.
- Leen (F1, HeM): Ik denk als er echt zo een verschil is van uiterlijk. Dan zou ik niet echt vallen op een type dat mascara draagt. Gelijk als ge zegt, ene die kookt enzo. Hij mag de was ook doen ze. Dat gaat wel, maar het is niet dat dat mij aantrekt van uiterlijk.
- Mieke (F1, HeM): Maar ik vind dat wel raar dat als in een relatie bijvoorbeeld de vrouw dominanter is dan de man. Dat vind ik raar. Zo gelijk mannen die onder de sloef liggen. Dat is raar.
- Mieke (F1, HeM): Ge moet alletwee een beetje doen he. Ge moet alletwee een beetje, evenveel doen he. Maar zo ja, die moet wel wat te zeggen hebben zo. Die moet zo toch het gevoel hebben. Ge moet niet zo ja, zeggen tegen hem van ja gij moet dat zo doen en gij moet het zo doen. Ik vind dat dan typisch iets dat een man meer moet te zeggen hebben. Eigenlijk zo wat.
- Onderzoeker: En dat gij dan ook onderdanig moet zijn?
- Mieke (F1, HeM): Maar niet zo echt zo dat die mij moet slagen met een zweepje ofzo he.

- (Gelach)
- Mieke (F1, HeM): Dat bedoel ik niet. Maar gewoon zo toch, ik weet niet goed hoe ik dat moet uitleggen. Toch een beetje, een klein beetje zo boven u staan.
- Maya (F1, HeM): Of bijvoorbeeld in de journalistiek, dat de vrouw dan wel kan carrière maken. Dat die zo dan sterk in haar schoenen staat, maar als die dan thuiskomt dat die dan zo een vent heeft die haar zo alles kan vertellen en die haar zo eens goed vastpakt. Enzo...
- Sabine (F1, HeM): En meer aan sport... Zo een beetje spieren. De jongens mogen niet te dik zijn, maar ook niet te dun, vind ik ze. Want ge moet die nog wel kunnen vastpakken en die moet u zo een beschermende invloed, zo de indruk geven van ik ben er voor u.

Een discours waarbij rolpatronen worden omgekeerd is zeldzaam hoewel uit het verhaal van de volgende respondent wel blijkt dat de onderdanige positie van de vrouw, en dominante rol van de man wordt afgewezen.

- Leen (F1, HeM): Nee ik ook niet. Ik denk dat in een relatie niet perse iemand dominant moet zijn. Ik denk dat dat juist gezond is als ge allebei even dominant zijt en wel elks uw vlak hebt waar ge veel over weet en dat ge ook van elkaar respecteert en allez ik kan mij voorstellen, als ik met mijne man ga kamperen en hij weet hoe de tent moet opgezet worden. Dan respecteer ik dat. Maar hij moet niet over alles gaan zeggen van het moet eerst zo en dan zo. Dan kan ik wel die macht aanvaarden. Maar als dat dan over iets anders gaat, waar ik dan weer meer ervaring mee heb. Dat dat dan zo een beetje een evenwicht is en niet zo van hij is den dominante of ik... Allez, ik zou da, ik denk niet dat dat lang zou duren als ik mij... Als den anderen dominant is dan zijt ge toch ook een beetje minderwaardig. Ja ik denk niet dat ik dat gevoel lang zou... gelukkig blijven.

De volgende heteromeisjes erkennen een evolutie waarbij mannen meer typisch vrouwelijke eigenschappen mogen hebben. Deze situatie leidt volgens hen tot meer openheid, authenticiteit en vrijheid.

- Leen (F1, HeM): Ik denk misschien niet dat de rollen, allez ik heb dat zo nog niet echt op gelet. Ik denk niet dat de rollen omdraaien, maar misschien wel dat er steeds meer kan. Dat een man steeds, als hij daar

behoefte toe heeft, ook vrouwelijk kan zijn en dat een vrouw die zich meer mannelijk wilt tonen, dat dat dan toch ook wel meer aanvaard is en dat dan toch misschien ook wel steeds meer in kan en dat ge daardoor minder zo dé vrouw hebt en dé man. En ik denk wel dat dat een positieve evolutie is, dat er dan wel meer vrijheid is en meer openheid...

- Ilse (F1, HeM): Het is ook wel zo, allez de natuurlijke situatie. Want vroeger was het ook zo wel dat mannen altijd moeten gaan werken enzo. En misschien kunnen die dan huneigen niet echt zijn ofzo en dat dat dan nu wel gaat.

Homo- en biseksuele jongens over traditionele rolpatronen

Deze respondenten wijzen traditionele rolpatronen niet per definitie af maar zien ze wel soms als een belemmering voor de authenticiteit binnen een relatie.

- Sander (F1, HoJ): ... bij mijn ouders is dat gewoon nog. Niet dat dat zo extreem is, maar mijn ma doet de kook nog altijd en de strijk enzo. Mijn pa doet af en toe wel iets, maar dan ook niet uitgebreid ofzo, dus het zit er toch nog altijd in.
- Onderzoeker: En is dat... Vindt gij dat goed, of niet?
- Sander (F1, HoJ): Bwa, als beide partijen daarmee akkoord gaan, maar ik vind niet dat da zo moet zijn. Het is niet omdat de traditie zegt dat de vrouw dat en de man dat.
- Wannes (F1, HoJ): ...het ziet er zo echt een relatie uit die gemaakt is op het rollenpatroon van de maatschappij die dan vindt dat de vrouw dan dit moet doen en de man die... Dat is dan al gewoon een minder diepgaande relatie omdat je gewoon ook minder jezelf kan zijn en je aan die regels moet houden.

Een heterorelatie zou meer geneigd zijn om terug te vallen op traditionele rolpatronen in tegenstelling tot een homorelatie. Een traditionele socialisatie zou man-vrouw verschillen teweegbrengen wat maakt dat man-vrouw, man-man en vrouw-vrouw relaties andere kenmerken hebben. Een respondent legt het verband tussen de opvoeding van een kind door een holebi-koppel en de meer flexibele genderopvattingen van dat kind.

- Wannes (F1, HoJ): Niet meteen. Vroeger met mijn vriend. Ik ben niet echt verwijfd en hij was een skinhead dus hij ook totaal niet, dat viel totaal niet op. Ik heb dat nog nooit voorgehad in relaties dat er zo echt een rollenpatroon naar boven kwam. Dat vond ik vroeger juist zo leuk. Toen ik nog iets had met een meisje dan was dat meteen terugvallen op dat rollenpatroon en bij mannen heb je daar meer vrijheid. Er was geen rolverdeling.
- Andreas (F4, HoJ): 't Hangt ook af van koppel tot koppel. Maar wat dat ik wel nog wil zeggen is dat bijvoorbeeld een heterokoppel, vrouw en man, dat een vrouw anders is opgevoed dan een man, dat de waarden die een vrouw heeft meegekregen anders zijn dan de waarden die een man heeft meegekregen. Dus een moeder en een vader zijn constant bij dat kind, geven die waarden ... en bij een holebikoppel is dat dan iets moeilijker.
- Mark (F4, HoJ): Ja, euhm, ik weet niet of jullie al gehoord hebben van een lied over een kind, een jongen, in Nederland. Hij zegt dat hij twee vaders heeft. En in dat lied, zegde hij: "die vader en die vader waren totaal verschillend". Hij zag daar ook geen rolpatroon in. Hij zag gewoon twee mannen, twee mensen die hem gewoon genoeg liefde kunnen geven en hij beschrijft die liefde als een moeder, als een moederliefde, als een liefde die een moeder ook aan zijn kind kan geven. En na dat liedje te hebben gehoord te hebben, is mijn blik een beetje ruim is geworden van ja, misschien kan dat wel zo'n dingen. ... Plus, ik heb ook gelezen van studies in Canada over kinderen die opgroeien in homoseksuele relaties. Het blijkt uit die studies dat die kinderen juist, ahlee, qua verbeelding, qua mind, enzo. Veel ruimer kunnen denken dan mensen die opgroeien in een heteroseksueel gezin. Dat ze dan al in dat gezin een beeld hebben van 'dat moet een vrouw zijn en dat moet een man zijn'. Dat zij in zo'n gezin opgroeien, ja, denk ik wel dat ze veel rapper vooroordelen zullen hebben over mannen en vrouwen.

Lesbische en biseksuele meisjes over traditionele rolpatronen

Volgende lesbische en biseksuele meisjes illustreren de negatieve connotatie die ze met traditionele rolpatronen verbinden. Een respondent ziet deze rolpatronen ook als een belemmering in het bijzonder voor vrouwen.

- Muraz (F1, LeM): Ik denk dat sommige mensen, zoals ook zo huisje-tuintje-kindje... bij elkaar blijven voor het gemak omdat ge dan... als ge

zelfstandig woont gaat ge meer moeten... Dat het gemakkelijker is als ge twee inkomens hebt ofzo van die dingen en dat dat dan misschien toch wel ... dat ge elkaar zou bedriegen ofzo. Naarmate men twintig jaar getrouwd is ofzo. Omdat dan hetzelfde patroon en hetzelfde routine... en als ze iets nieuws willen, maar dat ze dan toch bij elkaar blijven. Zo iets.

- Petra (F1, LeM): Goh, ik geloof zelf eigenlijk absoluut niet in dat concept van eeuwige liefde en eeuwige trouw. Uuhm, misschien heeft dat ermee te maken dat ik altijd het slechte voorbeeld heb gezien, want mijn ouders zijn gescheiden en dan ziet ge bij allebei hoe elke relatie terug afspringt enzo. Dus, ja, ik geloof daar gewoon niet zo in, dus... Ja, dat huisje-tuintje-boompje- gedoe vind ik ook zo... sommige mensen... Voor sommige mensen is dat echt hun enige ambitie. Hun enige streefdoel, maar zelf zou ik daar nooit tevreden mee kunnen zijn.
- Yasmine (F1, LeM): En ge moet ook echt wel met spieren sterk staan, want ik denk bij meisjes gaan ze veel sneller zeggen: zijt gij wel sterk genoeg, gaat gij dat wel aankunnen om dat zwaar werk te doen en bij jongens is dat vanzelfsprekend dat die dat kunnen ... allez ja, toch in heel veel gevallen ... tenzij zo heel tengere jongens. Maar bij meisjes gaan ze dan echt, zelfs al is die heel sterk en kan die misschien in een gevecht heel veel jongens aan. Ze gaan daar heel snel tegen zeggen van kunt ge dat zwaar werk wel aan...

Samenvatting met betrekking tot traditionele rolpatronen

Het discours van heterojongens en -meisjes is meer traditioneel dan dat van lesbische, homo- en biseksuele jongens. Hoewel heterojongens het doorbreken van rolpatronen niet afwijzen is er heel wat betekenisgeving in hun discours dat naar deze rolpatronen verwijst (de rol van kostwinner claimen, onafhankelijkheid waarderen, een beschermende en krachtige positie innemen ten opzichte van meisjes). Sommige heterojongens benadrukken de nadelen van zich wijzigende rolpatronen, heteromeisjes benadrukken eerder de voordelen. De beoordeling door heterojongens van wat vrouwelijk is en wat mannelijk is aan balletdansers illustreert het normatieve denken in man-vrouw rolpatronen. Ballet is mannelijk en niet homoseksueel als het kracht en volharding uitstraalt. Heteromeisjes wijzen enerzijds een dominante positie van mannen af en willen geen traditionele rolpatronen wat betreft de verdeling van huishoudelijk werk. Anderzijds beschrijven ze een mannelijk ideaal dat wel aan traditionele rolpatronen beantwoordt: de man als beschermer. Traditionele rolpatronen

worden door lesbische, homo- en biseksuele jongens en meisjes niet resoluut afgewezen maar ze benadrukken wel meer de negatieve aspecten ervan. In een relatie zou het de authenticiteit van de partners in de weg staan en in het bijzonder voor vrouwen zou het beperkingen opleggen. Ze halen ook positieve aspecten aan van het doorbreken van rolpatronen zoals een grotere flexibiliteit en creativiteit in opvattingen bij een kind dat opgroeit in een holebi gezin.

3.2 ASPECTEN MET BETREKKING TOT HOLEBISEKSUALITEIT

In dit tweede deel van de resultaten geven we een overzicht van alle citaten die verwijzen naar verschillende aspecten van holebiseksualiteit. We staan stil bij de verschillen die de respondenten waarnemen tussen holebi's en hetero's, de houding die ze aannemen ten opzichte van holebiseksualiteit en de mate waarin ze holebiseksualiteit als een zichtbaar gegeven in de samenleving waarnemen en die zichtbaarheid al dan niet waarderen.

Uit tabel vier¹² kunnen we afleiden dat jongens een meer homonegatieve instelling hebben dan meisjes¹³. Van de 1148 bevraagde heterojongens gaat 18% niet akkoord met de stelling dat holebi's dezelfde rechten en plichten moeten hebben dan hetero's (trouwen, adopteren, werken waar ze willen,...). Van de 2543 bevraagde heteromeisjes is 7% niet akkoord met deze stelling. 13% van de heterojongens tegenover 4% van de heteromeisjes gaat niet akkoord met de stelling dat homoseksualiteit een normale uiting is van iemands seksualiteit. 11% van de heterojongens tegenover 3% van de heteromeisjes gaat akkoord met de stelling dat seksueel gedrag tussen twee mensen van hetzelfde geslacht fout is. Ten slotte stellen we vast dat 22% van de heterojongens tegenover 7% van de heteromeisjes niet graag gezien zou worden met een holebi.

---

¹² Voor een volledige bespreking van de methodologie van het onderzoek waaraan we deze cijfers ontleen, zie de publicatie 'De schoolloopbaan van holebi- en heterojongeren' van Dewaele, Van Houtte, Cox & Vincke (2008). Het onderzoeksrapport kan gratis gedownload worden op de website van het Steunpunt Gelijkekansenbeleid (www.steunpuntgelijkekansen.be) of besteld worden via het volgende emailadres: steunpuntgeka@ua.ac.be.

¹³ We merken op dat deze cijfers geen weerspiegeling zijn van de doorsnee Vlaamse jongere. De selecte steekproef waarop deze gegevens gebaseerd zijn, bestaat voor slechts een beperkt aandeel uit jongeren die beroeps secundair onderwijs (i.e. BSO) of technisch secundair onderwijs (i.e. TSO) volgen. Deze jongeren hebben een meer traditionele visie met betrekking tot man-vrouw rolpatronen en scoren hoger op homonegativiteit. Daarom gaan we er van uit dat de door ons gerapporteerde gegevens een meer progressieve en homopositieve houding weergeven dan de werkelijkheid.

Tabel 4: Percentages akkoord, neutraal en niet akkoord voor stellingen die met homonegativiteit te maken hebben naargelang het geslacht van de respondenten

	Jongens			Meisjes		
	Akk.	Neutraal	N. Akk.	Akk.	Neutraal	N. Akk.
Rechten	62	20	18	83	10	7
Uiting	64	23	13	82	14	4
Gedrag	11	22	67	3	8	89
Gezien	22	26	52	7	15	78

Uit tabel vijf kunnen we tevens afleiden dat er een verband is tussen de leeftijd van de respondenten en hun homonegatieve houding. Jonge adolescenten hebben een meer homonegatieve instelling in vergelijking met jongvolwassenen. Er zijn geen significante verschillen naargelang de leeftijd van de respondenten wat betreft de stelling 'Holebi's moeten dezelfde rechten en plichten hebben dan hetero's'. Echter, naargelang de respondenten tot een oudere leeftijdsgroep behoren is een groter aandeel van hen akkoord met de stelling dat homoseksualiteit een normale uiting is van iemands seksualiteit (respectievelijk 67%, 75% en 79%). Naargelang de respondenten tot een oudere leeftijdsgroep behoren, gaat een kleiner aandeel van hen akkoord met de stelling dat seksueel gedrag tussen twee mensen van hetzelfde geslacht fout is (respectievelijk 8%, 6% en 4%). Naargelang de respondenten tot een oudere leeftijdsgroep behoren, gaat een kleiner aandeel van hen akkoord met de stelling dat ze liever niet gezien zouden worden met een holebi (respectievelijk 19%, 12% en 10%).

Tabel 5: Percentages akkoord, neutraal en niet akkoord voor stellingen die met homonegativiteit te maken hebben naargelang de leeftijd van de respondenten

	12-15j			16-18j			19-21j		
	Akk.	N.	N.A.	Akk.	N.	N.A.	Akk.	N.	N.A.
Rechten	74	16	10	76	14	10	77	13	10
Uiting	67	25	8	75	17	8	79	15	6
Gedrag	8	18	74	6	12	82	4	11	85
Gezien	19	25	56	12	19	69	10	16	74

Ten slotte leiden we uit tabel zes af dat holebi's op school vaker uitgescholden of belachelijk gemaakt worden dan hetero's. 18% van de 3689 bevraagde hetero's

tegenover 24% van de 391 bevraagde holebi's wordt soms wel eens uitgescholden of belachelijk gemaakt. 5% van de hetero's tegenover 11% van de holebi's wordt vaak tot heel vaak uitgescholden of belachelijk gemaakt.

Tabel 6: De mate waarin de respondenten uitgescholden of belachelijk gemaakt worden naargelang de seksuele voorkeur van de respondenten

	Hetero's	Holebi's
Zelden tot nooit	77	65
Soms	18	24
Vaak tot heel vaak	5	11

3.2.1 Over de verschillen tussen holebi's en hetero's

De verschillen tussen holebi's en hetero's die blijken uit volgende fragmenten, concentreren zich in het bijzonder op verschillen in de partnerrelaties van hetero's en holebi's en in het opvoeden van kinderen door holebi's of hetero's.

Verschillen tussen holebi's en hetero's volgens de heterojongens

Heterorelaties verschillen volgens de volgende respondenten van holebirelaties. Dit verschil vindt dan zijn oorsprong in de verschillen die er zijn tussen de geslachten. Man-man koppels zouden in mindere mate aan de specifieke behoeften van hun dochter kunnen voldoen. Er lijkt een contradictie te zijn tussen het toeschrijven van vrouwelijke eigenschappen aan homomannen en man-man koppels minder geschikt achten om een meisje op te voeden.

- Boris (F3, HeJ): Ik denk wel dat een man een vrouw niet kan geven wat een vrouw een vrouw kan geven. Met name wat ze dan, dan kom ik terug op die affectie van in het begin van de sessie. Wat een vrouw anders, daarom is dat niet beter of slechter, het is gewoon anders, het is een andere soort affectie dat een vrouw kan geven aan een vrouw. Hetzelfde geldt ook voor een homokoppel. Een vrouw kan niet dezelfde affectie geven aan een man als een man aan een man.
- Peter (F4, HeJ): Waar dat ik mij gewoon ... want daar inderdaad, daar ga ik ni volledig akkoord mee, maar wat ik wel zou zeggen is dat als die kinderen in de pubertijd komen, bij ne zoon is dat denk ik minder, maar een dochter, als een dochter dan twee vaders heeft ... een dochter

normaal gezien, voorzover dat ik weet, met de moeder, die praten over dingen gelijk ongesteldheid en euhm ... ik zeg nu maar iets hé, over sex en zo met de móeder. Met de váder wordt dat volgens mij zelden gedaan. En als dat meisje alleen twee vaders heeft, dan ... natuurlijk, dat kan altijd dat ge ergens anders die informatie wel ... maar mannen zullen het minder goed kunnen uitleggen, omdat ze het zelf niet hebben meegemaakt.

Verschillen tussen holebi's en hetero's volgens de heteromeisjes

Volgende respondenten herkennen het holebi-milieu als losbandig en/of promiscue. Tegelijkertijd nuanceren ze dat dit geen exclusief gegeven voor holebi's hoeft te zijn.

- Onderzoeker: Ja, nog reacties? Als jullie dit fragment zien, is dit het idee dat jullie hebben van het homomilieu? Hoe wordt het homomilieu hier getypeerd?
- Mieke (F2, HeM): Een beetje vuil eigenlijk ... dat die zo allemaal buiten staan te kussen en zo.
- Cleo (F2, HeM): Alles kan en alles mag.
- Onderzoeker: Allé ja, dat herkende dan wel een beetje uit ... ?
- Cleo (F2, HeM): Ja, een beetje, ja.
- Maya (F2, HeM): Maar, dat is ook op andere plaatsen ... bijvoorbeeld op Lloret del Mar, dat is ook zoiets. Allé, dat is ook gericht op gewoon hetero's. Dus, 't kan overal.
- Mieke (F2, HeM): Als ge dat zo hoort, dat aids nog altijd meer bij homo's is, denk ik dat soms wel dat die zo vaker losbandige contacten hebben.
- Maxine (F2, HeM): Ja, die homo dat ik dan ken, die heeft constant andere vriendjes en zo, dus ... En dan de ene week gade daar dan mee uit, en dan een maand later heeft die al iemand anders, dus ... Ik weet nu ook niet of dat die zelf daarnaar op zoek is, of dat die dat gewoon doet voor gewoon voor de losse contacten en zo...

Hoewel de meeste respondenten holebi-koppels geschikt achten om kinderen op te voeden geeft een respondent aan dat het in het geval van twee moeders toch

aangewezen kan zijn om een derde man in te schakelen in de opvoeding van het kind. Dit verwijst naar mannen en vrouwen als mutueel exclusieve zorgverleners in het opvoedingsproces.

- Leen (F4, HeM): Ik denk ook wel dat het het belangrijkste is voor een kind dat dat liefdevol wordt opgevoed, en ik denk dat een homokoppel dat eigenlijk even goed kan als een heterokoppel.
- Maya (F4, HeM): En daarom vind ik het voor de opvoeding nodig dat er een derde persoon is, een vaderfiguur. Ahlee, niet percé een vaderfiguur maar toch ne man als ge bij twee lesbische zeit, twee vrouwen ne man dan als derde persoon voor typische... voor te gaan voetballen ofzo. Om mannendingen te gaan doen. En met twee mannen een vrouw om ermee te kunnen praten over typische vrouwendingen.

Verschillen tussen holebi's en hetero's volgens de homo- en biseksuele jongens

Volgende respondenten erkennen verschillen tussen holebi's en hetero's. Ook volgende redeneringen zijn gebaseerd op het waarnemen van verschillen tussen mannen en vrouwen. In een holebipartnerrelatie zou homogeniteit in het geslacht van de partners een voordeel zijn.

- Mario (F2, HoJ): Alex Agnew, ken je die? Dat is een Antwerpse komiek. Die had zo een keer gezegd: homo's die zijn veel directer, die zitten niet een uur te praten voor ze met seks beginnen. Mijn broer die vraagt dat dan ook: "is dat dan bij jullie ook zo?" Ik vind gewoon, je verstaat elkaar beter. Er zijn troeven en er zijn nadelen. Ik merk ook zelf dat wanneer ik een relatie heb, dat ik veel directer ben en dat je beter aanvoelt wat de andere partner gaat willen, dat is wel een voordeel vind ik. Ik kan mij ook voorstellen, vrouwen zijn in groep wat meer gesloten, maar als die een relatie hebben dat ze dan ook intiemer zijn. Dat kan ik gerust verstaan.
- Micky (F2, HoJ): Dat er meer lesbiennes monogaam zijn dan dat er homo's monogaam zijn. Dat ligt voor een stuk aan de hormonen denk ik.
- Onderzoeker: Het ligt aan de hormonen?
- Micky (F1, HoJ): Ik denk mannen gewoon ook visueller ingesteld zijn en dat vrouwen meer tierlantijnen erond nodig, meer geestelijke prikkels nodig hebben. De man moet jacht maken hé.

Volgend fragment illustreert het doorbreken van rolpatronen bij een homokoppel en hoe dit voordelig zou kunnen zijn in de opvoeding van kinderen.

- Mario (F4, HoJ): Dat bij een heterokoppel volgens mij meer zo is van: de man, die bepaalt de sancties en de vrouw is dan degene die het kindje troost als er iets gebeurt, terwijl bij een homokoppel gaan de twee partners dat doen en gaan ze elk proberen te doen wat ze zo goed mogelijk kunnen. En ik denk dat er veel meer overlegd gaat worden. Omdat ze niet zeker zijn van hun zaak, en omdat ze het kind echt willen goed opvoeden.

Verschillen tussen holebi's en hetero's volgens de lesbische en biseksuele meisjes

Volgende respondent verwijst naar het vooroordeel dat hetero's zouden koesteren met betrekking tot de promiscuïteit van holebi's.

- Yasmine (F3, LeM): Daar zijn heel veel mensen die ervan uitgaan dat holebi's op alle mensen van hetzelfde geslacht vallen, maar dat is niet zo ... Dat is van: Ge moet geen schrik hebben, het is niet omdat ik op meisjes val, dat ik op alle meisjes val. Als hetero valt ge toch ook niet op iedereen. Soms heb ik toch het gevoel dat ze dat bij holebi's wel meer denken. Zo van: Oh, oh, dat is zo iemand, ge moet daar schrik voor hebben enzo.

Samenvatting met betrekking tot de verschillen tussen holebi's en hetero's

Heteroseksuele respondenten wijzen het idee niet af dat holebi's kinderen zouden kunnen opvoeden. Toch vinden sommigen dat er iets ontbreekt binnen de opvoeding van een kind door een man-man of vrouw-vrouw koppel. De perceptie dat er een tekort zou zijn in deze opvoeding lijkt gestoeld te zijn op een denken in traditionele man-vrouw rolpatronen. Immers, als een moeder en vader elk een afzonderlijke genderafhankelijke functie te vervullen hebben, dan kan een holebikoppel nooit voor een volwaardige opvoeding instaan. Er lijkt een contradictie te zijn tussen het toeschrijven van vrouwelijke eigenschappen aan homomannen en deze laatste toch niet in staat achten om een kind op te voeden wegens het ontbreken van 'moederlijke eigenschappen'. Heteromeisjes illustreren ook de rijke negatieve betekenisgeving die gepaard gaat met denken over het holebimilieu als een promiscue gemeenschap. Tegelijkertijd herkennen sommige van deze respondenten dat heteroseksuelen niet per definitie

verschillen op dit vlak. Sommige holebirespondenten ervaren het idee van promiscuïteit als een vervelend vooroordeel. Het discours van heterorespondenten blijkt eerder te wijzen op tekortkomingen van holebi's ten opzichte van hetero's terwijl de holebirespondenten eerder positieve aspecten van hun 'anders zijn' beklemtonen.

3.2.2 De houding ten opzichte van holebiseksualiteit

We kunnen de houding van de meeste mensen ten opzichte van holebiseksualiteit niet meer onder de noemer van klassieke homofobie plaatsten (van Wijk, van de Meerendonk, Bakker & Vanwesenbeeck, 2005). Een aanzienlijke positieve evolutie in attitudes maakt dat extreme, expliciete en manifest negatieve uitingen ten opzichte van holebiseksualiteit zeldzaam zijn. Deze verschuiving in attitudes betekent ook dat een negatieve houding wel nog op een eerder indirect en impliciet niveau te herkennen is. Dit stellen we vast in het discours van onze respondenten. We hebben het achtereenvolgens over heteronormativiteit (een houding die voortvloeit uit het evalueren van holebiseksualiteit op basis van het tot norm verheffen van heteroseksualiteit), ervaringen en voorbeelden van stereotiepen en vooroordelen, homonegativiteit (expliciet en impliciete negatieve attitudes ten opzichte van holebiseksualiteit), homopositiviteit (expliciet en impliciete positieve attitudes ten opzichte van holebiseksualiteit) en over de relatie tussen gender en de houding ten opzichte van holebiseksualiteit.

3.2.2.1 Heteronormativiteit

Heteronormativiteit uit zich veelvuldig in het discours van onze respondenten. Voor de heterorespondenten is het een vanzelfsprekend gegeven. Holebirespondenten ervaren het echter vaak als iets vervelend en belemmerend.

Heteronormativiteit volgens de heterojongens

Uit het volgende discours blijkt niet zozeer een afkeer van holebiseksualiteit als wel een 'niet willen weten'. Deze respondent wijst intieme informatie over een jongen-jongen relatie af terwijl hij dat niet of minder doet voor een jongen-meisje relatie.

- Onderzoeker: (over een homo die expliciet vertelt over zijn seksuele ervaringen als homo) Da was teveel, teveel details?
- (gelach)
- Bart (F2, HeJ): Dinges dat je echt niet moest weten.
- Onderzoeker: Too much information.
- Bart (F2, HeJ): Ja, da is, da was hij gewoon, typisch hem dus euhm...
- Onderzoeker: Dus da's niet typisch voor alle homo's, da's gewoon typisch voor hem?
- Bart (F2, HeJ): Ja inderdaad, da's gewoon typisch voor hem, hij is heel open, heel sociaal, ...
- Onderzoeker: En hoe werd er dan gereageerd als hij alle details... kwam er dan geen reactie op?
- Bart (F2, HeJ): Ja, lachen...
- Onderzoeker: Lachen? Maar wel positief uiteindelijk?
- Bart (F2, HeJ): Ja, en iemand anders ging er dan ook op in maar dat was dan gewoon een vrouw, hetero gewoon, en dan denk ik van ja da wordt er al ni beter op. Dus het is ook gewoon bij hetero's natuurlijk...
- Onderzoeker: Ja, je bedoelt dat hetero's soms ook pittige details vertellen over hun ...
- Bart (F2, HeJ): Ja, maar dat vind ik natuurlijk wel interessanter dan maar...
- Onderzoeker: Ah ok.

Heteronormativiteit volgens de heteromeisjes

Heteronormativiteit houdt ook in dat wat afwijkt van de norm als opvallend of uitzonderlijk wordt ervaren. Het volgende fragment illustreert de hoge nieuwsaarde van iemands coming out.

- Mieke (F2, HeM): allé mijn zus, die heeft ontdekt dat ze lesbisch is en die vertelt dat dan zo op school en dat is dan echt zo gróót nieuws, echt zo van "Wow, die is lesbisch!" en iedereen weet dat dus hé. Ik vind dat echt zo raar... Dat is inderdaad echt zo van "Wow, een lesbische."

Het volgende fragment weerspiegelt, in tegenstelling tot een 'niet willen weten', net een 'meer willen weten' en een soms overdreven en ongepaste nieuwsgierigheid.

- Ilse (F2, HeM): Nee, maar bij ons op de Chiro is er wel een leidster, allé, of twee denk ik zelfs.
- Onderzoeker: Twee leidsters die lesbisch zijn.
- Ilse (F2, HeM): Ja, allé, eigenlijk één is wel zeker, maar de andere, ik weet niet of die al een vriendin had gehad, maar ik denk wel dat dat een lesbische was.
- Onderzoeker: En wordt daar openlijk in de Chiro over gepraat?
- Ilse (F2, HeM): Ja, want de woensdag was ik daar zo efkes, toen ze daar over bezig waren, de jongens-leiding tegen die leidster, en dan waren die bezig hoe dat die seks hadden en zo van die dingen. En die waren daar dan ook zo openlijk over aan 't praten en zo, dus dat was ... niet zo ...

Het denken in termen van traditionele man-vrouw rolpatronen zorgt er ook voor dat sommige mensen holebirelaties volgens die normen beoordelen.

- Leen (F2, HeM): Ik denk dat hetero's dat misschien soms zo wat willen, zo een manneke en een vrouwke, omdat dat dan begrijpbaarder wordt en omdat dat toch beter klopt in hun hoofd, maar ik denk dat homo's daar onderling helemaal niet zo over bezig zijn. Ik denk dat dat misschien eerder iets is dat mensen van buitenaf proberen te doen om het allemaal wat beter te begrijpen. Het zijn dan wel twee jongens, maar dan toch nog proberen om zo een beetje een rolverdeling te maken.
- Cleo (F2, HeM): Maar eigenlijk zijn die daar zelf ook zo wat mee bezig. Mijn neef, op familiefestjes, die neemt dan zijn vriend tegenwoordig ook mee ... en dan hebben die het er ook over van: "Raad nu wie het vrouwtje in onze relatie is?", en zo. Dus, allé ja, ze zijn er zelf ook wel een beetje mee bezig.
- Leen (F2, HeM): Ik zou nu, als ik nu echt een vrouw móest aanduiden bij die twee mannen, dan zou ik zeggen: de kleinere de vrouw, maar dat is gewoon, omdat die ene is ne grote en dat is gewoon in de relatie ook

meestal de man, en ... allé, omdat die van nature groter zijn, maar dat is gewoon puur qua beeld dan hé.

Volgende respondent verwijst naar de door haar veronderstelde strategie om een holebiseksuele voorkeur te verbergen door iets typisch 'normaal' te doen.

- Cleo (F3, HeM): Ja, nee maar volgens mij zitten er bij herenvoetbal gewoon veel verdoken homo's.
- Onderzoeker: Waarom denkt ge dat?
- Cleo (F3, HeM): Ik weet niet, ik heb dat idee... Omdat die samen enzo... Dat zijn precies de stoerste kerels die er zijn en uiteindelijk, ja, ik weet het niet... Dat lijkt me zo gewoon zo een ik weet niet hoe een stoere sport die iedereen doet om er een beetje normaal bij te zijn. Uiteindelijk volgens mij... Ja ik weet niet hoe ik bij dat gedacht kom. Als ge dan ziet gelijk bij teamspirit enzo, was er toch ook ene die zich uiteindelijk geout heeft en dat was toch ook zo heel 'ieuw', oh nee! Ik denk dat dat daar veel mee te maken heeft...

Heteronormativiteit volgens de homo- en biseksuele jongens

De heteronorm zorgt ervoor dat alles wat afwijkt van de norm (en zichtbaar is) gemakkelijker wordt afgestraft.

- Mario (F1, HoJ): Als zo nu in de winkel een jongen een meisje kust dan gaan ze toch ook kussen, allez. Als je een man in sommige winkelstraten kust dan krijg je al direct een storm van protest tegen zich heen. En als hij het in het park doet, waar iedereen zo is, zijn ze meer op hun gemak.

De volgende respondent getuigt van het door hetero's niet willen weten over aspecten die met holebiseksualiteit te maken hebben.

- Jurgen (F1, HoJ): Bwa, het hangt ervan af. Bij de zesdes niet meer echt. Je hebt er sommigen die zo heel... allez, van: "wat er gebeurt willen we niet weten". Van die dingen.
- Onderzoeker: En wat bedoelen ze dan met wat er gebeurt.
- Jurgen (F1, HoJ): Ze kunnen er mee leven, maar ze kunnen er niet over praten.

Het niet willen weten verandert volgens volgende respondent, naargelang jongeren ouder worden of naargelang ze zich minder geremd voelen, in nieuwsgierigheid.

- Micky (F1, HoJ): Ik denk ook wel dat de vooroordelen ook wel dikwijls leeftijdsgebonden zijn. Als ge zo jonger bent, zo twaalf tot vijftien, zestien. Dan is dat... niks van willen weten, niks van willen zien. Maar dan zo in't vijfde en zesde middelbaar dan worden ze toch precies een heel stuk volwassener en dan zijn ze ook een heel stuk nieuwsgieriger. Ik heb dat ook gemerkt bij... ja wij hadden bij toerisme vaak een buitenlandse reis en als dan 's avonds iedereen wat zat was, kamerfeestje. Dan moesten ze allemaal weten van de detail, hoe het in zijn werk ging hé.
- Onderzoeker: Ja ik zie al een parallel met wat gij vertelt he, als ze wat zat zijn dan...
- Micky (F1, HoJ): Ja en dan vooral de mannen waren dan wel curieus hoe dat in zijn werk ging. Puur seksueel dan hé.
- Mario (F1, HoJ): Ik heb op mijn werk nu, wij gingen iedere keer met een bus naar het werk en terug. Dat was op een festival en als iedereen wat gedronken had zaten we wel wat onnozel doen. Dan zeiden ze: Ja nu moeten we toch nog wel iets vragen aan jou hoor. En dan begonnen ze zo de meest vnzige vragen te stellen, dat je denkt van, allez waarom vraag je dat nu aan mij.
- Onderzoeker: En wat voor vragen stellen ze u dan, of uhm...
- Jurgen (F1, HoJ): Zo van ja: als dat er dan in moet gaan, moet ge dat dan niet eerst uitkuisen?
- Onderzoeker: En vind je dat dan vervelend dat ze dat zo vragen?
- Jurgen (F1, HoJ): Bwa, dat is wel een beetje genant. Dat is wel altijd uit nieuwsgierigheid dus het is niet grof bedoeld.

Volgende respondent illustreert tevens de hoge nieuws waarde van een coming out.

- Mark (F1, HoJ): Toen ik het zei, ik zei gewoon zo tegen mijn beste vriendin. Zo van ja, ik heb een vriendje. Toen zei ze van 'Oh my God' ok (gelach), maar ja, ik weet niet, zij deed daar wel heel normaal over en ik weet niet. Mijn achterburen hoorden het ook en het was direct verspreid

over heel de klas. Opeens in de lessen biologie en we waren toevallig bezig over homoseksualiteit en toen zei iemand. Ja meneer, vraag een keer aan Mark. En ik van ja, very funny.

Volgende respondenten illustreren hoe man-vrouw rolpatronen getransponeerd worden op holebi-relaties. Dit uit zich in de veronderstelling dat er altijd een mannetje en een vrouwtje in de holebirelatie is.

- Mario (F2, HoJ): Ja, bij mij zeggen ze meestal dat ik de man ben. Omdat ik iemand ben die niet veel bezig is met zijn vrouwelijke kanten en ook omdat ik wat meer gesloten ben. Daarom zeggen ze dan ook vaak "jij bent de man". En dat vind ik niet zo aangenaam.
- Andreas (F2, HoJ): Ze zeggen tegen mij altijd: "Je had beter een man gezocht". Waarmee ze dan bedoelen dat mijn vriend, hij schminkt zich, maar hij is geen travestiet of zo, maar zijn ogen zijn altijd opgemaakt. Ze zeggen dan je bent homo en je bent zelf vrouwelijk waarom zoek je dan geen man? Maar zo werkt dat niet hé. Je kiest niet op wie dat je verliefd wordt hé.

Volgende respondenten ervaren heteronormativiteit als het verwachtingspatroon waarbij mannen zich typisch mannelijk en vrouwen zich typisch vrouwelijk horen te gedragen en als de veronderstelling dat iedereen heteroseksueel is.

- Mario (F2, HoJ): Er hebben meer mensen problemen met mannen die vrouwelijk zijn dan met mannen die gewoon stoerder zijn en bij de heteronorm aansluiten.
- Wannes (F4, HoJ): Ik denk dat ge de holebi-beweging maar moogt afschaffen, als ge die niet echt meer nodig hebt: eens dat de heteronorm totaal verdwenen is. Maar het zit nog enorm in deze maatschappij, dus ...
- Onderzoeker: En wat is dat dan, wat bedoelt ge daarmee, "de heteronorm"?
- Wannes (F4, HoJ): Dat ge tegen uw ouders moet uiten van: ik ben holebi, en niet dat ze zo aan uw zestiende zo gaan vragen van: is em nu wel hetero of ... zo ja, ja ... Als ge niet expliciet denkt of kunt vermoeden dat iemand holebi is, dan gaat ge aannemen dat dat nen

hetero is. En zolang dat dat niet verdwijnt, dan hebt ge altijd wel een holebi-beweging nodig.

- Sander (F4, HoJ): Dat zou niet mogen, maar zo mensen die, er was ooit zo'n pastoor die zei 'homo's, ja, dat bestaat eigenlijk niet, dat is gewoon een trend die jongeren volgen'. Dus dan kunnen ze weten dat...

Heteronormativiteit volgens de lesbische en biseksuele meisjes

Publieke affectie tussen twee jongens is volgens de volgende respondent gelijk aan een statement maken. Heteronormativiteit verwijst in dit geval naar het opvallende karakter van wat afwijkt van de norm.

- Sandra (F1, LeM): Ja ze komen uit voor hun mening. Ik denk als ge dat, op straat mekaar zo durft kussen, als twee jongens, dat ge dan wel een standpunt inneemt.

Heteronormativiteit verwijst ook naar een ontkenning of devaluatie van holebiseksualiteit.

- Muraz (F1, LeM): Want ik ken iemand die er totaal niet homo uitziet, die heeft het toch een keer verteld aan mij en ik was helemaal verschoten en... We waren op reis... En ik had dat dan verteld aan mijn vriend en die vertelde dat dan aan een andere vriend en dan nog een vriend en die zei: Oh, en ik vond dat juist zo'n leuke gast. Dat is echt gewoon verschrikkelijk grof.
- Olivia (F1, LeM): Zeker van oudere generaties. Van ouders is dat toch van...Zo van zout ge nu toch nie eens proberen met ne man, ge zult zien da valt wel mee hoor. Ma ik ben nu met een meisje samen daarna zien we wel, maar als da afgeraakt... misschien kom ik wel ne jongen tegen, misschien een meisje. Maar die begrijpen da dus nie. Die denken als ge bi zijt en ge kunt met ne jongen zijn, gaat dan met ne jongen. Tis een fase, ge gaat door een fase.

De volgende respondent ervaart dat wanneer ze van iemand vermoed dat die holebi is en dit vermoeden uit, deze persoon dit vaak sterk tegenspreekt. Dit weerspiegelt de negatieve waardering ervan.

- Yasmine (F2, LeM): Als je hetero bent, je bent bijvoorbeeld een heterojongen en je spreekt een meisje aan, je wilt daarmee flirten of zo. En die blijkt lesbisch te zijn dan zeggen ze 'ah ja, het is normaal dat je zo een fout maakt'. Maar als je als meisje een ander meisje aanspreekt dan is het zo van 'hoe wat denk je wel niet van mij' en dat is wel moeilijk.

Volgende respondent draait de rollen om. Hetero zijn is een fase waar je door moet en niet andersom. Dit toont aan hoe heteronormativiteit op creatieve wijze kan doorbroken worden.

- Petra (F2, LeM): Ja, maar dat was niet toen ik dertien of veertien was, dat was twee jaar geleden. Maar hij was knap, hij was grappig en hij was superintelligent. Dat was gewoon de perfecte kerel. Maar hij was wel kei gelukkig getrouwd. Maar het was maar een fase, zoals ze dat zeggen. Ik ben het ontgroeid.
- Onderzoeker: Was dat de hetero fase?
- Petra (F2, LeM): Waarschijnlijk hé. (lachje)
-

Samenvatting met betrekking tot heteronormativiteit

We stellen vast dat heteronormativiteit zich kan uiten in de contradictie tussen een 'niet willen weten' en een 'meer willen weten' over holebiseksualiteit. Het niet willen weten weerspiegelt dan een afwijzen van informatie over holebiseksualiteit omdat men er niet mee geconfronteerd wil worden en/of afkerig tegenover staat. Een 'meer willen weten' weerspiegelt een soms ongepaste nieuwsgierigheid die holebi-jongeren als opdringerig ervaren. Holebirelaties benaderen vanuit een heteronormatief denkpatroon (bijvoorbeeld 'er is een mannetje en een vrouwtje in de relatie') maakt het meer begrijpelijk voor hetero's omdat het zo beantwoordt aan iets wat de meeste mensen kennen en dus ook herkennen. Dit maakt ook dat holebi's die beantwoorden aan deze heteronorm weinig of niet zichtbaar zijn. Homo- en biseksuele mannen die zich mannelijk gedragen en lesbische en biseksuele vrouwen die zich vrouwelijk gedragen zijn dus minder zichtbaar als holebi. De sociale omgeving bekrachtigt deze onzichtbaarheid vaak op een positieve manier. Sommige holebi's doorbreken heteronormativiteit door rolpatronen creatief om te keren.

3.2.2.2 Stereotiepen en vooroordelen

Mensen associëren vaak negatieve eigenschappen met gestigmatiseerde- of minderheidsgroepen. We hebben het over stereotiepen of vooroordelen wanneer deze eigenschappen niet met de werkelijkheid overeenstemmen of wanneer ze op een ongeoorloofde manier gegeneraliseerd worden voor alle individuen die tot een bepaalde sociale groep behoren.

Stereotiepen en vooroordelen volgens de heterojongens

Volgende fragmenten illustreren het verwerpen van vrouwelijkheid bij jongens en van homoseksualiteit met 'verwijfde' kenmerken. De discussie concentreert zich echter ook op het leren normaal vinden (en dus waarderen) van deze verwijfdheid.

- Peter (F2, HeJ): Het probleem is volgens mij dat de grens tussen hetero en homo groter wordt gemaakt, dus ze gaan zich meer met die programma's als 'heren maken de man', op zich niets op tegen, maar tzijn extreme voorbeelden, zo gaan ze de kloof tussen homo en hetero, het verschil, ze gaan zich helemaal vervreemden van mannen op zich eigenlijk en da mogen ze ni doen vind ik persoonlijk toch.
- Theo (F2, HeJ): Ik denk da da just hun bedoeling, door dat extreme te laten zien dat mensen zich eraan kunnen aanpassen dat er mensen, die normaal nooit homo's tegenkomen, dat die op tv kunnen zien dat van ja da's een extreem geval en die zijn der op de wereld, da da gewoon, allezja de bedoeling is van da programma een beetje. Ik denk ni da da een kloof zou brengen maar eerder alles dichterbij brengen.

Volgend fragment verwijst naar de veronderstelling dat de meeste homo's handtastelijk zijn.

- Peter (F2, HeJ): ... veel mannen die hebben altijd zo'n beetje schrik voor zo'n dinges. Die denken van oh eh homo's die gaan direct achter mij zitten maar waarom? Als gij op een fuif komt met allemaal maskes dan gaan die toch ook niet allemaal achter u zitten allezja da's toch zoiets belachelijks.
- Theo (F2, HeJ): Ja, ik denk da wel allez zolang da ge ni het meemaakt da ge, want ik heb al ne vriend gehad die da heeft meegemaakt da ne gast achter hem stond en da's echt zo, daar tegen aan het rijden was en

da's echt wel een ... Hij beschreef dat als een heel apart, allez een heel vies gevoel van allez wat maak ik hier nu mee.

Stereotiepen en vooroordelen volgens de heteromeisjes

Volgend fragment illustreert de veronderstelde promiscuïteit en het gebrekkige normbesef van holebi's.

- Mieke (F2, HeM): Ja, mijn zus is zo nog maar juist uit de kast. Allé voor mij al langer, maar zo voor iedereen ... En euhm, nu gaat die ook zo naar die fuiven en dat is ook zo echt extreem wat ik hoor. Zo tegen elkaar zo zitten schurken, en allé, echt zo'n beetje ... als ik dat dan zo hoor, dan denk ik zo "Wow, da's wel sletterig eigenlijk ze."
- Leen (F2, HeM): Is ze jonger dan u?
- Mieke (F2, HeM): Ja, ze is zestien. En dan, ja 'k weet ni ... Echt, dan denk ik zo, als hetero's dat doen, dan is dat al rap zo van "Slet!". Maar lesbisch ... dan wordt ge geen slet, dan moogt ge doen wat ge wilt.
- Onderzoeker: Dus er zijn andere normen dan?
- Mieke (F2, HeM): Ja, precies, ja. En zij zegt dan ook zo van "Alles mag en alles kan, en ja ge doet maar wat ge wilt. Niemand bekijkt u scheef."

Volgende fragmenten illustreren hoe vrouwelijke eigenschappen met homoseksualiteit geassocieerd worden.

- Ilse (F3, HeM): Ik wel met ballet denk ik. Dat dat toch wel, bij veel mannen dat die toch zo een beetje homo is... Of niet?
- Sabine (F3, HeM): Ik denk dat dat eerder is omdat dat zo een vrouwensport is, dat de mannen die dat dan doen...maar of dat ge dan persé homo zijn
- Ilse (F3, HeM): Allez ik bedoel, dansen vind ik niet homo ze, maar zo ballet ofzo toch wel ze.

Volgend fragment geeft aan dat stereotiepen hardnekkig kunnen zijn. Wanneer mensen echter in contact komen met holebi's, worden ze vaak ontkracht.

- Maxine (F3, HeM): Ja, ik denk ook dat je stereotiepen nooit weg kunt krijgen. Dat zal er altijd wel zijn. En eens ge er hebt wegwerkt, komen er wel nieuwe in de plaats.
- Sabine (F3, HeM): Ja, in het begin van vorige week wist ik, dacht ik wel dat het gemengd ging zijn, lesbisch zijn en hetero en dan vroeg ik het dan, en dan zei gij zo 'die en die is lesbisch' en dacht ik 'ahja, eigenlijk zie ge dat helemaal niet aan'. En dan omdat ik volledig geen lesbische ken dan is dat wel tof zo te beseffen dat ik dat helemaal anders had voorgesteld hoe dat die eruit zouden zien, enzo. Dus ik vind dat wel nuttig om daar zo een ander beeld van te creëren.

Stereotiepen en vooroordelen volgens de homo- en biseksuele jongens

Volgende respondent stoot zich aan het verband dat men altijd zou leggen tussen homo's en seks. Tegelijkertijd vindt hij dat holebi's dit ook zelf in de hand werken.

- Andreas (F2, HoJ): De setting: in het toilet, waarom is dat altijd zo? Als het over homo's gaat is het ofwel in een toilet ofwel in de bossen. Altijd op van die obscure plaatsen.
- Onderzoeker: Stoot je dat ook?
- Andreas (F2, HoJ): In de film niet, maar in het echt, mensen nemen dat dan over en denken dat dat in het echt altijd zo is. En dat is niet waar hé.
- Onderzoeker: En dan leg je de link met toiletten en
- Andreas (F2, HoJ): seks
- Andreas (F1, HoJ): Ja ze doen het er ook om... Gelijk in Brugge in het Minnewaterpark. Dat is zogezegd de afspreekplaats, allez ja...
- Mark (F1, HoJ): Serieus?
- Andreas (F1, HoJ): Dat is niet omdat de hetero's ze er induwen hé. Dat is omdat ze zelf willen daar naartoe gaan. Dat is hun eigen schuld hé. Dat er zo over ons gedacht wordt.

Volgende fragmenten illustreren hoe stereotiepe verbeeldingen van homoseksualiteit al dan niet bijdragen tot een positieve houding in de samenleving. Sommige respondenten vinden dat bepaalde stereotiepen coming

out bemoeilijken, anderen waarderen deze stereotiepen als een vorm van positieve zichtbaarheid mits de beeldvorming voldoende divers is.

(deze citaten gaan over het tv-programma 'de heren maken de man' waarin vijf stereotiepe en verwijfde homomannen een heteroman restylen)

- Mark (F1, HoJ): Ik heb zo het gevoel dat dat ons nog meer in een kotje duwt zo. Echt zo van die beroepen van deco, haar en stijl...
- Micky (F1, HoJ): Ja ze zijn wel clichébevestigend he.
- Sander (F1, HoJ): Ge moet altijd in uw achterhoofd houden dat niet iedereen zo is, maar er mag wel een cliché zijn...
- Wannes (F1, HoJ): Ik denk wel dat dat positief is dat dat toch weer ter sprake komt. Ze zwijgen daar in alle talen over dat er nog andere mensen zijn dan hetero's, maar toch werkt het weer clichébevestigend, en dan heb je nog een ander programma nodig dat dat niet doet. En dan zitten we alweer met een evenwicht.
- Mario (F2, HoJ): Euhm, ik heb daar respect voor, voor mensen die daar mee rondlopen, maar dat zorgt wel dat ze een beeld creëren. Veel hetero's krijgen dan het beeld, ja homo's zijn verwijfd terwijl dat totaal niet klopt. En dan is het wel moeilijker om er voor uit te komen en voor je te outen.

Stereotiepen en vooroordelen volgens de lesbische en biseksuele meisjes

Stereotiepen met betrekking tot de homoman worden veelvuldig waargenomen. Dit stereotiep zou minder leven met betrekking tot lesbiennes.

- Petra (F1, LeM): Maar ik vind ook dat bij twee, alle bij homo's is er echt zo het stereotype van die zijn verwijfd enzo. Dat zijn eigenlijk bijna meisjes, maar dan homo's. Maar bij lesbiennes vind ik niet dat er zo echt een stereotype is. Ok ze zeggen wel ja die zijn mannelijker, maar ik vind dat dat veel minder leeft onder de mensen dan echt dat stereotype van echt de verwijfde homo.

Volgend fragment illustreert het verband dat vaak gelegd wordt tussen vrouwelijkheid en mannelijke homoseksualiteit. Mannelijkheid wordt zelden of niet met homoseksualiteit gekoppeld.

- Ilse (F3, HeM): Ik wel met ballet denk ik. Dat dat toch wel, bij veel mannen dat die toch zo een beetje homo is... Of niet?
- Yasmine (F3, LeM): Ja ik weet dat niet, ik heb dat zelf nooit gedaan ofzo, maar volgens mij hebt ge er echt wel heel veel kracht voor nodig om ballet te doen.
- Onderzoeker: Maar hebben homo's dan geen kracht?
- Yasmine (F3, LeM): Ik wil maar zeggen dat niet alle mannelijke balletdansers homo zijn.

Samenvatting met betrekking tot stereotiepen en vooroordelen

De jongeren uit dit onderzoek leggen vaak de link tussen mannelijke homoseksualiteit en vrouwelijke eigenschappen. Dit is veel minder het geval wat betreft vrouwelijke homoseksualiteit en mannelijke eigenschappen. Het stereotiep van de verwijfde homoman lijkt symbolisch sterker aanwezig te zijn dan het stereotiep van de mannelijke lesbienne. Het idee dat holebi's meer promiscue zijn, komt in de gesprekken vaak naar boven. Hoewel de respondenten erkennen dat stereotiepen schadelijk kunnen zijn (ze verspreiden onwaarheden, bemoeilijken coming out, de media misbruikt deze stereotiepen) hoeven ze volgens hen daarom niet altijd hardnekkig bestreden te worden. Zichtbaarheid van holebi's en contact tussen holebi's en hetero's zouden de sterkste wapens zijn in de strijd tegen vooroordelen en stereotiepen.

3.2.2.3 Homonegativiteit

Homonegativiteit betreft het impliciet of expliciet uiten van een negatieve houding met betrekking tot alles wat met holebiseksualiteit te maken heeft.

Voorbeelden van homonegativiteit bij de heterojongens

Homonegativiteit kan zich manifesteren in het gebruik van schuttingtaal en in sociale uitsluiting. Eén van de respondenten legt het verband tussen homonegativiteit en het ontstaan van een afzonderlijk en eerder gesloten holebimilieu.

- Billy (F1, HeJ): ik zit in een kunstrichting en daar zitten keiveel homo's en ook in mijn klas. Op zichzelf is er allemaal niks mis mee maar als ge

dan zo'n discussie begint te voeren en de ene is dan verbaal minder en dan plots zeg die ineens 'ja POT' en dan komt de aap wel uit de mouw. Maar voor de rest...

- Theo (F2, HeJ): Allez das zo een beetje het buitenbeentje van de groep eigenlijk zo, maar das wel ne goeie gast uiteindelijk zo, maar gewoon zen eigen nog ni kunnen uiten denk. Allez kweni ni da da voor ons iets uitmaakt of da diene homo is of ni, maar hij zegt altijd zelf zo van als gij zou zeggen da gij homo waart, ge zou mijne makker nimmer zijn, da zegt diene dan tegen ons, dus we weten ni wa da we der van moeten denken.
- Boris (F1, HeJ): in de heterogemeenschap worden, laten we eerlijk zijn, homo's minder goe aanvaard. Dus denk ik dat in de homogemeenschap dat hetero's ook moeilijker worden aanvaard.

Voorbeelden van homonegativiteit bij de heteromeisjes

Volgende fragmenten illustreren homonegativiteit als een reactie op iets wat onbekend, ongewoon is of als 'gevoelig' wordt ervaren. Ook het gebruik van schuttingtaal weerspiegelt homonegativiteit.

- Ilse (F1, HeM): Ik heb dat nu eigenlijk wel, maar dat is gewoon omdat dat zo eigenlijk. Allez niet echt zo in mijn beeld past. Zo dat twee meisjes of twee jongens kussen ofzo. Maar dat is misschien omdat ik dat bijna nog nooit heb gezien. En ik vind dat nu best wel vies. Maar misschien als ik dat nu gewoon zou zijn. Dat dat dan waarschijnlijk niet meer is. Want ik heb daar ook absoluut geen probleem mee. Als mensen verliefd zijn op mekaar. Dat mag...
- Mieke (F2, HeM): Ja, meer dat. Allé soms zo, 'k weet niet, zo gewoon dat ge zo grapkes maakt over iemand anders, over zo een specifiek kenmerk of zo. Soms zo van: "Haha, lesbisch." Allé ja, maar ik bedoel, een grapke daarrond hé. Niet zo uitlachen of zo hé. Zo bijvoorbeeld zo, we zeiden tegen zo een lesbische, allé wij noemen die altijd "pot". Die was zo ambetant aan 't doen, en wij zo "oh pot, gaat uw deksel zoeken". We hebben dat zo een heel jaar gezegd (gelach).
- Leen (F2, HeM): Ik heb toch al eens één keer gehoord dat er kindjes op kamp waren – ik heb dat zelf niet meegemaakt – maar één van die kindjes had een lesbische mama en die kinderen begonnen daarover te vertellen, maar die andere kinderen wisten niet wat dat was, dus hadden

ze dat zo op een speelse manier uitgelegd en 's avonds een verhaaltje, of weet ik veel, tijdens poppenkast spelen of zoiets ... en er was toch reactie op gekomen dat dat niet de bedoeling was dat ze daarover werden ingelicht en dat die ouders die kinderen nog veel te jong vonden om zo'n dingen al te weten. Maar kinderen onderling maken daar niet echt problemen van, maar sommige ouders toch wel.

Voorbeelden van homonegativiteit bij de homo- en biseksuele jongens

Volgend fragment illustreert het verband tussen etniciteit, traditionaliteit, man-vrouw rolpatronen en mannelijkheid enerzijds en homonegativiteit anderzijds.

- Micky (F1, HoJ): Hij doet mij zo denken zo, aan de Arabische jongensgroep op de fitness zo... Die zo iets hebben van, oei, blijft uit mijn buurt want...
- Onderzoeker: Is dat dan typisch voor Arabische jongens dan?
- Micky (F1, HoJ): Die voelen zich nogal vrij snel bedreigd door homo's, allez ja, toch dikwijls.
- Onderzoeker: En met wat heeft dat dan te maken? Denkt ge?
- Micky (F1, HoJ): Opvoeding, machocultuur.
- Wannes (F1, HoJ): Ja ik denk dat da in religie en cultuur nog niet echt ingewerkt zit zo. Nog meer zo oorlog tegen holebi's.
- Onderzoeker: En wat dan precies in hun cultuur?
- Wannes (F1, HoJ): Ja dat alles altijd een taboe is. Nog altijd niet zo aanvaard is als bij ons.
- Mark (F1, HoJ): Ja, ze moeten ook kinderen hebben, anders voelen ze zich niet man.

Leeftijdsgenoten gebruiken vaak humor om de holebiseksuele voorkeur van iemand aandacht te geven of belachelijk te maken. Verschillende respondenten doen dit af als onschuldige grapjes.

- Sander (F1, HoJ): Nee niet echt, allez er waren zo vroeger zesdejaars die zo elke keer op de speelplaats als ik voorbij liep zo deden van *kuchkuch* homo's *kuchkuch*. En dat vond ik een beetje dom

eigenlijk, maar voor de rest... Voor de rest heb ik nooit echt negatief gehad ofzo.

- Onderzoeker: En die mopjes waren ook alleen jongens die dat deden of ook meisjes?
- Sander (F1, HoJ): Ja, ...
- Onderzoeker: Alleen jongens?
- Sander (F1, HoJ): Ja alleen jongens, maar het maakte mij niet zoveel uit, da waren toch maar stomme jongens.
- Wannes (F1, HoJ): Dat was een paar keer dan dat er zo groepen naar mij stonden te lachen, maar dat waren dan mensen die ik toch niet mocht, dus het maakte niet veel uit.
- Jurgen (F3, HoJ): Ja, maar dan gelijk als ge bij een sportclub gaat douchen ofzo, dan maakt niemand er een probleem van. Dan hoor ik ook zo verhalen van mijn ex en al, dat ze rond hem kwamen staan en gluren en... verkeerde dingen waar ik niet ga over praten.
- Onderzoeker: Dat die door heterojongens in de douche wordt lastig gevallen of...?
- Jurgen (F3, HoJ): Maar als ze met heel de groep rond u gaan staan?
- Peter (F3, HeJ): Was dat dan niet gewoon omdat hij homo was en gewoon omdat het klootzakken zijn en hem willen pesten?
- Jurgen (F3, HoJ): Neen, het was zo niet bedoeld, het was zo eerder van ge hoort bij de groep en... Ik weet niet.

Volgend fragment illustreert de gemengd positieve en negatieve reactie van ouders op de coming out van hun zoon.

- Mario (F2, HoJ): Mijn vader heeft een keer een negatieve opmerking gemaakt dat ik mij herinner, maar voor de rest heeft hij er vree goe mee omgegaan, nooit gevraagd of ik een vriend heb. Hij bemoeit zich ook niet of ik wegga en wat ik precies doe daar vraagt hij niet achter. Mijn mama heeft meer de schrik dat ik toch geen aids ga oplopen en zegt van je doet het toch wel veilig. Ze is meer ongerust. Op zich is dat een topic waar we erg weinig over spreken. Eigenlijk bijna niet en ik vind dat ook beter, want ik praat er liever over met vrienden. Maar toen dat

ik zei dat ik een vriend had, heb ik wel tot dat het uit was daarover mee in de clinch gelegen met mijn moeder.

Volgende fragmenten weerspiegelen het belang ondersteund te worden door andere holebi's binnen een homonegatief klimaat.

- Wannes (F1, HoJ): Bij ons was er zo een derdejaar die nu in het vierde zit. Die dat op de één of andere manier te weten gekomen was van mij en die probeerde mij dan altijd zo belachelijk te maken of in een hoekje te duwen en op een gegeven moment zei hij zo van: ah kijk ken je hem die is bi. En daar stonden zo twee meisjes bij en die zeiden: oh dat is leuk, wij ook. Dat was dan wel verkeerd voor die kerel. Aha, gij zij de hetero hier, ga maar weg.
- Sander (F1, HoJ): Ik denk dat homo's elkaar beter begrijpen omdat ze hetzelfde doormaken. Ik weet het niet.
- Onderzoeker: Omdat ze hetzelfde doormaken, zeg je?
- Sander (F2, HoJ): Zo heel de struggle.

Voorbeelden van homonegativiteit bij de lesbische en biseksuele meisjes

Volgende fragmenten illustreren hoe homonegativiteit zich manifesteert in sociale uitsluiting.

- Olivia (F2, LeM): Ik heb daar toch wel negatieve ervaringen mee, dat ze daarmee lachten he of dat ze niet bij ons op de kamer wilden slapen.
- Onderzoeker: En waar was dat dan?
- Olivia (F2, LeM): Dat was met heel de klas op kamp, buiten de schoolmuren dan en het was altijd zo van, als gij meegaat, wie gaat er dan bij u slapen enzo...da was dan het probleem
- Onderzoeker: En hoe reageert ge daartegen dan?
- Olivia (F2, LeM): Ja, ok, dat is uw mening... Dan ga ik maar niet mee ...
- Yasmine (F1, LeM): ...die (*Irish pub*) zat dan vol en wij dus richting café Hemelrijk en ik zeg, weet ge wat als er inderdaad niemand boven zit, dan kunnen we misschien vragen of we boven mogen zitten. Daar zat de

holebivereniging van Hasselt en daar was dus echt zo een jongen van mijn klas zo die zo zei: Ja maar ik wil wel niet bij die homo's zitten ze.

Schuttingtaal wordt door holebi's zelf gebruikt en dan als niet beledigend ervaren. Holebi's verbinden zo een intrinsiek negatieve term met een positieve connotatie.

- Yasmine (F2, LeM): Nee, maar soms is het wel eigenlijk, allez ja... Iedereen van de hetero mensen zegt altijd 'lesbienne', maar ik haat dat woord. Onderling is het altijd 'potten' en 'bi' is dan 'halfbloed'. Onder elkaar als holebi, gebruik je die veel meer. Maar als een buitenstaander dat zegt, komt dat meestal kwetsender over. 'Potten' dat gebruiken ze dikwijls als scheldwoord, maar onderling gebruiken wij dat ook allemaal.

Samenvatting met betrekking tot homonegativiteit

Homonegativiteit kan zich onder andere uiten in schuttingtaal, sociale uitsluiting, het gebruiken van beledigende humor, het verwerpen, niet ondersteunen of negeren van een coming out. Verschillende holebirespondenten bagatelliseren ervaringen met beledigende humor. Het door holebi's overnemen van beledigend taalgebruik kan een strategie zijn om met negatieve gevoelens om te gaan. Sommige woorden (bijvoorbeeld 'pot', 'janet') krijgen dan onder holebi's een positieve connotatie zoals een geuzennaam. Een homonegatief klimaat kan verder tot gevolg hebben dat holebi's een eigen min of meer afgesloten gemeenschap creëren als veilige plek waar ze ondersteuning kunnen vinden.

3.2.2.4 Homopositiviteit

Naast homonegativiteit vinden we ook homopositiviteit terug in het discours van de respondenten. Dit discours weerspiegelt het waarnemen van het maatschappelijke klimaat als holebivriendelijk. Homopositiviteit kan zich ook uiten in stereotiepen waarbij positieve eigenschappen worden toegeschreven aan holebiseksualiteit. Deze associaties kunnen evenzeer onrealistisch of een onterechte veralgemening zijn.

Voorbeelden van homopositiviteit volgens de heterojongens

De volgende respondent ervaart een holebipositief klimaat ondanks het afwezig zijn van geoute holebi's op school.

- Peter (F2, HeJ): Ik merk, ja op da vlak ni echt maar ik allezja tis wel geweten dat dat op school aanvaard zou worden, dus ik vind het eigenlijk vrij raar dat niemand zich out, omda...

Voorbeelden van homopositiviteit volgens de heteromeisjes

We associëren homopositiviteit in het volgende fragment met heteronormativiteit omdat coming out hier nog steeds als een buitengewone gebeurtenis wordt ervaren.

- Leen (F2, HeM): ... En ze heeft woensdag verteld dat ze lesbisch was en daar is eigenlijk heel positief op gereageerd, dus niet echt een probleem. Maar wel zo een grote nieuwsgierigheid van velen, zo van, oh ja leuk, nu kunnen we weer beetje ervaringen uitwisselen (lacht), dat wel. Maar zeker niet negatief, of iemand die daar tegen was. Wel zo veel die dat precies nog niemand hadden gekend die dat lesbisch was, en dan van zo wel dat het wel vreemd was, maar niet ...

Volgend fragment illustreert de positieve houding van een heteromeisje ten opzichte van een homojongen als gevolg van gedeelde interesses.

- Maxine (F2, HeM): En ja, op 't school is er bij ons ook nog wel ene jongen die ook nog homo is, maar voor de rest. Maar dat wordt ook zo niet echt ... die worden ook wel aanvaard en zo ... ik vind dat wel leuk om mee te babbelen, vooral met die jongen dan, die heeft zo ongeveer dezelfde smaak van jongens en zo. Als ge dan over 't straat loopt, is dat leuk om zo jongens te keuren en zo, omdat die dezelfde smaak heeft en zo.

De volgende respondent geeft aan verrast te zijn door het samengaan van homopositiviteit en een Marokkaanse of Turkse etnische origine.

- Mieke (F2, HeM): Ja, bij ons zaten er ook bijvoorbeeld ... echt de helft was zo Marokkaans of Turks of zo, en daar zijn ook nooit problemen

geweest tussen homo's en lesbiennes en Marokkanen of Turken ... terwijl dat dat meestal ...

- Onderzoeker: Mensen met Marokkaanse of Turkse afkomst, reageren die daar anders op?
- Mieke (F2, HeM): Awel, ik dacht eerder van wel, maar dat was eigenlijk gewoon niet. Ik heb ook nooit iemand horen schelden of zo op hun, van Marokkanen of Turken, terwijl wij hadden wel vaak ruzie met bepaalde Marokkanen.

Voorbeelden van homopositiviteit volgens de homo- en biseksuele jongens

Volgende homo- of biseksuele respondenten getuigen van positieve ervaringen wat betreft de reactie van vrienden en familie op hun holebi zijn.

- Mark (F1, HoJ): Goh, bij mij was het niet zo. Ik heb veel jongensvrienden en als ik problemen had met relaties ofzo dan kon ik altijd bij hun terecht. En ze konden me daarmee, ze gaven me raad enzo en ik weet niet, ik heb me altijd goed gevoeld bij hen.
- Andreas (F2, HoJ): Mijn mama wel. Als er gebeld wordt en ze ziet dat er Elias (*zijn partner*) op komt dan wilt ze eerst nog een kwartier kletsen en dan pas krijg ik hem, dus ik denk wel dat ze geïnteresseerd is, maar ze heeft hem nog niet gezien. Op foto al wel en als het echt serieus wordt dan gaat ze hem wel zien, maar voorlopig nog niet.
- Micky (F2, HoJ): Onze bompa zegt er wel niet veel op, maar ons bomma die vraagt dan wel elke keer van hoe is het in de liefde en heb je al een vriend en zo. Ik vergeet ook nooit dat ze zei: "het is ook beter dat ze nu uit de kast kunnen komen, want vroeger werden die toch allemaal pastoor."

Voorbeelden van homopositiviteit volgens de lesbische en biseksuele meisjes

Volgende fragmenten illustreren het verbinden van positieve kenmerken aan holebiseksualiteit alsook het benaderen als iets vanzelfsprekend.

- Yasmine (F1, LeM): En ik heb zo'n vriendin en die zei zo tegen mij: van ja, van lesbiennes hebben in het algemeen een mooier gezicht... Ok

dan... Als dat uw mening is. Ge moet niet veralgemenen, dat is ook niet altijd goed.

- Petra (F2, LeM): Er werd zo wel gezegd van een paar jongens. Er was zo één jongen die iedereen kende omdat die had meegedaan aan Idool en blijkbaar is die ook homo dus dat wist wel iedereen. Maar ik heb nooit negatieve dingen erover gehoord. Als er over gesproken werd, dan was het met een neutrale houding er tegenover. Niet echt 'waaw', maar ook niet negatief.
- Muraz (F1, LeM): Ja mijn moeder is overleden, maar zij is daar echt totaal... Toen ik vijftien was leefde ze nog wel en toen ... Zij is zelf ook zo (*i.e. biseksueel*) wat en ik heb ze eens gezien met een vrouw in bed enzo... Het is wel wreed zot eigenlijk... ... Bijna iedereen denkt dat iets anders normaal is. Dat hangt er gewoon vanaf van wat uw ouders normaal vinden.

Samenvatting met betrekking tot homopositiviteit

Verschillende respondenten getuigen van positieve reacties in hun omgeving met betrekking tot het feit dat ze holebi zijn. Deze reacties getuigen van het beoordelen van holebiseksualiteit als iets vanzelfsprekend. Vriendschappen tussen holebi's en hetero's kunnen ook versterkt worden door een coming out of door gedeelde kenmerken. Een respondent spreekt het stereotiep dat Turken of Marokkanen altijd een homonegatieve instelling hebben tegen. Sommige respondenten gaan uit van een homopositief klimaat terwijl holebiseksualiteit onzichtbaar is in hun omgeving. Ten slotte stellen we ook vast dat een homopositieve houding een heteronormatief denken niet uitsluit.

3.2.2.5 De relatie tussen gender en de houding ten opzichte van holebiseksualiteit

Het geslacht van personen en de mate waarin ze al dan niet denken in stereotiepe man-vrouw rolpatronen bepaalt hun houding ten opzichte van holebiseksualiteit. In dit deel geven we een overzicht van de fragmenten die dit illustreren.

Voorbeelden in het discours van de heterojongens

Meisjes houden van homo's, homo's houden van meisjes. Dit discours weerspiegelt de wederzijdse voorkeur die voortvloeit uit herkenbaarheid als gevolg van het delen van weinig traditioneel mannelijke eigenschappen (bijvoorbeeld macho zijn) en traditioneel vrouwelijke eigenschappen (bijvoorbeeld veel met het uiterlijk bezig zijn). Homo- of biseksuele jongens keren zich meer af van heterojongens omdat die meer traditioneel mannelijk en dus ook meer homonegatief ingesteld zijn.

- Billy (F1, HeJ): *(over waarom homojongens en heteromeisjes het vaak goed met elkaar kunnen vinden)* ...omdat die ook meer vrouwelijker denken en vrouwelijkere handelingen uitvoeren. En da vinden meisjes dan zo superschattig...ook als ne jongen over zijn gevoelens babbelt, shoppen doet ie ook graag, winkelen, voor de spiegel staan...welk crèmeke ie moet gebruiken...knuffels..da vinden die wel schattig.
- Pierre (F1, HeJ): Ge hebt zo van die gasten die zich zo macho gedragen en dan hebben meisjes soms liever ne homo. Die gaan da meisje zo nie gaan versieren...die gaan zich nie zo macho tonen en beginnen kletsen en zo (gelach).
- Seppe (F2, HeJ): Die verwijfde jongen van bij ons op school die heeft eigenlijk ook alleen maar vrouwelijke vrienden, alle vriendinnen maar waarschijnlijk ook een beetje omdat hem zelf verwijfd is en omdat hem zichzelf daar misschien in herkent. Maar allez, tegen mij heeft hem da ook gezegd, hij had er ni echt een probleem mee. Maar ik kan me wel voorstellen da hij het moeilijker vindt om da tegen jongens te zeggen maar ja.

Voorbeelden in het discours van de heteromeisjes

Heterojongens vinden homo's vies en lesbiennes sexy. Dit discours vloeit voort uit de zeldzaamheid en afwijzing van affectief gedrag tussen twee jongens. Jongens tonen enkel wederzijdse affectie als ze minder geremd zijn (bijvoorbeeld in dronken toestand) of als er weinig sociale controle is (bijvoorbeeld in de privésfeer). Jongens onder elkaar bekrachtigen homonegatief gedrag omdat het de grenzen van hun mannelijkheid verstevigt.

- Leen (F1, HeM): Twee mannen die elkaar kussen, dat dat door mannen wordt gezien als iets dat vies is ook op een feestje ofzo dat daar wordt... allez eerder wordt naar gestaard. Raar naar wordt gekeken... En als twee

vrouwen kussen dat mannen in het algemeen dat nog wel leuk vinden om dat te zien en dat dat daardoor...

- Leen (F2, HeM): 't Zou wel kunnen dat mensen dat misschien meer gewoon zijn van op 't zicht te zien van twee meisjes die close zijn, gewoon omdat dat pure vriendschap is, en die dat dan ook wel eens hand in hand lopen ... meer dan dat jongens dat doen, en dat ze daarom misschien toch nog altijd dat beeld van twee jongens die close zijn vreemder vinden dan, omdat dat in nature ... ja, heel weinig gebeurt.
- Cleo (F2, HeM): Nee, da's waar. Maar ja, alhoewel, als ge in zo'n jongensschool les zou geven, ik denk dat ge dan gewoon veel gemakkelijker van die (*homonegatieve*) dingen zoud zeggen, gewoon om u populair te maken bij uw leerlingen.
- Cleo (F3, HeM): Maar jongens kunnen dat toch ook voor de fun doen? Ik heb wel een vriend, maar dat is meestal als ze zat zijn, dan durft die ook wel een kameraad van hem een tong binnen te draaien. (gelach) Maar dat is meestal wel als ze gedronken hebben, allez ja...

Voorbeelden in het discours van de homo- en biseksuele jongens

Heterojongens zouden het verband tussen mannelijke homoseksualiteit en bepaalde seksuele handelingen bedreigend vinden en het daarom verwerpen. De meer volwassen houding van meisjes zou net bijdragen tot een meer holebivriendelijke instelling.

- Jurgen (F1, HoJ): Op zich wel. Maar het is gewoon zo van, homo's vinden ze veel meer bedreigender. Als ze twee mannen zien dan is dat zo, voelen ze zich, ik weet niet...
- Micky (F1, HoJ): Dan is dat direct sex...
- Jurgen (F1, HoJ): Ze zullen dat dan zo voorstellen, hoe zou dat eruit zien moesten ze sex hebben. Als het lesbiennes zijn dan kicken ze erop, maar...
- Micky (F1, HoJ): Bij mij was het eerder zo van, ja de meisjes van de klas die... Vrouwen zijn sowieso al vroeger rijp dus die waren daar al rapper mee weg en die waren ook al wel is nieuwsgierig van hoe doet ge dat en dat en dat...Voor hun lijkt dat precies normaler om de een of andere reden.

Voorbeelden in het discours van de lesbische en biseksuele meisjes

Volgende fragmenten illustreren het sterker afkeuren van mannelijke homoseksualiteit of intimiteit tussen twee jongens dan vrouwelijke homoseksualiteit of intimiteit tussen twee meisjes. Het ongewone karakter van intimiteit tussen twee jongens maakt dat ze dit zelden in het openbaar zullen doen.

- Suzanna (F1, LeM): Ja ik denk toch wel dat jongens veel meer nagefloten worden en ook in elkaar geslagen worden heel gemakkelijk. Als ze daar voor uitkomen toch...
- Onderzoeker: Hoe komt dat, dat zij er een zo veel meer extremere reactie op krijgen, denkt ge? Suzanna (F1, LeM): Ik denk dat meisjes, gewoon vriendinnen ofzo, die lopen toch ook wel hand in hand over straat. Maar jongens die doen dat echt wel niet, dus dan... ja. Ik denk dat dat bij meisjes gewoon meer aanvaard wordt, omdat vriendinnen dat ook doen en dan valt dat minder op.
- Goedroen (F3, LeM): Ik denk dat jongens dat niet op café doen (*tongzoenen met een andere jongen*), dat meisjes dat eerder op café doen, maar jongens niet, meer in huis. Omdat ze niet zoveel reacties zouden krijgen.

Samenvatting met betrekking tot het verband tussen gender en de houding ten opzichte van holebiseksualiteit

De verschillende citaten illustreren hoe homonegativiteit samengaat met mannelijkheid en met het bewaken van de grenzen van mannelijkheid door heterojongens. De meer flexibele genderopvattingen van meisjes maken dat hun houding meer holebivriendelijk is. Dit vergroot de kans dat zij vriendschappen met holebi's (en homojongens in het bijzonder) opbouwen. Deze genderverhouding uit zich in een discours van heterojongens dat zich kenmerkt door het vies vinden van homo's en het sexy vinden van lesbiennes. De houding van heterojongens ten opzichte van seksuele handelingen tussen jongens weerspiegelt dan een uitvergroting van het maatschappelijke verbod op affectie tussen jongens. De houding van heterojongens ten opzichte van seksuele handelingen tussen meisjes weerspiegelt eerder een lustbeleving en seksueel ideaalbeeld dan een holebivriendelijke houding.

3.2.3 Zichtbaarheid van holebiseksualiteit en de waardering ervan

Verschillende aspecten van zichtbaarheid van holebiseksualiteit kwamen tijdens de groeps gesprekken aan bod. We behandelen achtereenvolgens de thema's zichtbaarheid in het holebimilieu, de herkenbaarheid van holebi's op individueel niveau, coming out en holebi's op school.

3.2.3.1 Het holebimilieu

Het holebimilieu is een ruime sociale wereld die opgebouwd is uit verschillende deelaspecten (zie Dewaele & Michielsens, 2003). Het bestaat uit een politiek-sociale wereld, verschillende al dan niet sterk afgebakende gemeenschappen of subculturen, holebi-media (tijdschriften, websites...), zelfhulpgroepen, een academische niche van holebistudies en alles wat leeft en beweegt rond de jaarlijkse Belgian Lesbian and Gay Pride (i.e. BLGP) in Brussel. We vermelden in dit deel de aspecten van het holebimilieu zoals deze tijdens de groeps gesprekken spontaan aan bod kwamen.

Zichtbaarheid van het holebimilieu volgens de heterojongens

Onbekend is onbemind? Volgend fragment illustreert het onzichtbare en onbekende van het holebimilieu. Het tweede fragment illustreert de perceptie van een gesepareerd holebimilieu als een positief gegeven.

- Billy (F1, HeJ): Ik denk dat da ook komt door onwetendheid. als heterokoppel ga ge nie elken dag, hoe zal ik da zeggen, ge zit zelf nie in da milieu. Ge weet ook nie hoe da er aan toegaat. En iets da ge nie kent, en iets da ge nie kent, of nie weet wat het is...heeft altijd zoiets van...ja mysterieus. Van wa kunde er van verwachten, van hoe is da nu...
- Boris (F1, HeJ): alé ja, die zorgen ook een beetje voor hun eigen wereldje zoals iedere samenleving...iedere gemeenschap...ik vind da geen slecht idee trouwens. Ik vind da heel goed...iedereen...hoe zal ik het zeggen...ze creëren zo een wereldje...winkels of teen of tander, da maakt nu nie uit, waar zij zich echt thuis voelen...zo van 'da is va ons' en ze laten daar enkel hun soort toe. En er is daar volgens mij niets mis mee.

Volgende respondent getuigt van de foutieve beeldvorming die de media creëert rondom the Belgian Lesbian and Gay Pride (BLGP) in Brussel.

- Peter (F4, HeJ): Maar uiteindelijk, de ... want wat dat heel duidelijk is volgens mij, is dat de media een verkeerd beeld geeft. Maar stel nu dat die Gay Pride als ze daar nu een normaal beeld van zouden tonen, de gewone mensen die dat daar zijn en zo ... Hoeveel mensen zouden daar naar kijken? 't Is niet interessant genoeg niet meer. Als ge alles heel realistisch en heel objectief laat zien ... het wordt gewoon veel minder interessant en dat is gewoon het probleem.

Zichtbaarheid van het holebimilieu volgens de heteromeisjes

De volgende respondent heeft positieve ervaringen in het holebi-uitgangsmilieu dat ze beschrijft als een diverse wereld bevolkt door 'normale' maar ook 'extreme' mensen.

- Maya (F2, HeM): Ik heb een lesbische vriendin en die vroeg mij mee en ik zag dat wel zitten. Ik vond dat wel leuk, dat is iets nieuws. En ik ben daar dan een tweede keer naar toe gegaan, gewoon omdat ik dat daar echt plezant vind daar gewoon, omdat ge echt helemaal uzelf kunt zijn en niemand ... Ja, er lopen ook zo van die hele rare, of nog iets extremer in Studio54 ... van vroeger ... en dat zijn echt mensen die echt in 't extreme zijn, en dat is in den Lido niet. En daar voel ik mij een beetje minder op mijn gemak bij. Die kennen precies ook geen grenzen, en in de Lido wel. Dat zijn gewoon homoseksuele mensen ... Ja, die zien er ook vrij normaal uit, maar in de Studio54, die zijn ook echt helemaal opgemaakt, echt in extreem en zo. En dat schrikt mij ook wel een beetje af.

Sommige respondenten percipiëren het holebimilieu als gericht op losse seksuele contacten, een andere respondent ziet dat als slechts een deel van het holebimilieu.

- Cleo (F2, HeM): Ja, ook zo andere mannen en zo ... Als ik dan hoor ook zo van mijn neef ... allé, bij mij, als mijn vriend met iemand anders zou kussen, ik zou het daar absoluut niet mee eens zijn, en andersom ook niet. Maar daar (*in het holebimilieu*) is dat precies normaal ... ja, daar wordt daar niet zo over gedaan precies.
- Mieke (F2, HeM): Ja ja. Bwa, als ik dat gewoon ook zo hoor ... allé, ik ken nu zo toch een paar lesbische en biseksuelen en zo. En ja, als die zo praten over bijvoorbeeld waar dat die allemaal seks hebben, dan denk ik

"How!". Terwijl dat er zo mensen bij zijn en zo ... (lacht) Allé, misschien ben ik zo preuts hé, maar ik weet niet ...

- Leen (F2, HeM): Maar ik denk dat er zo misschien holebikoppels zijn, maar ik denk dat er ook zijn die dat dat helemaal niet willen, die dat heel traditioneel ... allé, met een traditionele relatie binnen een homohuwelijk of een homorelatie ...

De BLGP wordt door de meeste heteromeisjes als erg negatieve beeldvorming ervaren. De 'abnormale' representaties van holebiseksualiteit zouden niet rijmen met de emancipatorische vraag om normaal gevonden te willen worden.

- Leen (F2, HeM): Ik denk dat dat wel zo soms wel jammer is, omdat dat dan zo veel in de ... allé, ge hebt ook zo'n Gay Parade of zoiets? Zo allemaal wagens achtereens, zo'n stoet, ... en dan denk ik wel soms zo van "Is dat wel de manier waarop dat ge wilt laten zien wat dat homo is en wat dat lesbisch is?", ... Allé, die zijn op heel veel manieren anders, en niet alleen omdat ze een andere manier van relaties hebben, maar die doen daar gewoon ook heel ... scheef (gelach). Allé ja, als ik het zo mag ...
- Onderzoeker: En wat bedoelt ge dan met scheef?
- Leen (F2, HeM): Ja ik weet nie. Allé, ge wilt dan zo ergens laten zien van: homo en lesbisch zijn is heel normaal, en behandel ons ook normaal, en dan doen die daar op zoveel mogelijk manieren vreemd en ... vreemde kostuums en ...ja, heel veel drinken en ... allé, 'k weet niet, dat zijn dan toch de beelden die dat ge daar van ziet en dan denk ik "Is dat een goede manier om publiciteit te maken voor wie dat ge zijt."

Sommige deelnemers maken een vergelijking tussen de BLGP en andere events (carnaval, Laundry Day) waar ook extreme vertoningen plaatsvinden. De associatie tussen 'extreme' vertoningen en een holebiseksuele voorkeur zou leiden tot meer marginalisatie van holebiseksualiteit. De media krijgt een negatieve rol toebedeeld omdat ze enkel extreme representaties zichtbaar maken.

- Mieke (F2, HeM): Ja, want ge hebt ook bijvoorbeeld Laundry Day of zo, dat ge dan ook zo door de straten gaat. Wat ge daar ook ziet ...
- Mieke (F2, HeM): Dat is hetzelfde eigenlijk.

- Mieke (F2, HeM): Voilà, maar inderdaad ... dat gaat ge zo niet linken aan heteromensen. En ja, terwijl Gay Parade, dat linkt ge natuurlijk wel aan homo's.
- Leen (F4, HeM): Ik heb dat de vorige keer ook al gezegd: dat is eigenlijk hetzelfde als ... mensen onthouden gewoon foute ideeën. En allé, ik hoor al zo van mensen die dat dan eerst het idee hebben van: homo's, hé die naakte mannen met die gekke kleren. En dan den dag erop horen ze een gesprek van homo's mogen kinderen adopteren, allé dat komt gewoon helemaal fout over.
- Cleo (F4, HeM): Ja, langs den andere kant, voor van die dingen zeggen ze dan wel van: oh nee, een travestiet of een naakte man of zo. Maar als ge ooit met carnaval of weet ik veel, van die vrouw in die pakjes ziet florenen, waar dat hun boezem compleet uitvalt, dan worden er geen vragen gesteld van: zijn dat wel slechte moeders of zo?
- Mieke (F4, HeM): Ik vind dat ook ... allé met carnaval dan gaat ge toch ook niet zo hetero's linken aan slechte ouders, omdat die zo een beetje raar over straat lopen of zo. Dat is gewoon op dat moment vinden die dat leuk om zich te verkleeden en zo naakt rond te lopen, maar dat is niet altijd hé. Allé, ik denk niet dat de fout ligt bij de media per se, ja oké die vergroten dat wel een beetje uit, maar dat ligt gewoon aan de interpretatie van de mensen. Zo van: ah ja, homo's, dat zijn de die daar. Ge moet gewoon een beetje breder kijken.
- Leen (F4, HeM): Maar, dat is toch anders. Bij carnaval onthoudt ge de gekke dingen, want de gekke dingen hóren bij carnaval. Bij ne Gay Parade onthoudt ge de gekke dingen en ge linkt die met homo's, terwijl dat de link helemaal niet logisch is. Dat is toch een groot verschil?
- Cleo (F4, HeM): Ik denk wel dat de integratie of zo, of hoe moet ik het zeggen, van de holebi's in onze maatschappij, om ervoor te zorgen dat mensen gewoon veel ruimdenkender worden, dat het wel belangrijk is dat holebi's ergens als normaal worden getoond ook. Gelijk op tv en zo. Ik denk gelijk Mijn Restaurant en zo, die Janaika en Stephanie zeker, allé ja dat waren normale mensen en ... allé ik vond dat toch dat die normaal overkwamen. En dat waren niet zo, weet ik veel, in extreem ... Allé ja, gelijk de Gay Pride: blote mannen en zo. En ik denk dat dat wel belangrijk is ook voor andere holebi's om zich te kunnen outen, ook voor andere holebi's van: ja hallo, ik ben toch ook normaal en ik wijk niet heel erg af van de norm.

- Maya (F4, HeM): Maar dat kunnen ze wel doen, maar dat verkoopt niet. Ahlee, de media is gericht op sensatie en als ze dat niet doen, dan kijken er geen mensen. Het is allemaal voor de verkoopcijfers. Als kranten meer uitkomen als de nieuwszender het best uitkomen, en zo van die dingen. Als ze ne gewone mens laten tonen dan kijkt er geen kat naar.

Een positieve invloed van de media kan er in bestaan om de zichtbaarheid van holebiseksualiteit te vergroten. De discussie tijdens de groepsgesprekken richt zich op de mate waarin de media dit thema kunnen introduceren zonder dat mensen dit storend vinden.

- Ilse (F4, HeM): Maar ik vind dat wel goed, maar ik vind ook dat dat niet zo te geforceerd moet overkomen, want bijvoorbeeld in Thuis of zo, of in allemaal van die series was dat zo op een gegeven moment dat er zo overal wel een lesbisch in ... Ik vind dan komt dat echt zo ... Ja, dat is echt zo van: ze moeten goed getoond ... want allé, dat is wel goed hé, maar toch ik vind niet dat het zo te geforceerd moet overkomen.
- Leen (F4, HeM): Ik vind inderdaad dat dat soms nogal geforceerd is, maar 't is maar dat werkt echt wel. Ik heb echt al verschillende keren op kot naar aanleiding van Thuis gepraat over het homohuwelijk en over vanalles. Gewoon ... dat brengt zo die thema's echt wel in de huiskamer en dat is heel geforceerd, maar ik denk dat dat wel niet erg is ...

Zichtbaarheid van het holebimilieu volgens de homo- en biseksuele jongens

Sommige homorespondenten herkennen de promiscuïteit van specifieke delen van het homomilieu. Ze ervaren een verschil tussen holebifuiven met een jonger publiek enerzijds en homodiscotheken met een meer seksgerichte sfeer anderzijds.

- Micky (F1, HoJ): Dat is zo een typische 'Red and Blue' (*i.e. een Antwerpse homodiscotheek*), 'la demence' danser (*'la demence' is een homo partyconcept in een Brusselse discotheek*). Van ik weet dat ik het ben en kijk allemaal naar mij. Te zelfzeker.
- Mario (F1, HoJ): Het is zo een prent voor die homofuiven in Aqualibi zo.
- Micky (F1, HoJ): Splash...

- Mario (F1, HoJ): Ja, dat. Dat is zo... Ik denk dat volk dat daar naar toegaat, die vlug iemand wil binnendoen.
- Onderzoeker: Komt hij dan ook zo over als iemand die vlug iemand wil binnendoen?
- Mario (F1, HoJ): Ja ik denk dat wel. Niet iemand die een vaste relatie wil.
- Sander (F1, HoJ): Zo eeuwig one-night-stands.
- Mario (F1, HoJ): Niet als hoofddoel, maar er komt wel zo'n volk naartoe... En ik denk gewoon dat die persoon zo iemand is die graag één keer samen is en dan... Die geen man is om te binden.
- Micky (F2, HoJ): Ja, het is wel een beetje een vleeskeuring waar je door moet.
- Onderzoeker: Een vleeskeuring? En wat moet ik me daarbij voorstellen?
- Micky (F2, HoJ): Als je ergens binnenkomt dat iedereen naar u kijkt, vanboven naar onder, van links naar rechts. Veel hangt ervan af hoe je er zelf mee omgaat eigenlijk. Dat is een bepaalde attitude die je jezelf moet aanmeten en vooral je eigen grenzen bewaken.
- Micky (F2, HoJ): Ik ben op mijn zestiende beginnen uitgaan op van die holebi fuiven en daarna pas naar discotheken. Ik merk toch wel een groot verschil tussen fuiven en discotheken. Ik denk dat discotheken veel meer op seks zijn gericht dan fuiven. Op fuiven is het gewoon veel onschuldiger. Je hebt wel die bamba ('*de kuskesdans*') er wel, maar de leeftijd is ook gewoon veel jonger op fuiven dus je bent wat voorzichtiger of braver, het is maar hoe je het noemt. In discotheken is de gemiddelde leeftijd gewoon wat ouder.

Het volgende fragment kenmerkt het homo-uitgangsleven als een milieu waarbinnen je duidelijke grenzen moet stellen om ongewenste intimiteiten te vermijden.

- Micky (F2, HoJ): Soms bijvoorbeeld in het uitgaan. Dan is dat soms echt wel lastig. Als je uitgaat en je bent daar gewoon om er wat met je vrienden te gaan shaken en te babbelen en sociaal te doen, en er staat om de vijf minuten zo een ambetanterik aan je lijf te prullen dan heb ik wel zoiets van laat me nu eens vijf seconden met rust. Ik heb het een maand of twee nog meegemaakt, in de red & blue, dat ik vond dat het

er echt over ging. Wat hij gepakt had dat weet ik niet, hij was al goed weg. Hij zat de hele tijd mijn broek naar beneden te trekken en hem heb ik wel een 'saflet' verkocht, want het was goed geweest. Ik had al een paar keer duidelijk 'nee' gezegd, maar blijkbaar verstond hij dat niet.

Soms schrikt het homomilieu af, vaak is dat (enkel) bij een eerste kennismaking. Men voelt zich er ongemakkelijk. Een respondent heeft schrik om er zijn partner te verliezen.

- Micky (F2, HoJ): Ja, toen had ik nog met iemand anders afgesproken die ook nog nooit naar een holebi fuif was geweest en het was wel plezant. Het was al iets minder beangstigend.
- Onderzoeker: De eerste keer was wel beangstigend dan?
- Micky (F2, HoJ): Ja, je kent daar dan niemand en weet niet hoe het gaat en zo, maar dat loopt eigenlijk snel los vind ik.
- Sander (F2, HoJ): Ik weet het niet, als ik daar alleen naar toe zou gaan, zou ik wel bang zijn. Ik zou gewoon iemand meenemen die ik al ken. De eerste keer is wel wennen hé.
- Onderzoeker: En wat houd je dan tegen,..., want je sprak daarnet van ik heb daar een beeld van. Welk soort beeld heb je daar dan van?
- Andreas (F2, HoJ): Zo een beetje dat, tja,... Zo dat aanschuiven aan de toiletten, allemaal dicht op elkaar. Het is niets voor mij.
- Onderzoeker: En ga je uit in de hetero dingen?
- Andreas (F2, HoJ): Hetero dingen wel ja ja. Maar daar moet ik ook niet bang zijn hé, allez bang. Je weet wat ik bedoel. Als je zo allemaal op elkaar gepropt zit, dan weet je zo niet meer wie wat wil.
- Andreas (F2, HoJ): Weet je wat het vooral is? Als mijn vriend daar naar toe gaat, dan heeft hij veel meer keuze dan dat hij naar een heterofuif gaat. Zelfs als hij daar alleen naar toe gaat of je gaat er met twee naartoe, als er dan iemand voorbij loopt die hem meer aanspreekt dan mij.
- Onderzoeker: Je hebt schrik om hem op die manier te verliezen?
- Andreas (F2, HoJ): Ja. Dat vooral.

De BLGP is voor een respondent een heel leuke ervaring die deelnemers heel anders beleven dan zij die er enkel via de media mee in contact komen. De media zou de extreme voorstellingen uitvergroten maar ook deze extremen zouden functioneel (geweest) zijn om holebiseksualiteit bespreekbaar te maken. Daarnaast geeft een respondent aan dat holebi's misschien meer open zijn over hun extreme voorkeuren dan hetero's wat deze voorkeuren ook meer zichtbaar maakt.

- Mario (F2, HoJ): Ik wou daar gewoon een keer naartoe gaan. Ten eerste op het nieuws zie je daar altijd die show, maar als je daar naartoe gaat, krijg je een heel ander beeld daarvan. Je hebt wel het deel met al die fleurige mensen, maar langs de kant staan ook massa's gewone mensen te kijken en mee te doen. Dat vind ik wel boeiend. En ook heel het gegeven van al de mensen die samenkomen, de verdraagzaamheid. Ik vond dat ook gewoon een enorm toffe ervaring. De mooie muziek, de hoop mensen.
- Mario (F4, HoJ): In mijn vriendenkring nodig ik altijd een paar mensen uit om mee te gaan, gewoon omdat ze dan ne keer kunnen zien hoe dat het echt is. En de meeste mensen die meegaan zeggen altijd achteraf van: 't is anders, 't is heel anders. En als je foto's toont ... op de site van de BLGP, dat is geheel anders dan op de site van de VRT hé ...
- Micky (F4, HoJ): Ik volg eigenlijk de mediastelling: de media maakt die stereotypen ook een beetje door er zo hard op te focussen. Maar daar kunde in feite niks aan doen. Om nu een heel ... iets daar er totaal niks mee te maken heeft, bijvoorbeeld die rellen in Borgerhout. Op den tv leek dat: wauw, heel Borgerhout stond in brand, maar in 't echt was dat totaal niet zo grellig. Dus dat was zo, ja dat was een opstootje in feite. Maar dat is de media.
- Micky (F4, HoJ): Waarschijnlijk zowel bij holebi's als bij hetero's hebt ge zo wel een stuk groepen, alleen misschien dat holebi's daar iets sneller voor uitkomen voor wie dat ze zijn, omdat ze sowieso ... allé ja, ik weet niet ... Bij hetero's zijn er ook evengoed mensen die dat naar een SM-bar gaan, zoals dat ge bij holebi's mensen hebt die dat zich helemaal in leer kleden of weet ik veel wat. Allé ja, nen homo toont dat misschien rapper, ik weet niet. Hetero's zijn sowieso denk ik al iets ... mja, hoe moet ge dat zeggen ... teruggetrokkener is niet 't woord dat ik zoek, ja 't is iets in diejen aard ...
- Wannes (F4, HoJ): Ik denk wel dat dat shockerende aspect van holebi's toch iets met hun bevrijding te maken heeft gehad. In de tijd van Oscar

Wilde bijvoorbeeld, die is in de psychiatrie beland, omdat: hij is ziek, hij is homo, we moeten hem daarvan genezen. Terwijl dat in de jaren zestig zijn ze beginnen op straat te komen met Gay Parades en... ja, dat nu nog niet echt, maar zo echt optochten ... In den tijd was dat wel shockerend en zo kon erover gepraat worden, dan was dat geen taboe meer. Dus ik denk zeker in historisch opzicht dat dat wel belangrijk is geweest dat holebi's de maatschappij geshockeerd hebben om dingen bespreekbaar te krijgen.

Zichtbaarheid van het holebimilieu volgens de lesbische en biseksuele meisjes

Het meer seksgerichte milieu zoals dat bestaat voor homomannen kent geen gelijke in het lesbische milieu. Dit op mannen gerichte milieu is dan ook relatief weinig gekend door lesbische en biseksuele meisjes. Volgende respondent is de enige in de groep die wel al eens over een homosauuna gehoord had.

- Onderzoeker: Kent iedereen het concept homosauuna? Nee? Yasmine?
- Yasmine (F2, LeM): Dan ga je naar een sauna en je hebt ook een zwembadcomplex. Een vriend van mij is daar ooit geweest om te gaan kijken en het is eigenlijk nogal heel chic daar. Je hebt er ook een bar en een zithoek. Maar eigenlijk is het daar de bedoeling om andere mensen te ontmoeten en dan kan je daar seks hebben. Ik weet niet of je darkrooms hebt, maar je hebt alleszins mensen die, ... Het kan ook zo bij fuiven zijn dat je een darkroom hebt. En dat is meestal ook alleen maar voor mannen. Ik heb gehoord op kamp zeiden ze iets van dat ze het één keer gedaan hebben voor vrouwen en dat toen bleek dat die vrouwen daar gewoon zaten te kaarten.

De volgende citaten illustreren tevens het verschil tussen de werkelijke diverse samenstelling van een BLGP en hoe de media deze weergeeft.

- Olivia (F4, LeM): Ik heb ook eens een reportage gezien van hoe de media bericht geeft over de gay pride en dat dat puur een beeld ophangen is van homo's en travestieten die uitbundig, ja, nogal, onkuis zo rondlopen terwijl de meerderheid heel doodnormaal is.
- Yasmine (F4, LeM): Ja, maar ge moet ze alle twee laten zien. Denk ik gewoon. Ahja. Want ahja, als er een gewone stoet, optocht is dan mogen toch ook alle mensen er bijkomen. Ahja, niet allemaal, maar ik

bedoel... Ahja, er zullen ook excentriekelingen bijlopen, maar laat dan ook nog de gewone mensen zien.

Samenvatting met betrekking tot zichtbaarheid van het holebimilieu

Voor de meeste heteroseksuele respondenten is het holebimilieu relatief onbekend. Een enkeling heeft al eens een aantal holebifuiven bijgewoond en beschrijft haar ervaringen als positief. Het meest zichtbare aspect van het holebimilieu voor de heteroseksuele respondenten is de Belgian Lesbian and Gay Pride (BLGP) in Brussel. Heel wat respondenten keuren het extreme spektakel dat zich daar voor zou doen af. Sommige respondenten ervaren een paradox tussen de theatrale zelfrepresentatie van holebi's op de BLGP en hun eis om normaal gevonden te worden. De discussie concentreert zich tevens op de negatieve rol van de media en of er al dan niet een verband is tussen de parade in Brussel en de kenmerken van holebi's als groep in de samenleving. De holebiseksuele respondenten contrasteren deze visie door het verschil te beklemtonen tussen de beeldvorming rond de BLGP in de media enerzijds en de manier waarop zij en anderen deze gebeurtenis op positieve wijze beleven anderzijds. Ten slotte weerspiegelt het discours van de homo- en biseksuele jongens hun ervaringen in het holebimilieu. Er blijkt een onderscheid tussen het commerciële, oppervlakkige seksgerichte milieu en de holebifuiven die een jonger publiek aantrekken en een meer laagdrempelig karakter hebben. We stellen vast dat sommige homorespondenten ook aangeven hoe een verkenning van dit milieu met angst en onzekerheid gepaard gaat. Het stellen van duidelijke grenzen zou noodzakelijk zijn om ongewenste intimiteiten te kunnen vermijden.

3.2.3.2 Herken de holebi!

Een belangrijk onderdeel van de discussie over de zichtbaarheid van holebi's concentreert zich op hoe mensen iemands seksuele voorkeur kunnen herkennen. Hoewel een holebi in strikte zin niet herkenbaar is op basis van zijn of haar fysieke eigenschappen, melden de respondenten (in alle groepen) 'typische' herkenningskenmerken. Het maken van specifieke opmerkingen, stemgeluid, klederdracht, manier van doen, manier van bewegen en lopen, gezichtskenmerken, de manier waarop iemand huilt... Het zouden allemaal signalen kunnen zijn die helpen om een holebi te herkennen. Uit de groepsgesprekken blijkt ook hoe mensen bepaalde vormen van zichtbaarheid meer of minder waarderen.

Herkenbaarheid op individueel niveau volgens de heterojongens

Het volgende fragment illustreert het waarden van relatief onzichtbare of weinig stereotiepe vormen van holebiseksualiteit.

- Peter (F2, HeJ): Ja, da is nen homo en da vind ik dan, allez voor mij maakt dat allemaal niet uit, de mensen mogen van mij zijn wie da ze willen zijn, maar ik denk op de gemiddelde Belg, allez op veel Belgen da van die programma's als 'Heren maken de man' da da ne vele negatievere invloed heeft van de kijk op homoseksualiteit. En dan Wim de Vilder die het nieuws presenteert, iedereen weet da en niemand heeft daar problemen mee, niemand heeft daar commentaar op, gewoon ja euhm die moet da ook ni zo laten zien. Maar de media kennende zal da in da programma van 'de heren maken de man', wel opgegeven zijn da die mannen zich nog eens wa extremer gaan gedragen dan da ze eigenlijk zijn. Maar ik zou da als een positief rolmodel zien.

Volgende respondent beschrijft hoe één van zijn klasgenoten met andere jongens kust, zich out als homo maar het tegelijkertijd ontkent. De ambiguïteit in dit verhaal toont aan hoe problematisch het zichtbare karakter van holebiseksualiteit kan zijn.

- Theo (F2, HeJ): Ja, ik zit eigenlijk op een redelijk grote school waar ik eigenlijk, ni kan zeggen van das nen homo en da ni. Ik zat vorig jaar met ne gast in de klas en das wel ne goeie maat van mij, maar die heeft al twee jaar een relatie met een maske, maar zo als die wegga en die is wa zat dan kust die met gasten... met gasten dat hij kent van de voetbal enzo. Ik zat er dan met in de klas en ... allez hij had dat over heel de klas gezegd van ja ik voel men eigen wel homo. En ja da was voor te lachen en iedereen had da wel door maar in mijn dinge, was da precies of da die da echt meende...

Herkenbaarheid op individueel niveau volgens de heteromeisjes

Volgende respondent beschrijft de herkenbaarheid van een lesbisch meisje aan de hand van haar minder vrouwelijke – niet mannelijke – kenmerken.

- Leen (F2, HeM): Ik had het al van het meisje van bij ons in de klas, Marieke, ... en euhm, ja ik had dat wel al van in het begin vermoed, toch wel. Omdat zij mij heel hard liet denken aan 't meisje dat ik kende van 't middelbaar. Maar ja, ook bijvoorbeeld zo van – das nu misschien

heel onnozel – maar van onderbroeken zo hé ... bijvoorbeeld ze laten dat dan zo goed zien, zo dienen band, zo iets sportiever dan. En die broeken die dan zo ietske lager hangen. En allé, toch heel vrouwelijk nog wel van kapsel, ook piercings ... euh ja, 't zijn zo verschillende dingen dat mij ... ja, ook zo heel sportief en ...

- Onderzoeker: Dus vrouwelijk, maar wel sportief ... euh
- Leen (F1, HeM): Ja, dus ik zou het niet mannelijk noemen, maar wel minder vrouwelijk. Zoiets.

Deze respondent herkent een homoman aan de hand van opvallend 'janetterig' gedrag.

- Mieke (F2, HeM): Ja, 'k weet niet, niemand durft dat precies te zeggen, maar dieje ziet er gewoon janetterig uit. Ja, die doet janetterig. Maar ik vind dat niet erg hé, allé, die mag dat doen van mij ze. En ja ook ne keer heeft die zo op de laatste honderd dagen van 't jaar voor mij, had die meegewerkt aan ne show en die vroeg dan zo een roze truike en nen bh en zo (lacht).

Volgend fragment illustreert de manier waarop holebi's een 'zichtbaarheidsstrategie' hanteren. Ze maken zichzelf onzichtbaar wanneer ze angst hebben voor homonegativiteit, ze maken zichzelf zichtbaar wanneer ze de behoefte hebben om hun seksuele voorkeur op de voorgrond te plaatsen.

- Leen (F2, HeM): Ik denk ook wel dat ge homo's hebt waaraan ge echt niet kunt zien dat die homo zijn. Die dat ook heel hard hun best ervoor doen om er niet homo uit te zien. Bijvoorbeeld, dat meisje bij ons nu, die Marieke, die zei, als wij dan foto's zagen van als ze jonger was, dan zag zij er mannelijker uit, of allé ja, nog korter haar en nog minder versiersels en zo. En ze zei: "Ja, dat was echt mijn periode dat ik ontdekte dat ik lesbisch was." Maar zo, dat ze zich echt er anders wou laten uitzien, maar ik denk dat als ge dat juist wilt verbergen dat ge misschien juist probeert zoveel mogelijk als de anderen te doen.

Uit volgend fragment blijkt de waardering van diverse representaties van vrouwelijke homo- en bisexualiteit.

- Maya (F2, HeM): Ik vind "The L-Word" wel een goed programma om naar te zien. Zo, Chain is dan zo de meer mannelijkere vrouw, en dan hebt ge contrast met die andere meisjes, ik ken die namen niet echt, maar die zien er ook echt gewoon uit alsof ze gewoon hetero konden zijn, zodat ge dat echt ni zou denken.

Volgend fragment illustreert het idee bij een respondent dat lesbische meisjes minder goed te herkennen zijn dan homojongens. Een andere respondent geeft aan dat bepaalde modeverschijnselen er voor zorgen dat de grenzen voor mannelijkheid of vrouwelijkheid flexibeler geworden zijn.

- Maxine (F2, HeM): Ja, maar ge hebt meer mannelijke meisjes die dan gewoon hetero zijn, omdat ge echt zo van die vrouwelijkachtige jongens ... Oftewel is dat bij mij zo, bij de mensen die ik ken en zo. De homo's die ik ken, die zijn dan echt ... ook zo, die manier van doen en manier van spreken en zo, dus dat ligt er gewoon heel duidelijk op dat die homo zijn. Maar van meisjes ... Bijvoorbeeld dat één meisje dat dan vroeger bij mij in de klas zat ... enfin, die haar ouders die waren dan ook wel lesbisch, maar van haar had ik dat nooit gedacht eigenlijk dat die lesbisch was. Bij haar viel dat dan eigenlijk niet op. En die was ook niet heel vrouwelijk gekleed, maar ja ...
- Onderzoeker: Hebt gij dat ook, Sabine, dat dat minder opvalt bij meisjes als ze lesbisch zijn?
- Sabine (F2, HeM): Ik weet dat eigenlijk niet. Ik denk dat ge het bij de jongens, als ze echt heel verwijfd doen, ja dan valt dat wel harder op dan dat een meisje ... Maar ik ken zelf niet echt lesbische mensen, dus dat is moeilijk om dat zomaar te zeggen. Want als ge die op straat ziet lopen, vind ik niet dat ge er zo uit kunt pikken wie dat homo is, en wie niet. En zeker niet tegenwoordig ... Allé zo die stijl, Tectonic of zo, allé, die mannen dragen allemaal zo van die strakke broeken, dat haar, dat is allemaal al zo heel wat anders als vroeger. Veel minder mannelijk allemaal.

Herkenbaarheid op individueel niveau volgens de homo- en biseksuele jongens

Volgende respondent geeft een erg gedetailleerde omschrijving van de veronderstelde herkenningskenmerken van een holebi.

- Andreas (F2, HoJ): Ja dat ook, zo in de les. Als ze een beetje met hun gedachten afdwalen, dan kunt ge ze er zeker uitfilteren. Ja of aan de gedragingen ook hé. De manier waarop dat ze lopen, dat ze spreken. De manier waarop dat ze de heupen bewegen, de manier waarop dat ze wandelen. Dat is zo voet per voet terwijl dat de anderen wat meer slenteren zo. Het is allemaal veel verfijnder. Maar je kan je er ook aan mispakken natuurlijk. Er zijn ook veel hetero's die verfijnd zijn.

Herkenbaarheid op individueel niveau volgens de lesbische en biseksuele meisjes

Volgende respondent verklaart waarom verwijfde homo's zichtbaarder zijn dan niet verwijfde homo's. Homo's zouden inspelen op de verwachtingen van hun sociale omgeving.

- Suzanna (F1, LeM): Ik denk dat wel... Maar ook nog over daarnet, ik denk dat homo's die meer verwijfd zijn, dat die daar ook gemakkelijker voor uitkomen, omdat mensen dat verwachten, terwijl dat homo's die echt zo meer mannelijk zijn. Die gaan dat tegen niemand vertellen, omdat niemand dat verwacht en die gaan alleen bang zijn voor de reacties. Ik denk dat dat ook wel het verschil is waarom dat mensen automatisch denken dat homo's verwijfd zijn.

Volgend fragment illustreert hoe homo's herkend worden als gevolg van hun vrouwelijke eigenschappen.

- Petra (F2, LeM): Ten eerste al wenen, dat doen jongens niet vaak in het openbaar. En hij was zo open en hij begon direct uit te leggen. Als een heteroman aan het wenen was en er kwam iemand binnen dat zou die zich wel direct vermannen.

Lesbiennes en bimeisjes zouden minder zichtbaar zijn omdat er voor hen een minder sterk ontwikkeld stereotiep beeld is. Bovendien zouden de grenzen van wat vrouwelijk en wat niet vrouwelijk is meer flexibel zijn waardoor een meisje

met mannelijke kenmerken minder snel als lesbisch of bi wordt herkend dan een jongen met vrouwelijke kenmerken als homo of bi wordt herkend.

- Petra (F1, LeM): Maar ik vind ook dat bij twee, alle bij homo's is er echt zo het stereotype van die zijn verwijfd enzo. Dat zijn eigenlijk bijna meisjes, maar dan homo's. Maar bij lesbiennes vind ik niet dat er zo echt een stereotype is. Ok ze zeggen wel ja die zijn mannelijker, maar ik vind dat dat veel minder leeft onder de mensen dan echt dat stereotype van echt de verwijfde homo. Ik denk dat dat er ook echt wel mee te maken heeft. Een lesbienne dan gaat ge niet direct denken dat is precies ne vent, maar...
- Onderzoeker: Vind je dat dat bij homo's sneller zichtbaar is dan bij lesbiennes bijvoorbeeld? Of hangt dat gewoon van persoon tot persoon af?
- Yasmine (F2, LeM): Dat je sneller ziet dan hij homo is? Ja absoluut. Ik vind dat zo erg hé, ik kan dat alleen bij jongens zien en bij meisjes zie ik dat niet. Heel soms, maar niet dikwijls en dat vind ik zo erg.
- Onderzoeker: Waarom zie je dan bij lesbiennes niet? Hoe komt dat?
- Petra (F2, LeM): Omdat vrouwen gewoon alles mogen dragen en nog vrouwelijk kunnen zijn. Vrouwen kunnen tegenwoordig een hoed dragen, een gilet, zelfs een maatpak en er toch nog sexy en vrouwelijk uitzien.

In alle groepen getuigen respondenten van verschillende types holebi's waarbij mensen het ene type al gemakkelijker als holebi herkennen dan het andere. Niet al deze verschillende types kunnen in de samenleving op evenveel waardering rekenen.

- Boris (F1, HeJ): ik wil wel één ding zeggen...ge hebt ook zo van die gespierde blokhutten van mannen (gelach)...zo van die body builder achtige mannen die zo gespierd en ruw en baard...die zijn ook homo...ik bedoel da cliché van da nen homo verwijfd is...is ook een beetje achterhaald aan het worden. Hoeveel homo's zijn der nie die rondlopen...op nen moto rijden, die een leren vest aandoen...ik bedoel...ge zou ze der nooit uit kunnen halen... Op zich is daar niets mis mee...ik bedoel...das nu net wat ik bedoel met die interactie in de samenleving, die willen zo in een groep zijn, bijvoorbeeld motorrijden...of gewoon normaal rondlopen...das logisch hé, ge hebt zo van die mannen die echt rondlopen met zo van die...homokleren...bestaat da? Zo kort T-

shirtje...bepaalde combinaties van kleren...ik denk dat ze da dragen omdat ze echt aandacht willen van 'kijk naar mij'. Ghebt dan ook mannen die in de samenleving functioneren zoals...nie da je da niet zou kunnen doen...ma die gewoon discreet zijn. Met alle respect hé, der is daar niets mis mee maar ik heb zo toch liever normaal, discreet zoals iedereen...

- Micky (F3, HoJ): Ik denk dat er net zoals bij heteromeisjes, ook bij lesbische meisjes heel veel subgroepen zijn. De butch lesbo (*i.e. de mannelijke lesbienne*) valt meer op dan de lipstick lesbo (*i.e. de vrouwelijke lesbienne*).
- Onderzoeker: De butch lesbo zijnde?
- Micky (F3, HoJ): De stoere en potige lesbo, die valt gewoon meer op dan de lipstick lesbo, maar die hebt ge er ook veel hé.
- Muraz (F1, LeM): Wel dat bijvoorbeeld. Je hebt gradaties van homo's. Je hebt sommige homo's die totaal niet met hun uiterlijk bezig zijn en er eigenlijk wat stoer uitzien langs de buitenkant. Maar ge ziet dan bij homo's ook die hun eigen wreed optutten...

Samenvatting met betrekking tot individuele zichtbaarheid

Holebi's kunnen de zichtbaarheid van hun seksuele voorkeur controleren. De behoefte om deze zichtbaarheid te managen vloeit voort uit de negatieve reacties die ze krijgen op hun zichtbaar zijn als holebi. Het hanteren van een zichtbaarheidsstrategie balanceert dan tussen de vrees voor de sociale gevolgen (discriminatie en dergelijke) en de behoefte aan authenticiteit. Holebi's anticiperen op de mogelijke negatieve reacties in hun omgeving. Jongens die verwijfd en dus als homo meer herkenbaar zijn, zouden meer open zijn over hun seksuele voorkeur omdat hun omgeving hen als homo herkent en hen dus ook bevestigt in hun homoseksuele voorkeur (in positieve of negatieve zin). Homojongens die er 'hetero uitzien' worden door hun omgeving niet bevestigt in hun homoseksuele voorkeur en zouden dan ook eerder geneigd zijn om deze verborgen te houden. Het meest opvallende in het discours van deze jongeren is de evidente manier waarop zij en andere mensen vrouwelijke homomannen herkennen. Verschillende respondenten rapporteren een verscheidenheid aan herkenningspunten voor deze zichtbare vorm van homoseksualiteit. De mogelijkheden om lesbiennes en biseksuele vrouwen te herkennen lijken kleiner te zijn. Deze zichtbaarheid is minder opvallend. In tegenstelling tot bij jongens zou ze zich minder uiten in scherp afgelijnde mannelijke kenmerken bij

vrouwen. De onzichtbaarheid van lesbische en biseksuele meisjes kan te maken hebben met het ontbreken van een duidelijk stereotiep beeld over hoe deze vrouwen er uit zouden moeten zien. Bovendien zouden de normen die aangeven wat vrouwelijk en mannelijk is, meer flexibel zijn voor vrouwen dan voor mannen. In een samenleving waar de grenzen tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid meer doorlaatbaar worden, wordt ook het herkennen van holebi's misschien wel moeilijker.

3.2.3.3 Getuigenissen van 'coming out'

Naast de herkenbaarheid van holebi's door anderen en de manier waarop holebi's daar zelf mee omgaan, is er ook de belangrijke gebeurtenis van 'coming out' of uit de kast komen. Coming out verwijst dan naar de eerste keer (of één van de eerste keren) dat men aan belangrijke anderen (vrienden, ouders,...) bekend maakt dat men holebi is. We verkiezen hier de term 'coming out' eerder dan zichtbaarheidmanagement omdat het verhaal van de respondenten meestal verwijst naar een eerste keer aan belangrijke anderen zijn of haar holebiseksuele voorkeur bekend maken.

Getuigenissen over coming out door de heterojongens

Een respondent vertelt het verhaal van de coming out van een jongen die bij hem in de klas zit. Deze jongen zou moeite hebben met zijn seksuele voorkeur en praat er enkel over met meisjes. Deze getuigenis toont aan hoe moeizaam een coming out kan zijn binnen een heteronormatief klimaat. In dit klimaat heeft coming out een grote nieuwsaarde. Medeleerlingen behandelen het dan als een sensationeel gegeven. Heterojongens blijken in dit geval een ongewenste gesprekspartner om dergelijke informatie aan mee te delen.

- Pierre (F2, HeJ): Er zit één iemand in mijn klas en die is onlangs uit de kast gekomen. En euhm, allez maar die is biseksueel en ik denk ni dat hij daar zelf tevreden mee is, tis raar maar hij voelt zich echt niet op zijn gemak ook ni op deze school eigenlijk. Da kan ook daarbuiten liggen omdat hij altijd al wat ineengekrompen was maar ja...
- Onderzoeker: En die jongen die da je kent, die daar zijn coming-out gedaan heeft, hoe is dat verlopen?
- Pierre (F2, HeJ): Awel ik was er niet die dag.
- Onderzoeker: Ah, gij waart er niet die dag dat dat is uitgekomen?

- Pierre (F2, HeJ): Nee.
- Onderzoeker: En hebt ge het dan van hem zelf gehoord?
- Pierre (F2, HeJ): Nee, ik heb da gehoord van iemand van zijn klas en die zei me da van 'oh moet ge nu ne keer wa weten...'
- Pierre (F2, HeJ): Nee, nee, maar hij praat wel over zijn vriendje, met anderen, met meisjes dan. Met gasten doet hij da nooit. Mja, gewoon een verlegen manneke.

Getuigenissen over coming out door de heteromeisjes

Het volgende fragment illustreert hoe moeizaam sommige holebi's informatie over hun seksuele voorkeur bekend maken.

- Maya (F2, HeM): Ja, dus, in mijn klas zit er een homo. Maar euh, die heeft nooit toegegeven, dieje is een beetje beschaamd, denk ik, want we hadden die vorig jaar meegebracht naar Studio 54 hier in Antwerpen, en euhm ... maar gewoon, omdat wij daar ook heel open tegenover staan en zo ... maar hij, ja hij was daar toen een beetje beschaamd over precies, een beetje ontwijkend, van "nee, ik doe dat liever niet" en zo, terwijl we echt wel weten dat hij homo is.
- Onderzoeker: Hij doet wat liever niet, erover praten, of ...?
- Maya (F2, HeM): Ja, hij wilt er eigenlijk nooit ... ja, hij kleedt zich als homo en hij praat over zijn vriend en zo, maar ... allé, hij praat niet over zijn vriend, maar in zijn nickname op msn staat er wel dat hij met zijn vriendje samenwoont nu al en zo, maar op school wilt hij daar nooit over praten.

Getuigenissen over coming out door de homo- en biseksuele jongens

Een coming out kan pijnlijk verlopen zoals het volgende fragment aantoont. De vertrouwensrelatie waarbinnen deze coming out zich voordoet, blijkt onbetrouwbaar te zijn. De informatie wordt achteloos verspreid aan andere jongeren op school en de initiële reactie van anderen is vernederend.

- Jurgen (F1, HoJ): Toen ik er voor uitkwam... Eigenlijk ben ik er zelf niet voor uitgekomen, ik heb het verteld tegen één goede vriend en die heeft het dan verteld tegen iedereen. Echt iedereen hé. En dan de volgende

dag, de eerste vraag die ene aan mij stelt is: Ja zoude echt ene in zijn poep pakken? "Ja!", "en as ge er een probleem van maakt, ik van u ook!".

De volgende respondent getuigt hoe zijn school negatief reageerde op de aankondiging van zijn coming out. De moedige en proactieve coming out van Mario resulteerde in een meer open sfeer waarin hij zichzelf veel beter voelde. Het holebiverenigingsleven blijkt hier ook een belangrijke steun te zijn in het coming out verhaal.

- Mario (F1, HoJ): Toen ik wou uitkomen over mijn homo-zijn. Zei ik dat tegen mijn school eerst, ok ik ga er voor uitkomen. Toen werd er door het school negatief gereageerd. Zo van, ja we kunnen niet garanderen dat iedereen daar positief op gaat reageren. Zou je dat wel doen? Ga je niet het imago van de school schaden?
- Onderzoeker: En wie zei dat tegen u dan?
- Mario (F1, HoJ): De leerkracht met wie ik daarover gesproken had daarover. Ik heb toen vlakaf tegen die leerkracht gezegd, kijk als jullie daar niet overweg mee kunnen dan is dat uw volste recht, maar ik ga het tegen de mensen zeggen hier op school. Jullie moeten instaan voor de veiligheid van iedereen. En ik heb ook gezegd er is ook zoiets als een beschermkoepel voor de holebi's en dan moeten jullie maar met hen gaan praten en ik ben toen op een paar weken tijd volledig out gegaan over de hele school. En in het begin was dat zeer negatief dat er over mij werd gesproken, en op een bepaald moment heb ik gezegd, overal tegen iedereen, van kijk dat is gewoon en toen begon de sfeer helemaal om te slaan en is het wel veel opener geworden en heb je het gevoel dat er een betere vriendschap is ontstaan en dat ik het gevoel had dat ik gewoon kon doen en niet meer alles moest verbergen wat ik was. Ik ben er veel beter uit geworden.

De volgende fragmenten illustreren de rol van subtiele holebivriendelijke signalen binnen een familiale context. Dit maakt het voor deze biseksuele jongen meer evident om zijn coming out te doen.

- Wannes (F2, HoJ): De neef van mijn moeder is zelf homo en die is samen met zijn vriend nog altijd, die woont nog samen, en die zijn als ik klein was wel een paar keer op bezoek gekomen dus ik wist wel dat mijn

ouders daar wel open tegenover stonden. ... Mijn pa kwam ineens thuis toen ik met mijn vriend in bloot bovenlijf lag te slapen. Hij heeft daar niet echt slecht op gereageerd, maar hij wist niet goed wat te zeggen (lacht).

Bij de volgende respondent bleek er al langere tijd in zijn omgeving een vermoeden te zijn dat hij homo was.

- Andreas (F2, HoJ): ...omdat het duidelijk was zeker? Het was de periode van Get Ready en de Backstreet Boys en in plaats van dan te luisteren naar de Spice Girls, had ik allemaal posters van de Backstreet Boys. En dan dachten ze daar klopt iets niet mee. En als ik het dan zei, toen ik 17 of 18 was en toen zei ze: "ja dat wist ik al." En toen kwam de buurvrouw en toen zei ze; "moet je nu een keer iets weten, Andreas is homo. En die zei: "maar dat wist ik al." Iedereen wist het al dus.
- Onderzoeker: Als ze het allemaal al wisten, waarom hebben ze het u dan niet gezegd?
- Andreas (F2, HoJ): Dat hoefde ook niet hé. Dat komt vanzelf denk ik.
- Onderzoeker: Ze laten dan aan u de eer om het te zeggen?
- Andreas (F2, HoJ): Ze gaven wel steken soms hoor op de duur, een beetje pushen zo.
- Onderzoeker: Ja? Wat zeiden ze dan?
- Andreas (F2, HoJ): Van die rare opmerkingen. Bijvoorbeeld als mijn ma ging shoppen dan wilden ze altijd naar de Hunkemöller (*i.e. een winkel met voornamelijk vrouwenondergoed*) en dan zei ze altijd: "kom dan mee en dan gaan we iets zoeken voor u ook". Vroeger hé, nu niet meer, nu moet ze zo'n opmerkingen niet meer maken. Gewoon om testen van wat ik zou zeggen.

Getuigenissen over coming out door de lesbische en biseksuele meisjes

Volgend fragment illustreert het belang van subtiele signalen die holebi's opvangen in hun omgeving met betrekking tot de aanvaarding van holebiseksualiteit.

- Sandra (F1, LeM): Dat hangt vooral van uw omgeving af, eigenlijk. Als ge hoort van uw omgeving dat ze daar mee omkunnen en dat ze dat wel begrijpen en verstaan en zullen accepteren, ik denk dat dan de stap om ervoor uit te komen kleiner is dan als ge al hoort van mensen ik heb dees in mijn straat wonen en ik heb dat in mijn straat wonen en daar moet ik niks van hebben. Ik denk dat dan komt ge er niet voor uit en ik denk dat dat sterk van uw omgeving afhangt en wat ge van die mensen oppikt of ge het gaat vertellen.

Deze respondent vindt het emancipatorische belang van coming out belangrijk. Coming out is dan jezelf zichtbaar maken in de samenleving en een referentiepunt zijn voor anderen. Positief staan ten opzichte van je holebiseksuele voorkeur draagt volgens haar ook bij tot positieve reacties van je omgeving.

- Yasmine (F1, LeM): Als ik dat tegen mijn omgeving vertel dan heeft mijn omgeving al één referentiepunt, of één iemand die ze kennen die niet hetero is. En als ze dan, stel dat er dan iemand anders is die dat voor zijn eigen wel iets meer problemen mee heeft, dan heeft die het wel denk ik, makkelijker om zich te uiten. Omdat die toch wel weet van die kennen al een holebi. Dan denk ik dat het gewoon iets makkelijker is. Allez ik probeer daar echt. Ik kom daar echt heel openlijk voor uit. ... Omdat als ge er positiever zelf tegenover staat dan denk ik dat ge ook minder negatieve reacties misschien krijgt. Want als gij zo zelf in de kleedkamer zit, zo heel verkramp zit, van: oh nee ik mag niet kijken ik mag niet kijken. Dan gaan andere mensen ook sowieso op u letten. Tegen als ge u daar niks van aantrekt, dat de anderen mensen misschien ook minder reageren op u en het kan zijn.

Volgende respondent tracht haar coming out aan te brengen op een subtiële manier. De reactie van de vader is eerder gesloten maar niet afwijzend. Ze ervaart deze reactie niet als negatief.

- Muraz (F1, LeM): Ik heb toch ook zo... toen ik vijftien was heb ik... zo een keer gepraat met mijn vader. Ik heb aan mijn pa gevraagd, pa wat vinde gij daar van lesbi's en homo's en biseksuelen en al. Maar ik krijg nooit veel uit mijn pa gesleurd en ik heb hem dan gezegd dat ik biseksueel was op dat moment en hij heeft daar eigenlijk niet meer verder over gepraat. Hij heeft proberen dat gesprek af te sluiten. Bij

hem is alles wat ik doe, ok doe maar. Maar ik wil het gewoon niet weten. Snapt ge? Maar ik denk ook niet dat hij daar echt tegen is... Nog nooit negatieve reacties gehad daarover.

Samenvatting met betrekking tot coming out

Coming out op school kan erg pijnlijk zijn en vraagt heel wat moed. Voor sommigen leidt dit tot een zelfverrijking en meer authentieke zelfbeleving, voor anderen kan dit een erg ontzuenderende confrontatie zijn met de hardvochtigheid van zijn of haar medeleerlingen en leerkrachten. Zich tijdens deze ingrijpende gebeurtenis ondersteund voelen is fundamenteel. Subtiele signalen in de omgeving kunnen een coming out aanzienlijk faciliteren of bemoeilijken. Zeker binnen het gezin kunnen positieve uitlatingen over holebiseksualiteit erg positieve gevolgen hebben voor de manier waarop holebi-jongeren hun eerste stap naar meer openheid zetten. Holebi-jongeren die hun seksuele voorkeur op een positieve manier beleven, zijn een positief rolmodel voor anderen en krijgen vaak ook waardering voor hun oprechtheid.

3.2.3.4 Holebi's op school

We behandelen dit deel afzonderlijk gezien de talrijke getuigenissen van onze respondenten met betrekking tot de schoolomgeving. De schoolomgeving is dan ook het belangrijkste 'biotoop' van jongeren tot en met achttien jaar. Eerst bespreken we citaten van holebi-jongens en -meisjes over hun schoolervaringen die te maken hebben met hun seksuele voorkeur of anders zijn. Daarna bespreken we het discours van alle jongeren met betrekking tot de zichtbaarheid van holebi-leerkrachten op school.

A. De ervaringen van holebi-jongeren op school

De ervaringen van verschillende respondenten wijzen aan dat relatievorming op school verandert al naargelang jongeren ouder worden. Het vormen van klikjes zou typisch zijn voor de lagere leerjaren terwijl een meer volwassen, autonome mentaliteit en meer genuanceerd denken meer tot uiting komt in de hogere leerjaren. De behoefte om ergens bij te horen en een sterke identiteit uit te dragen kan de houding ten opzichte van een homo- of biseksuele voorkeur beïnvloeden. Er voor uitkomen dat men holebi is, kan dan moeilijker zijn in een

omgeving waar genuanceerd denken minder aan de orde is en waar jongeren grenzen met betrekking tot identiteit en groeplidmaatschap strenger bewaken.

- Mark (F1, HoJ): Ik weet niet, ik zou zeggen in het eerste middelbaar, je bent nieuw, je hebt geen vriendjes en je wilt desperately bij iets horen enzo. En ja, dan ga je dan denk ik veel makkelijker toegeven aan de mening van anderen die wel echt een uitgesproken mening hebben en... ja... Maar ja dan groei je op en leer je anders denken, omdat je dan meer leert enzo, dan begin je voor jezelf te denken en dan probeer je toch een beetje meer en meer voor jezelf op te komen en dan ga je denk ik wel dat dit het misschien niet is voor jou of juist wel. Ik weet het niet...
- Micky (F1, HoJ): Ja, dat is wel zo, bij mijn school was dat van het eerste tot het derde middelbaar, vierde nog een beetje. Zo van, ja de coole kids, de nerds, de skaters... Allez ja wij hadden zo ik weet niet hoeveel groepjes. Maar in't vijfde en zesde was dat echt meer een klas, we waren echt met een klas altijd bijeen. Ja ge had wel verschillen qua karakter enzo, maar dat was niet echt uitgesproken.

Een holebivriendelijke school met een positieve sfeer kenmerkt zich door een grote openheid en door investeringen in de kwaliteit van de relaties tussen leerlingen onderling en tussen leerlingen en leerkrachten. Binnen een dergelijke sfeer kan humor een krachtig wapen zijn om gevoelige thema's te ontladen en aldus bespreekbaar te maken. Een negatief en holebi-onvriendelijk schoolklimaat kenmerkt zich dan door een grote geslotenheid, weinig bespreekbaar zijn van gevoelige thema's en weinig investeren in onderlinge relaties. In dergelijke sfeer zijn roddelen, taboesfeer en geheimhouding evidente omgangsvormen.

- Mark (F1, HoJ): uuhm, Ik weet het niet. Op school bij ons was het een echt heel goeie sfeer. Zo echt een familiale sfeer. We hadden zo echt van die kennismakingszaken. Zo dat de laatstejaars kennismaken met de eerste jaar, een heel peter/meter systeem zo dat je zo elkaar leert kennen. Dat je toch wel een band vormt met elkaar zo. En daar groei je dan mee op. ... het (*thema holebiseksualiteit*) werd grappig gehouden omdat als je het grappig houdt, kan je er ook veel meer opener over spreken. Dus het werkt gewoon allez, dat iedereen op zijn gemak blijft. Dus door mopjes zo ertussen, zo niet telkens serieuzer van... ok, homo, lesbi, dat is het. Het humoraspect was heel belangrijk bij ons.

- Jurgen (F1, HoJ): Er is één sportdag en dat is het zo wat, qua binding tussen leerlingen. Uhm, ja, over homoseksualiteit wordt er niet gepraat. Dat is nog altijd een groot taboe. Er wordt altijd zeer negatief naar gekeken. En er altijd over gepraat en al.
- Wannes (F2, HoJ): Ja zo de sfeer op school. Als ik dan naar heel de school ging, zo op de speelsplaats en zo bijvoorbeeld dan had ik wel zo een gevoel dat ze wel raar naar u keken en dat ze dan achter uw rug praten en zo. Zo een sfeer heerste er daar wel.

Holebiseksualiteit komt niet, weinig tot soms aan bod tijdens de lessen. Daarnaast is er onder de respondenten een verscheidenheid aan waarderingen van manieren waarop holebiseksualiteit aandacht krijgt op school of tijdens de lessen.

- Sander (F1, HoJ): Ja, maar ik... Bij de leerkracht godsdienst hebben we wel zo'n filmpje gezien. Maar da filmpje dat was zo van...'homo zijn is ok!', en ik kan daar nie zo goe tegen, whatever. ...dat was zo langdradig en saai en ik weet niet. De boodschap was niet goed. Dan gingen ze zo naar de gayparade en zo van die dingen en die homo die daar in zat dat was echt geen toffe...kweetnie, kvond da nie zo tof. Toen was ik ook nog niet out ofzo. ...
- Andreas (F1, HoJ): Nee in biologie hebben we er ene keer over gesproken, zo één blaadje in het boek zo. Op het einde zo, van homo's zijn ok. Dat was het. Maar in zedenleer is er een keer over gesproken geweest, maar ook zonder te zeggen van ah ja, jij bent homo kom er eens over spreken. Dat was gewoon zo in het algemeen zo. Maar voor de rest was dat ook zwijgen.

Sommige respondenten ijveren voor het op een spontane manier integreren van holebiseksualiteit in alle lessen. Anderen hebben schrik voor een te categoriale benadering die geforceerd zou overkomen. Sommige citaten illustreren de waardering van het zichtbaar maken van holebiseksualiteit aan de hand van grappige niet heteronormatieve representaties van diversiteit.

- Yasmine (F2, LeM): Niet alleen in de godsdienst les, want daar is dat wel verplicht denk ik. Het moet ook niet altijd perse besproken worden. Maar ik vind gewoon, bij biologie bij seksuele voorlichting gaat allemaal over heteroseksuele en daar heb je niets aan als je lesbisch of homo bent. Ik

vind dat ze dat daar ook moeten doen bij andere vakken. Zeg niet altijd 'Jan en Sara zijn samen'. Het zou gewoon ook heel veel doen bij vertalingen of zoals je daar zag staan 'Piet en Jan houden heel veel van elkaar' en dat je dat moet vertalen. Ik denk dat dat ook heel veel zou doen omdat dat ook een normaler ding is.

- Muraz (F2, LeM): Ik vind dat het ook niet echt moet om het in verhalen te verwerken. Maar bijvoorbeeld bij seksuele opvoeding dat je daar dan wel opener over moet praten. In het tweede middelbaar heb ik seksuele opvoeding gehad en die had het ook veel over homo huwelijken en lesbische huwelijken, dat vind ik wel goed. Maar uiteindelijk vind ik dat niet echt nodig om dat te verwerken in teksten, want ik denk dat de aandacht van de klas rap weg gaat zijn en dat ze dan beginnen lachen en dat het gans de les daar over gaat gaan.
- Suzanna (F4, LeM): ... op mijn school in't middelbaar, in wiskunde kregen we oefeningen die we moesten oplossen en dat was met een homokoppel, de ander met een alleenstaande moeder, een gewoon koppel, een gescheiden koppel, ... Ik vond da super... Ahleja, dat was leuk en dat was in de klas. En iedereen reageerder er ook grappig op. We kregen da zo verdeeld en we moesten dan zo. Bijvoorbeeld de één was lesbisch koppel enzo. Heel grappig. Met humor, en zo bereik je echt veel.
- Yasmine (F4, LeM): ...en dan was er (*tijdens de les*) zo'n cartoon van ne man die naar allemaal foto's, röntgenfoto's van babes aan het kijken was. En dan was dat zo van 'heeft die man de juiste methode gebruikt?' Zegt die man 'ja, ik denk het niet'. En dan stond daar ineens zo'n foto van zo'n schaars gekleed meisje op het scherm en dan was zo, ja, en dan zei die zo van 'ja, ik weet dat het nu voor de jongens is, ik zal volgende keer ook eens iets voor de meisjes erin steken. Maar hij zei dan ook 'Het kan ook zijn dat het voor meisjes ook leuk om zien is. En dat vind ik wel cool dat die dat zei. Dat ie er toch, ahja, aan dacht want er zijn een heleboel mensen die dachten, maar als je alleen zeit, en die jongens, ja, er zijn ook nog meisjes die. Ik zit dat zo altijd te denken en ik vind dat zo cool als ne leerkracht dat zegt ook.

B. De zichtbaarheid van holebileerkrachten

Zichtbaarheid van holebileerkrachten volgens de heterojongens

Volgende fragmenten illustreren hoe leerlingen holebi-leerkrachten op school herkennen (aan kledingstijl, stemgeluid, doordat men ze met hun partner ziet). Er is echter geen expliciete openheid van deze leerkrachten op school.

- Seppe (F2, HeJ): Eén van biologie, das een lesbienne, maar die heeft da zelf allez die komt daar zelf ni echt voor uit. Nu ni da ze zich daarvoor schaamt denk ik ma die heeft volgens mij ni die intentie om da tegen leerlingen te zeggen.
- Onderzoeker: En hoe weten de leerlingen da dan, vraag ik mij dan af?
- Seppe (F2, HeJ): Ja, ook een beetje kleding enzo en ja, ja ik weet het ni, ik heb het ook gehoord maar...
- Onderzoeker: Gehoord? Dus ge zijt ni zeker?
- Seppe (F2, HeJ): Nee, maar ge ziet ze soms heel af en toe wel eens heel stoer doen en die kleding...
- Peter (F2, HeJ): ...hij passeert er wel mee langs school, we hebben hem al eens gezien aan school enzo dus allezja ...
- Onderzoeker: Met zijne vriend?
- Peter (F2, HeJ): Ja met zijne vriend en tis nu ook ni dat hem zich daarvoor schaamt of zo dat hem het ni durft laten zien ma hij heeft er nog nooit iets over gezegd allez toch ni da ik weet dus euhm...

Ook dit fragment illustreert de herkenbaarheid van een homoleerkracht op basis van zichtbare stereotiepe kenmerken. Het gevoelige karakter van de outing van deze leerkracht weerspiegelt zich in het woordgebruik ('uitlekken' van informatie).

- Theo (F2, HeJ): Ja, één, der is wel, tis een redelijk grote school, ik denk dat er 1600 man bij ons op school zit of zo, dus veel leerkrachten ook. Maar van al die leerkrachten heb ik zo echt zo van ene da da zo, allez da die da ook al gezegd heeft tegen een klas zo waar dattem klastitularis van was en ja dan is da uitgelekt over heel de school. Maar ook al had die da ni gezegd da is, da lag er gewoon dubbel en dik op, da was zo, wij hadden die zo voor natuurwetenschappen, ik denk drie jaar geleden

en als ge daar dan les van kreeg en der gebeurde iets. En ja als er iets gebeurde dan deed die zo van 'Oeh' en zo met z'n handjes aan z'n dinge en zo echt zo een hoog stemmeke en zo dus allezja das den enigste eigenlijk waarvan ik het weet. Maar voor de rest, allez der zullen der nog wel tussen zitten maar...

Zichtbaarheid van halebileerkrachten volgens de heteromeisjes en de homo- en biseksuele jongens

Er zijn halebileerkrachten die erg open zijn over hun seksuele voorkeur. Toch illustreren de volgende fragmenten ook vaak een sfeer waarbinnen de openheid over de seksuele voorkeur van de leerkracht eerder beschreven wordt als een publiek geheim. In dergelijke sfeer leidt dit bij leerlingen vaak tot speculaties, roddel en een zoektocht naar signalen die op een halebiseksuele voorkeur zouden kunnen wijzen.

- Onderzoeker: Hoe maakt ie dat dan duidelijk dat hij homo is?
- Cleo (F2, HeM): Euh, die heeft vorig jaar ... wij hebben daar ne cursus van gekregen, filosofie ...en die is daar heel open over geweest over hoe die uit de kast is gekomen, en zo en van die dingen.
- Maxine (F2, HeM): Maar van leerkrachten. Er is er zo ene waar dat we het van denken, ja. Vanop het eerste jaar dat we op school zaten, waren we al "is hij nu homo, is hij niet homo?". Iedereen doet er dan zo een beetje ne zoektocht naar, maar we weet 't nog altijd niet zeker. En elke keer, de nieuwe eerstejaars, die hebben terug zo 't gevoel van "oh, is hij nu homo of ni?", dus die beginnen ook allemaal zo te zoeken en zo ...
- Sabine (F2, HeM): Er is ene leerkracht, waarvan is gezegd geweest dat 'em misschien wel homo was, maar ja, die is leraar godsdienst, en die heeft geen vrouw en geen kinderen en zo, dus dat wordt dan zo wat gespeculeerd. En die heeft zo wel zo één trekske zo'n beetje, maar dat is een keer zo wat ne roddel dat in gang is gezet. En ja, als dat echt zo is ... ge ziet dat er niet echt aan. Maar ik denk niet dat er zo echt negatief op gereageerd zou worden. Alhoewel, misschien door de jongere wel.
- Sander (F2, HoJ): Ik had wel één leerkracht voor geschiedenis waarvan dat het wel publiek geheim was dat hij homo was. Hij kwam er niet zelf voor uit, maar heel de school wist het. En dat was geen probleem en die man werd gerespecteerd omdat hij leuk les gaf en grappig was.

- Onderzoeker: Maar publiek geheim in welke zin dan? Iedereen wist het dan toch maar?
- Sander (F2, HoJ): Ja dat zijn dingen die gemakkelijk rond gaan onder de leerlingen maar, als je erop begint te letten dan zie je dat wel maar het is niet dat hij er zelf voor uitgekomen is of dat je het ergens kon lezen of zo. Het valt wel op.

Zichtbaarheid van holebicleerkrachten volgens de lesbische en biseksuele meisjes

Volgende fragmenten illustreren de negatieve reacties bij een holebicleerkracht die relatief gesloten is over zijn seksuele voorkeur en de positieve reacties bij een leerkracht die proactief open is over haar seksuele voorkeur. Dergelijke reacties kunnen ontstaan als gevolg van een holebi(on)vriendelijk schoolklimaat en als gevolg van de gehanteerde coming out strategie door leerkrachten.

- Petra (F2, LeM): Ah ja, daar zit ook één leraar, ik denk niet dat die dat officieel tegen de leerlingen heeft gezegd, maar iedereen weet dat wel dat hij homo is. Ik zat in de redactie van het schoolkrantje en wij hebben een verhaal geschreven. Dan werden al die leraren met dieren vergeleken, dan was het zo een sprookje zogezegd. En er werd uiteraard kritiek geuit en hij was dan een fazant met een roze staart. Alle leerkrachten voelden zich wel wat gehekeld, maar hij was de enige die zich echt aangevallen voelde. Dat viel wel op en iedereen van het schoolkrantje vond dat wel heel overdreven dat hij ons dan wel aansprak en niemand van de leerkrachten had daar problemen mee en kon er wel mee lachen met zijn eigen dier. Maar hij niet.
- Sandra (F2, LeM): Er was een dokteres die bij ons kwam lesgeven, die heeft zich voorgesteld en gezegd dat ze twee kindjes had en niet getrouwd was met een man, maar met een vrouw. Dus dan hadden ze in de klas wel zoiets van: 'how, die zegt dat gewoon'. En dan waren ze wel even geschrokken, maar dan was dat omdat ze dat gewoon zo vertelde. Voor de rest waren de reacties heel positief.

Samenvatting met betrekking tot holebi's op school

Holebiseksualiteit ligt moeilijker in de lagere schoolleerjaren wanneer jongeren minder genuanceerd denken en grenzen met betrekking tot groepslidmaatschap strenger bewaken. Ze verwerpen alles wat afwijkt van de norm omwille van hun zwart-wit denken en hun zoektocht naar een eigen identiteit. Een holebivriendelijke school is een school waar men veel aandacht besteed aan de kwaliteit van de relaties tussen leerlingen onderling en tussen leerlingen en leerkrachten. In een positief schoolklimaat zijn gevoelige thema's bespreekbaar en wordt humor gebruikt als sociaal glijmiddel. Holebiseksualiteit zichtbaar maken tijdens de lessen kan de herkenbaarheid en evidentie ervan vergroten. Het is echter niet altijd even duidelijk op welke manier dit spontaan gecommuniceerd kan worden zonder in een eng categoriale benadering te vervallen. De seksuele voorkeur van leerkrachten manifesteert zich eerder als een publiek geheim waarbij roddel en speculaties vaak voorkomen, dan als een vanzelfsprekende openheid. De manier waarop een leerkracht zijn of haar seksuele voorkeur bekend maakt op school kan bepalend zijn voor de reactie van de leerlingen. Leerlingen kunnen een grote openheid erg positief onthalen wanneer ook de schooldirectie deze openheid ondersteunt.

4. Conclusies en aanbevelingen

In dit deel zetten we de conclusies en aanbevelingen uiteen. We koppelen eerst de bevindingen terug naar de onderzoeksvragen en formuleren ten slotte een aantal aanbevelingen. De door ons verzamelde gegevens zijn gebaseerd op groepsinterviews die we afnamen van een relatief selecte groep. Ondanks de zorgvuldige selectie van respondenten beklemtonen we dat we weinig jongeren uit het BSO en TSO bereikten, dat de jongeren relatief 'oud' waren (tussen 17 en 22 jaar) en dat we ook niet die jongeren bereikten met een extreem traditionele genderideologie. Dit is belangrijk voor de interpretatie van de resultaten. Jongeren met een extreem seksistisch en/of homofob discours hebben niet deelgenomen aan dit onderzoek. Daarnaast is het niet onze bedoeling om een veralgemening over specifieke groepen te maken. Echter, gestaafd door nationaal, internationaal en eigen kwantitatief onderzoek (Dewaele, Van Houtte, Cox & Vincke, 2008) doen we wel veralgemeningen met betrekking tot de genderideologie en homonegatieve houding van jongens versus meisjes, jonge jongeren (12 tot en met 15 jaar) versus oudere jongeren (16 jaar en ouder) en hetero's versus holebi's.

4.1 Conclusies van het onderzoek

In deze conclusies besteden we aandacht aan de betekenissen die onze respondenten geven aan traditionele mannelijkheid en vrouwelijkheid. Vervolgens belichten we hun houding ten opzichte van holebiseksualiteit en hoe zij deze houding beargumenteren. Ten slotte focussen we op zichtbare en onzichtbare aspecten van holebiseksualiteit in de samenleving en hoe de respondenten deze al dan niet waarderen.

4.1.1. Wat zijn de nieuwe grenzen in genderland?

We staan hier stil bij de betekenissen die onze respondenten geven aan de concepten 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'. In welke mate verschillen deze betekenissen van de manier waarop de meeste mensen ze traditioneel invullen? Zijn er nieuwe betekenissen in genderland? Verschuiven deze betekenissen en worden de grenzen met betrekking tot mannelijkheid en vrouwelijkheid meer flexibel?

4.1.1.1. Flexen en players: een traditioneel verhaal

Uit dit onderzoek blijkt alvast dat het discours van onze respondenten traditionele aspecten van mannelijkheid en vrouwelijkheid bevestigt. Uit het discours van de heterojongens blijkt nog altijd dat zij 'de stoere macho' als ideale zelfrepresentatie hanteren. Heteromeisjes wijzen in hun discours enerzijds mannelijke dominantie en traditionele rolpatronen met betrekking tot huishoudelijke taken af, anderzijds blijft het traditionele ideaal van de man als beschermer overeind. En man met veel vrouwelijke eigenschappen is niet aantrekkelijk als ideaal, net zoals een vrouw met veel mannelijke eigenschappen niet erg aantrekkelijk is voor heterojongens. Jongens claimen ook eerder een rol die samengaat met fysieke kracht en (financiële) onafhankelijkheid. Het ideaalbeeld dat deze jongens en meisjes achterna gaan is complementair. Jongens willen beschermen, meisjes willen beschermd worden. Het bevestigt grotendeels traditionele rolpatronen. Is het daarom onwenselijk? Vanuit een sociaal essentialistisch perspectief zijn deze traditionele en complementaire rollen nu éénmaal noodzakelijk om de sociale orde te bewaken. Het is ook niet echt genuanceerd om jongens te identificeren als dominante 'daders' en meisjes als onderdanige 'slachtoffers'. Het discours van onze respondenten bevestigt gedeeltelijk traditionele rolpatronen en weerspiegelt hun wens om deze rolpatronen te volgen. We merken daarbij wel op dat de wensen van deze meisjes om enerzijds een traditioneel mannelijk ideaal na te streven en anderzijds traditionele rolpatronen te doorbreken, misschien weinig verenigbaar zijn.

4.1.1.2. Jongens huilen niet, meisjes moeten zich gedragen

Het discours van deze jongeren wijst tevens op een andere waardering van mannelijkheid dan van vrouwelijkheid. Het is opvallend hoe rijk de negatieve betekenisvorming rond vrouwelijkheid is. Dit blijkt in het bijzonder uit het discours van de meisjes die deelnamen aan dit onderzoek. Deze negatieve waardering zet zich door wanneer het gaat over vrouwelijke eigenschappen die respondenten herkennen bij jongens. Het woord 'verwijfd' verwijst dan naar deze negatieve waardering. Het discours dat zich ontwikkelde met betrekking tot ballet als iets typisch mannelijk of vrouwelijk, toont aan dat het voornamelijk traditioneel mannelijke niet-homoseksuele eigenschappen zijn zoals 'kracht' en 'volharding' die respect afdwingen. Jongens die ballet doen worden bijvoorbeeld niet positief gewaardeerd omwille van hun 'elegantie' of 'gevoeligheid'. Dat normatieve genderrollen voor mannen sterk afgebakend zijn uit zich ook in de mate waarin jongens onder elkaar weinig emotionaliteit of affectie uitwisselen.

Als dit wel gebeurt dat is dat in een privé-situatie met weinig sociale controle, op een verholde manier (bijvoorbeeld in een sportsituatie) of op een ogenblik dat er minder remmingen zijn (bijvoorbeeld onder invloed van drank). Sommige respondenten getuigen dan weer wel van de belangrijke rol die meisjes en vrouwen in hun leven spelen als leveranciers van emotionele ondersteuning.

Respondenten illustreren ook dat veel mensen mannelijke eigenschappen bij meisjes op een gelijkaardige manier afkeuren. Het narratief van het 'kwetsbare meisje' leert ons dat ook de normatieve genderrol van meisjes bepaalde grenzen heeft. De heteromeisjes uit dit onderzoek vertelden ons over hoe meisjes eerder dan jongens berispt worden wanneer ze dronken zijn en er verschillende seksuele partners op nahouden. Dit uit zich in de stelling 'meisjes zijn sletten, jongens zijn players' wanneer het gaat over het hebben van (verschillende) one-night-stands. Respondenten omschrijven een jongen in een groep van vele meisjes een eerder dominante positie toe (bijvoorbeeld als 'pooier') terwijl ze een meisje in een groep van jongens eerder kwetsbaar vinden. In sociale situaties wordt het gedragsrepertorium van meisjes afgebakend omdat ze deze meer kwetsbare positie zouden innemen. Deze gegevens illustreren het afstraffen van gendernonconform gedrag. De sociale omgeving reageert vaak afwijzend wanneer een jongen zich 'verwijfd' gedraagt of een meisje 'stoere' dingen doet.

4.1.1.3. De metroseksueel: nieuwe mannelijkheid?

Zijn er dan geen nieuwe grenzen in genderland? Is er geen evolutie in het hanteren of doorbreken van traditionele rolpatronen? Toch wel, deze evolutie op vlak van traditionele man-vrouw rolpatronen heeft zich volgens de respondenten onmiskenbaar voorgedaan. Heteromeisjes wijzen dominante vormen van mannelijkheid af en pleiten voor een gelijke taakverdeling in het huishouden. Ook jongens verwerpen de evolutie in rolpatronen niet hoewel ze er kritischer tegenover staan. Mannen hebben in deze 'strijd' dan ook het meeste te verliezen, vrouwen het meeste te winnen. Uit het discours van de jongeren die deelnamen aan dit onderzoek blijkt dat het wel voornamelijk holebi-jongeren zijn die de negatieve aspecten van traditionele man-vrouw rolpatronen (een gebrek aan 'authentieke' relaties) benadrukken. Flexibiliteit en creativiteit in het omgaan met genderrollen krijgt bij hen eerder een positieve connotatie toegewezen. Toch zijn er ook in het discours van heteroseksuele jongeren verschuivingen met betrekking tot de afbakening van traditionele genderrollen. Het discours met betrekking tot de metroseksueel, dat zich spontaan in elke groep jongeren aanbood, illustreert een symbolisch en cultureel nieuwe vorm

van mannelijkheid. Deze 'nieuwe man' besteedt aandacht aan zijn uiterlijk, voert traditioneel vrouwelijke huishoudelijke taken uit en is heteroseksueel. Het concept is nieuw in die zin dat de metroseksueel rollen opneemt die voordien enkel door vrouwen werden opgenomen. Toch is er weinig consensus over wat of wie de metroseksueel nu precies is. Misschien is dit kenmerkend voor een evoluerend begrip waarvan de grenzen zich nog voortdurend herschikken. De respondenten staan echter ook kritisch tegenover deze nieuwe vorm van mannelijkheid en ontmaskeren het als een trend of iets wat een op consumptie gerichte lobby van televisiemakers, marketeers en productontwikkelaars hen opdringt. De metroseksueel is dan een nieuwe identiteit die deze lobby creëert om mannen een nieuw meer uitgebreid consumptiegedrag aan te leren. Ten slotte stellen we de vraag waarom de respondenten geen nieuwe vormen van vrouwelijkheid beschrijven? Leent 'vrouwelijkheid' zich niet tot eerder essentialistische concepten (i.e. met een duidelijk afgelijnd profiel)? Is de flexibiliteit van vrouwen in het hanteren van genderrollen zo groot dat ze weinig ruimte laat voor een dergelijke afbakening?

4.1.2. De houding ten opzichte van holebiseksualiteit

4.1.2.1. Het verband tussen heteronormen, paradoxen en homonegativiteit

De verschillen die onze respondenten waarnemen tussen holebi's en hetero's vertrekken vaak vanuit een heteronormatief verwachtingspatroon. Het discours met betrekking tot ouderschap van holebi's illustreert bijvoorbeeld hoe men de complementaire rollen van een moeder-vader model transposeert op holebi-relaties. Als een moeder en een vader, een man en een vrouw, elk afzonderlijke rollen en functies hebben, dan ontbreekt er altijd iets in de opvoeding door man-man of vrouw-vrouw ouders. Sommige respondenten dragen het betrekken van een derde man of vrouw als ouderfiguur aan als oplossing voor het probleem van dit 'tekort' in de opvoeding. Er schuilt tevens een paradox in het heteronormatieve verwachtingspatroon dat homomannen meer vrouwelijke eigenschappen zouden bezitten dan heteromannen en lesbiennes meer mannelijke eigenschappen zouden bezitten dan heterovrouwen enerzijds en de overtuiging dat bijvoorbeeld een man-man koppel over te weinig vrouwelijke eigenschappen beschikt om een dochter op te voeden. De heteronormatieve verwachting dat er altijd een mannetje en een vrouwtje zou zijn in een holebi-relatie leidt niet tot de overtuiging dat holebi-ouders goede ouders kunnen zijn. Heteronormativiteit is dan ook geen rationeel maar een eerder emotioneel gegeven.

Het hoeft niet te verwonderen dat holebi-jongeren eerder positieve aspecten van hun 'anders zijn' benadrukken terwijl heterojongeren eerder negatieve aspecten (zij het met nuance) van holebi's beklemtonen. Een voorbeeld van hoe een negatief beeld over holebi's leeft bij deze jongeren, is het idee van het holebimilieu als een losbandige of promiscue omgeving. Dit zet zich voort in een discours over de lossere waarden van holebi's en hun weinig stabiele relaties met veel losse seksuele contacten. Verschillende respondenten nuanceren de negatieve stereotypering met betrekking tot holebi's. Zij wijzen op de stabiele relatievormen van holebi's of op het in gelijke mate voorkomen van losbandig gedrag bij hetero's. Toch is het een associatie die zich vaak en als vanzelfsprekend aanbood tijdens de gesprekken en die ook holebirespondenten soms bevestigden. Heteronormativiteit uit zich voorts in een paradox bij heterojongeren tussen het niet willen weten over holebiseksualiteit en er op overdreven soms intimiderende wijze nieuwsgierig naar zijn. Enerzijds betreft het dan een afwijzen van alle aspecten die met holebiseksualiteit te maken hebben. In het bijzonder de seksuele aspecten roepen (bij uitstek bij heterojongens) negatieve gevoelens en afwijzende reacties op. Reacties op de coming out van holebi-jongeren uiten zich dan in het vermijden van te praten over holebiseksualiteit. Anderzijds zijn jongeren vaak erg nieuwsgierig naar holebiseksualiteit en willen ze er net alles over weten wanneer ze zich in een vertrouwelijke sfeer bevinden of wanneer ze minder geremd zijn (als ze dronken zijn), in het bijzonder wat de seksuele aspecten betreft. Wat gevoelens van afgrijzen opwekt en onbekend is, is op een andere manier ook mysterieus, aantrekkelijk of fascinerend. Een uitwisseling van informatie tussen holebi's en hetero's binnen een vertrouwelijke en veilige sfeer kan vermijden dat jongeren holebi's op een intimiderende manier aanspreken over hun seksualiteit.

4.1.2.2. Kan de echte lesbienne opstaan a.u.b.?

Naast het vooroordeel dat alle homo's er een losbandige levensstijl op nahouden, is ook het stereotiep met betrekking tot de 'verwijfde janet' erg levendig in het discours van onze jongeren. Het afwijzen van vrouwelijkheid bij jongens leidt ertoe dat deze negatieve connotatie erg sterk is met betrekking tot verwijfde homojongens. Een stereotiep met betrekking tot de mannelijke lesbienne leeft veel minder in het discours van de jongeren. We stellen hier vast dat er een parallel is met betrekking tot het ontbreken van nieuwe vormen van vrouwelijkheid. Net zoals er geen alternatief is voor de mannelijke metroseksueel bij vrouwen blijkt er veel minder een afgelijnd idee te zijn rond wat precies de kenmerken zijn van een stereotiepe lesbienne. Dit bevestigt het gegeven dat vrouwelijkheid cultureel en symbolisch minder sterk afgebakend en

betekenisvol is. Hoewel het discours van de respondenten aantoont dat ze de negatieve kracht van stereotiepen wel herkennen (het kan coming out bemoeilijken, ze verspreiden onwaarheden, worden misbruikt door de media...), vindt niet iedereen dat ze kost wat kost bestreden moeten worden.

4.1.2.3. Van homonegativiteit tot homopositiviteit

Holebi's ervaren heteronormativiteit en stereotiepen niet altijd als bedreigend maar dit is wel het geval wat betreft homonegativiteit. Homonegativiteit uit zich in het discours van jongeren in het gebruik van schuttingstaal, sociale uitsluiting, het gebruiken van beledigende humor en in het verwerpen, niet ondersteunen of negeren van een coming out. Holebi's zullen homonegativiteit zelf niet altijd als dusdanig benoemen. Vaak relativeren ze negatieve ervaringen of benoemen ze deze als onschuldig. Deze ontkenning van homonegativiteit illustreert misschien eerder een vorm van coping gedrag (i.e. omgaan met problemen in je leven). Ook het recupereren van scheldwoorden zoals 'pot' en 'janet' past dan eerder in een strategie om negatieve waarderingen met betrekking tot een gestigmatiseerde groep in de samenleving te transformeren naar een positief gegeven. Deze vorm van coping bestaat ook bij andere minderheidsgroepen (bijvoorbeeld het gebruik van het woord 'nigger' door zwarte minderheden in de VSA). Dit betekent echter niet dat homonegativiteit onschuldig is of daadwerkelijk geen gevolgen zou hebben voor holebi-jongeren. We mogen de symbolische kracht van herhaaldelijke 'onschuldige' vormen van homonegativiteit niet onderschatten. Het is een sterk signaal dat de maatschappelijke devaluatie van holebiseksualiteit aantoont. Bovendien zijn niet alle holebi-jongeren even weerbaar.

Ook homopositiviteit uit zich in het discours van jongeren. Voornamelijk de wederzijds positieve contacten tussen heteromeisjes en homo- of biseksuele jongens vallen op in het discours van de jongeren uit het onderzoek. Homo- of biseksuele jongens voelen zich aangetrokken tot heteromeisjes omdat zij minder homonegatief ingesteld zijn. Heteromeisjes wijzen in tegenstelling tot heterojongens de opvallende vrouwelijke eigenschappen van sommige homo- of biseksuele jongens niet af. Integendeel, de gedeelde vrouwelijke eigenschappen leveren een basis en herkenningspunt om contact en vriendschap op te bouwen. Hoewel homopositiviteit zich evengoed kan uiten in stereotiepen die losstaan van de werkelijkheid (bijvoorbeeld het idee dat homomannen meer stijlvol zijn) is het toch een belangrijke evolutie dat jongeren deze associaties maken. In een maatschappelijk klimaat waar klassieke homofobie (i.e. de houding waarbij mensen holebiseksualiteit als een perverse, zonde of iets onnatuurlijks

beschouwen) de bovenhand heeft, zouden deze positieve betekenissen zich nooit in een discours uiten.

De relatie tussen gender en homopositiviteit uit zich dus in de vriendschapsbanden en waardering die kan ontstaan tussen homo- en biseksuele jongens en heteromeisjes. Deze relatie uit zich tegelijkertijd in een homonegatieve kant waarbij heterojongens afkerig staan ten opzichte van homo- of biseksuele jongens. De stelling dat homo's vies zijn en lesbiennes sexy, illustreert dit gegeven. Het afwijzen van mannelijke homoseksualiteit is dan een uitvergroting van het maatschappelijke verbod op affectie tussen twee jongens. Als het niet hoort voor twee jongens om emotioneel en affectief met elkaar om te gaan, dan zijn volgens diezelfde denkwijze seksuele contacten tussen twee jongens verwerpelijk. Dat heterojongens lesbiennes vaak sexy vinden, weerspiegelt dan eerder een lustbeleving en seksueel ideaalbeeld dan een vorm van homopositiviteit. Heterojongens waarderen ook mannelijke eigenschappen bij meisjes maar weinig.

4.1.3. Zien en gezien worden: de zichtbaarheid van holebiseksualiteit

4.1.3.1. Zichtbare aspecten van het holebimilieu

Uit het discours van de heterojongeren blijkt dat er weinig aspecten van het holebimilieu voor hen zichtbaar zijn. Een enkeling is al ooit eens naar een holebifuif geweest. Het meest zichtbare aspect van het holebimilieu is de Belgian Lesbian and Gay Pride (i.e. BLGP) in Brussel. De beeldvorming rond deze jaarlijkse mars van holebi's door Brussel lokt bij de jongeren heel wat reacties uit. Het idee leeft sterk dat dit een heel erg negatieve beeldvorming is met betrekking tot holebi's als groep in de samenleving. Het discours van deze heterojongeren weerspiegelt de contradictie tussen de eis van holebi's om normaal gevonden te willen worden en de manier waarop ze zichtbaar zijn op de BLGP. Zowel hetero- als holebi-jongeren schrijven de media een erg negatieve rol toe omwille van de manier waarop ze berichtgeven over de BLGP. Enkel de sensationele en extreme representaties halen het nieuws. Het discours van de holebi-jongeren wijst op het belang van de BLGP om door extreme representaties holebiseksualiteit zichtbaar te maken en benadrukt dat het deelnemen aan een BLGP bijzonder is en veel minder sensationeel dan dat de media het voorstelt. Sommige homo- en biseksuele jongens beschrijven het homomilieu als een bedreigende omgeving. Het zetten van de eerste stappen in dit milieu gaat dan ook vaak met veel onzekerheid en angst gepaard. Sommige geven aan om die en andere redenen (zoals de angst om er zijn partner te

verliezen) weinig of geen behoefte te hebben om dit milieu te verkennen. Een deel van het homomilieu is erg seksgericht wat het belangrijk maakt om als jonge homo duidelijke grenzen te stellen van wat toelaatbaar is en wat niet. Zo kunnen deze jongeren ongewenste seksuele intimiteiten vermijden. Naast dit seksgerichte milieu zijn er de vele holebifruiven die een meer laagdrempelig karakter hebben, minder seksgericht zijn en een jonger publiek aantrekken.

4.1.3.2. Heteronormativiteit, zichtbaarheidmanagement en coming out

Heteronormativiteit leidt tot het zichtbaar en onzichtbaar zijn van bepaalde aspecten van holebiseksualiteit. Omdat hetero's vaak van homojongens verwachten dat ze verwijfd zijn en van lesbiennes dat ze erg mannelijk uitzien, zijn holebi's die niet beantwoorden aan deze stereotiepen relatief onzichtbaar. Dit maakt het makkelijker voor holebi's die niet aan deze stereotiepen beantwoorden om zich te verbergen of onzichtbaar te maken. Stereotiepe verwachtingspatronen zorgen er op deze manier voor dat holebi's kunnen spelen met hun eigen zichtbaarheid als holebi. Een homojongen kan bepaalde vrouwelijke eigenschappen benadrukken om zo de eigen seksuele voorkeur bekend en zichtbaar te maken. Het expliciet zichtbaar maken van vrouwelijke eigenschappen is dan een manier van communicatie, een zichzelf outen als homo. Heteronormativiteit beïnvloedt de zichtbaarheid van holebi's omdat mensen vanuit deze houding 'normale' niet stereotiepe (en dus minder zichtbare) holebi's positief bekrachtigen in hun 'normaal' zijn of holebi's die afwijken van de norm (en vaak meer zichtbaar zijn) ontmoedigen. De veronderstelling dat holebi's deze zichtbaarheid volledig kunnen reguleren klopt echter niet altijd. Bij sommige individuen kan er immers een sterke neiging zijn of drang naar authenticiteit om bepaalde eigenschappen te uiten. Als je als jongen jezelf beter voelt wanneer je een traditioneel vrouwelijk gedragspatroon aanneemt, dan kan de negatieve bekrachtiging in zijn sociale omgeving (bijvoorbeeld doordat andere jongeren hem voor Janet uitschelden) aantonen dat het een bijna onmogelijke opdracht is om zijn seksuele voorkeur te verbergen. Het is voor een 'stoere' homo dan gemakkelijker om zich te verbergen dan voor een verwijfde homo. Het zichzelf als holebi (on)zichtbaar maken is dan een functie van de drang naar authenticiteit om zichzelf te zijn en de reacties die holebi's in hun omgeving krijgen. Ook hier speelt gender een belangrijke rol. Het sterk herkenbare stereotiep van de verwijfde homo maakt dat homomannen sneller herkend worden dan lesbiennes. Omdat er een minder levendig cultureel stereotiep is met betrekking tot hoe een lesbienne er moet uitzien, zijn ze ook minder zichtbaar. Deze lage zichtbaarheid zorgt er dan

mogelijk voor dat ze in hun omgeving weinig (positieve en negatieve) reacties krijgen op hun seksuele voorkeur en daarom zich ook minder gepusht voelen om er uiting aan te geven. Omdat het concept vrouwelijkheid minder sterk is afgelijnd en begrensd, herkennen mensen vrouwen met mannelijke eigenschappen ook minder snel als lesbienne.

Zichtbaarheidmanagement, zoals we dit in de vorige paragraaf bespraken, duidt op het ruime en continue proces waarbij holebi's hun seksuele voorkeur zichtbaar maken in een verscheidenheid van situaties. Coming out verwijst eerder naar de eerste (of één van de eerste keren) dat mijn zijn of haar seksuele voorkeur bekend maakt aan significante anderen (vrienden, familie, klasgenoten). Deze eerste coming out blijft een belangrijk sleutelmoment in het leven van jonge holebi's. Uit het discours van de holebi-jongeren blijkt dat coming out nog steeds veel moed vraagt en dat de resultaten niet onverdeeld positief zijn. De reacties op een coming out op school zijn soms positief. Verschillende verhalen tonen echter aan dat reacties van medeleerlingen en leerkrachten ook erg negatief, ontradend en beledigend kunnen zijn. De ambiguïteit van sommige verhalen (het schipperen tussen zelf een homonegatieve houding aannemen en signalen uitzenden dat men holebi zou zijn) toont aan hoe moeilijk een coming out kan zijn. Hoewel reacties niet altijd negatief zijn, blijft coming out op school vaak een gebeurtenis die erg sensationeel benaderd wordt. Holebi-jongeren zijn erg gevoelig voor expliciet holebinegatieve en holebipositieve signalen. Positieve signalen binnen een gezinscontext kunnen een krachtige ondersteuning zijn om een coming out te doen en vergemakkelijken het zetten van de eerste stappen binnen het holebimilieu. Holebi-jongeren die hun seksuele voorkeur op een positieve manier beleven, zijn bovendien een positief rolmodel voor anderen, worden vaak gewaardeerd voor hun oprechtheid en ervaren de post coming out periode als erg positief.

4.1.3.3. Holebiseksualiteit op school

De zichtbaarheid van holebiseksualiteit op school blijft echter vaak erg beperkt. Heterojongeren veronderstellen wel vaak dat hun school holebivriendelijk is terwijl er weinig of geen zichtbaarheid is van holebiseksualiteit en slechts enkele of geen leerlingen open zijn over hun seksuele voorkeur. Holebivriendelijke scholen zijn scholen waar veel gewerkt wordt aan de kwaliteit van de onderlinge relaties tussen leerlingen en de relaties tussen leerlingen en leerkrachten. Binnen een positief schoolklimaat zijn gevoelige thema's zoals holebiseksualiteit

bespreekbaar. Humor heeft een beledigende en denigrerende functie in een negatief schoolklimaat. In een positieve leeromgeving gebruiken leerkrachten en leerlingen humor als sociaal glijmiddel om moeilijke situaties bespreekbaar te maken. Het minder genuanceerde denken van de jongste leerlingen in het secundair onderwijs maakt dat holebiseksualiteit voor hen moeilijker ligt dan voor leerlingen die ouder zijn. De gemiddelde leeftijd waarop holebi's hun coming out doen neemt af (zie Vincke en Stevens, 1999). Dit maakt het des te relevanter om het thema holebiseksualiteit al in de eerste graden van het secundair onderwijs (en zelfs in het lager onderwijs) bespreekbaar te maken. Het bespreekbaar maken van dit thema mag niet te exemplarisch zijn (er bijvoorbeeld slechts één keer per jaar aandacht aan besteden) noch te categoriaal benaderd worden (holebiseksualiteit als een geïsoleerd thema bespreken). Holebiseksualiteit zou op een evidente manier zichtbaar moeten zijn bijvoorbeeld in de voorbeelden die leerkrachten aanhalen met betrekking tot relaties, seksualiteit, partnerschap en gezinsvormen. Eén van de meeste potentieel krachtige rolmodellen op school is ongetwijfeld de aanwezigheid van een holebileerkracht. Hun zichtbaarheid is echter niet evident. Uit het discours van de jongeren uit dit onderzoek blijkt dat de zichtbaarheid van holebileerkrachten vaak baadt in een sfeer van verdachtmaking, roddel, speculaties en taboe. De holebiseksuele voorkeur van een holebileerkracht is niet zelden een publiek geheim. Iedereen weet dat zijn of haar leerkracht holebi is maar er is geen expliciete openheid. De leerkrachten die wel expliciet open zijn, kunnen nochtans rekenen op waardering van de leerlingen. De openheid van deze leerkrachten staat dan ook in functie van de mate waarin een schoolklimaat en de directie openheid toelaten of aanmoedigen, en de strategie die de leerkracht zelf hanteert om er open over te zijn.

4.2 Aanbevelingen

De homonegatieve houding van jongeren hangt sterk samen met de mate waarin ze denken in termen van traditionele man-vrouw rolpatronen. Wanneer men heteroseksualiteit als standaard neemt, dan betekent dit vaak ook dat men traditionele man-vrouw rolpatronen als norm neemt. Enerzijds worden extreme vormen van seksisme en homofobie steeds zeldzamer. Anderzijds concentreert seksisme en homonegativiteit zich al naargelang specifieke socio-demografische kenmerken van personen. Zo identificeren we jonge adolescenten, jongeren uit het TSO en BSO en jongens als groepen die er een meer homonegatieve en traditionele genderideologie op nahouden. Onderzoek van Hooghe en anderen (2007) wijst ook op de holebinegatieve houding van Turkse en Marokkaanse jongeren. Een beleid moet dan ook gericht zijn op deze specifieke groepen van

134

jongeren of op locaties waar deze jongeren zich als homogene groep concentreren. Het is niet ondenkbaar dat extreme vormen van homofobie zich bijvoorbeeld concentreren in de eerste graad BSO of TSO van een school waar veel jongeren met een bepaalde etnische achtergrond zich verzamelen. Hoewel een beleid aandacht moet hebben voor dergelijke 'risicogebieden', mag het niet veronachtzaamd worden dat ook subtiele vormen van homonegativiteit en heteronormativiteit hun sporen kunnen achterlaten op het welbevinden van jonge holebi's op school. Onze groepsgesprekken tonen immers net aan dat homonegativiteit zich evengoed voordoet in het ASO of in hogere leerjaren van het secundair onderwijs. Hoewel dit kwalitatief onderzoek meer gedetailleerd focust op het verband tussen homonegativiteit en genderideologie, merken we wel op dat jongeren met de meest seksistische en homofobe houding niet hebben deelgenomen aan onze groepsgesprekken. Dit geeft uiteraard een vertekening van het discours zoals we het hier hebben gepresenteerd.

We staan voorts stil bij de volgende aanbevelingen:

Pleiten voor een nieuw genderbewustzijn

Een holebivriendelijke houding bij jongeren stimuleren betekent dat ze moeten leren om traditionele man-vrouw rolpatronen kritisch te benaderen. Heteronormativiteit en homonegativiteit zijn vaak een gevolg van een rigide visie op wat mannelijkheid en vrouwelijkheid is en hoe mannen en vrouwen zich horen te gedragen. Genderbewustzijn hoeft niet te betekenen dat men zich in alle hevigheid moet verzetten tegen traditionele man-vrouw rolpatronen. Deze zijn nu éénmaal voor heel wat mensen nog steeds een onoverkomelijk patroon en sociaal glijmiddel. Jongeren moeten wel leren dat deze rolpatronen de mogelijkheden van specifieke groepen van mensen (vrouwen, holebi's...) beperken en specifieke waarden en normen opleggen. Een kritische benadering betekent dat jongeren beseffen dat deze rolpatronen aangeleerd zijn en niet verwijzen naar iets wat door de natuur wordt bepaald en dus onveranderlijk is. Een genderbewustzijn laat dan mogelijkheden voor diversiteit en respect voor de beslissingen die we als individu en als groep kunnen nemen. Een vernieuwd genderbewustzijn stimuleert een positieve houding ten opzichte van holebiseksualiteit omdat het een model biedt om diversiteit te begrijpen en waarderen. Volgende aspecten en maatschappelijke vragen kunnen dan centraal staan in het ontwikkelen van dit bewustzijn:

- De betekenisgeving van meisjes over vrouwelijkheid is eerder negatief. Hoe kan de negatieve maatschappelijke waardering van traditionele vrouwelijkheid opgewaardeerd worden? Internaliseren meisjes deze negatieve waardering in hun zelfbeeld?
- Welke tol betalen 'vrouwelijke' jongens en 'mannelijke' meisjes voor hun gendernonconform gedrag? Hoe kan men werken aan een meer flexibele manier van denken die meer ruimte laat voor gendernonconform gedrag?
- Jongens zijn erg beperkt in de mate waarin ze emotionaliteit en affectie onder elkaar kunnen uitwisselen. Hoe kan het maatschappelijke taboe op mannelijke emotionaliteit doorbroken worden?
- In welke mate weerspiegelen concepten als 'de metroseksueel' nieuwe vormen van mannelijkheid? Zijn er ook nieuwe vormen van vrouwelijkheid? In welke mate kunnen dergelijke nieuwe concepten bijdragen tot een nieuw genderbewustzijn?

Diversiteit als vraagstuk en discussie-onderwerp op school

Jongeren moeten geconfronteerd worden met de irrationaliteit van een holebinegatieve houding die voortvloeit uit het hanteren van heteroseksualiteit als standaard. Er schuilen heel wat paradoxen in de redeneringen die jongeren opbouwen om holebiseksualiteit af te wijzen of te devalueren. Groepsdiscussies op school moeten aandacht hebben voor deze paradoxen. Bovendien leren we uit onze eigen onderzoeksmethodiek dat het samenbrengen van holebi- en heterojongeren een krachtige dynamiek kan ontplooiën die stereotiepen doorbreekt en diversiteit zichtbaar maakt. Het zichtbaar maken van holebi's op school blijft een heikel punt. Jongeren die op school hun coming out doen staan vaak alleen. Het is dan ook geen goed idee om hen tot (kwetsbaar) rolmodel te promoveren. Groepsdiscussies in een veilig klimaat kunnen een ingang zijn om een brede waaier aan diversiteitsthema's op school bespreekbaar te maken en zodoende ook het thema holebiseksualiteit te introduceren. Deze verbredende aanpak kan een basis vormen voor groepsvorming (van holebi's en andere groepen) op school die tegelijkertijd een al te strakke categoriale benadering vermijdt.

De zichtbaarheid van lesbiennes en biseksuele vrouwen: een knelpunt?

Lesbiennes en biseksuele vrouwen beschikken over een minder duidelijk omschreven cultureel stereotiep. De grotere flexibiliteit in grenzen van wat als vrouwelijk wordt gezien, maakt dat lesbiennes minder zichtbaar zijn. Deze onzichtbaarheid spaart hen van discriminatie, vooroordelen en sociale uitsluiting maar maakt tevens dat ze weinig of geen bevestiging krijgen voor hun seksuele voorkeur. Hoewel het niet volledig duidelijk is wat het verband is tussen stigmamanagement (omgaan met vooroordelen en dergelijke), zichtbaarheidsmanagement (hoe en wanneer open zijn over zijn of haar seksuele voorkeur) en mentaal welbevinden, weten we wel dat lesbische en biseksuele meisjes op dat laatste vlak erg kwetsbaar zijn. In de toekomst moeten we onderzoekmatig verder verkennen hoe de eerder genoemde factoren elkaar beïnvloeden. Ook actoren binnen de holebi-beweging moet een debat voeren over de specifieke knelpunten in het leven van lesbische en biseksuele meisjes en de rol die hun seksuele identiteit daarin speelt.

Homopositiviteit bekrachtigen

Heterojongeren nemen vaak ook een homopositieve houding aan. Holebi-jongeren melden succesverhalen met betrekking tot coming out en beschrijven hun holebivriendelijke schoolomgeving. Het verhaal van holebi-jongeren is er dus niet altijd één van strijd en onderdrukking. Het is belangrijk dat we ook deze positieve kant benadrukken. Een holebiseksuele voorkeur hebben, is een vorm van diversiteit die we moeten waarderen. Zoals elke vorm van diversiteit biedt ze een perspectief dat verrijkend kan zijn in het leven van jongeren. Positieve verhalen van holebi-jongeren moeten in de verf gezet worden. Een diversiteitsbeleid mag niet uitgaan van een strikt problematiserende benadering. Een goed diversiteitsbeleid benadrukt zowel de problemen als verrijkingen met betrekking tot een divers samengestelde samenleving.

Een holebivriendelijke school

Een holebivriendelijke schoolomgeving kenmerkt zich door kwalitatieve relaties tussen de leerlingen onderling en tussen leerkrachten en leerlingen. Peter- en metersystemen kunnen een manier zijn om vertrouwensrelaties tot stand te brengen maar ze werken enkel als er ook de nodige begeleiding voor voorzien wordt. Zoals steeds vraagt een doelgerichte aanpak die streeft naar een open en tolerante houding van leerlingen, een investering van middelen. Eens er een dergelijk tolerant klimaat tot stand werd gebracht zal er echter een winst zijn

waar iedereen van kan genieten (een meer aangename sfeer, betere schoolresultaten, een positief schoolimago, een aangenaam werkklimaat voor leerkrachten, minder pestgedrag en geweld...). Ook moeilijke of gevoelige thema's zijn in een positief klimaat bespreekbaar op school. Humor is dan een sociaal glijmiddel om moeilijke thema's aan te kaarten in plaats van een machtsinstrument om kwetsbare groepen te stigmatiseren. Leerkrachten en directie moeten de openheid van holebiseksuele leerlingen en leerkrachten op school aanmoedigen en als een evidentie zien. Dit betekent niet dat holebileerlingen en -leerkrachten meer zichtbaar moeten zijn dan heteroleerlingen en -leerkrachten maar ook niet minder. Het 'publieke geheim' van holebileerkrachten illustreert hoe moeilijk het is om als leerkracht hier een openheid over aan de dag te leggen. Het aanwervingsbeleid van scholen moet gericht zijn op diversiteit. De directie moet leerkrachten met een holebiseksuele voorkeur (maar ook met bijvoorbeeld een andere etnische achtergrond) aanmoedigen om te solliciteren. Een zichtbaar holebivriendelijk aanwervingsbeleid zal meer openheid stimuleren. Andere signalen van een holebivriendelijke school zijn het zichtbaar ophangen van posters van lokale holebiverenigingen, het beschikbaar stellen van flyers die verwijzen naar het holebiverenigingsleven en het integreren van holebiseksualiteit in verschillende lesvakken.

Om af te sluiten verwijzen we opnieuw naar het citaat van Nong Thoom waarmee we dit onderzoeksrapport inzetten (zie p. IV). Onze samenleving en de cultuur waarin we leven maakt het bijzonder moeilijk voor bepaalde groepen van mensen om een authentiek leven te leiden. Niet iedereen heeft dezelfde kansen in zijn of haar leven. Het is echter voor iedereen een bijzondere uitdaging om te kunnen zijn wie we echt willen zijn...

5. Bibliografie

- Adolfsen, Anna, Keuzenkamp, Saskia & Kuyper, Lisette (2006). Opinieonderzoek onder de bevolking, in: Keuzenkamp, Saskia, Bos, David, Duyvendak, Jan Willem & Hekma, Gert (Eds.), *Gewoon doen. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 27-56.
- Albrecht, T. L., Johnson, G. M., & Walther, J. B. (1993). Understanding communication processes in focus groups, in: D. L. Morgan (Ed.), *Successful Focus Groups: Advancing the State of the Art*. Newbury Park, CA: Sage Publications, 51-64.
- Bem, S. L. (1974). Measurement of Psychological Androgyny, *Journal of consulting and clinical psychology*, 42 (2), 155-162.
- Black, D.A., Makar, H.R., Sanders, S.G. & Taylor, L.J. (2003). The Earnings Effects of Sexual Orientation, *Industrial and Labor Relations Review*, 56 (3), 449-469.
- Blandford, J.M. (2003). The Nexus of Sexual Orientation and Gender in the Determination of Earnings, *Industrial and Labor Relations Review*, 56 (4), 622-642.
- Brownlie, Elizabeth (2006). Young Adults' Constructions of Gender Conformity and Nonconformity: A Q Methodological Study, *Feminism & Psychology*, 16 (3), 289-306.
- Chesir-Teran, D. (2003). Conceptualizing and assessing heterosexism in high schools: A setting level approach. *American Journal of Community Psychology*, 31 (3/4), 243-252.
- Clarkson, Jay (2005). Contesting masculinity's makeover: Queer Eye, consumer masculinity, and "straight-acting" gays, *Journal of Communication Inquiry*, 29 (3): 235-255.
- Cohler, B. & Hammack, P. (2007). The Psychological World of the Gay Teenager: Social Change, Narrative, and "Normality", *Journal of Youth Adolescence*, 36, 47-59.

- D'Augelli, A.R., Hershberger, S.L. & Pilkington, N.W (2001). Suicidality patterns and sexual orientation-related factors among lesbian, gay, and bisexual youths, *Suicide Life-Threatening Behavior*, 31 (3), 250–64.
- De Biolley, Inès, Aslan, Melda, Dewaele, Alexis & Bonnet, Marie-Jo (2007). *Recherche exploratoire sur les représentations de l'homosexualité dans la fonction publique*. Louvain: Cap sciences Humaines, Asbl Associée à l'Université Catholique de Louvain.
- De Brauwere, Greet (2002). *Onderzoek naar de situatie van Vlaamse holebilerkrachten*. Gent: Hogeschool Gent - Departement Sociaal-Agogisch Werk, Steunpunt Onderzoek en Dienstverlening.
- De Ceulaer, Joël (2007). 'Ik geloof dat God een plan heeft met mij', *Knack*, 29 augustus 2007, 32.
- Dewaele, Alexis & Michielsens, Magda (2003). *Structurele en culturele elementen en succesfactoren in het leven van holebi's: een verkenning*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid UA-LUC.
- Dewaele, Alexis (2004). Coming out als mijlpaal in het leven van holebi's. In: Spee, Sonja, Lodewyckx, Ina, Motmans, Annemie & Van Haegendoren, Mieke (Eds.), *Jaarboek 2 Steunpunt Gelijkekansenbeleid UA-LUC*. Antwerpen: Garant, 243-260.
- Dewaele, Alexis (2008). *De sociale netwerken van holebi's – Over vriendschap en andere bloedbanden*. Proefschrift voorgelegd tot het behalen van de graad van doctor in de Politieke en Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Antwerpen. Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, Departement Sociologie.
- Dewaele, Alexis, Cox, Nele, Van den Berghe, Wim & Vincke, John (2006). *De maatschappelijke positie van holebi's en hun sociale netwerken: over vriendschap en andere bloedbanden*. Antwerpen en Hasselt: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.
- Dewaele, Alexis, Van Houtte, Mieke, Cox, Nele, Vincke, John (2008). *De schoolloopbaan van holebi- en heterojongeren*. Steunpunt Gelijkekansenbeleid (UA – UHasselt), Antwerpen:Drukkerij Peten.

- Eisenberg, M. E. & Resnick, M. D. (2006). Suicidality among Gay, Lesbian and Bisexual Youth: The Role of Protective Factors, *Journal of Adolescent Health*, 39 (5), 662-668.
- Ellis, V. & High, S. (2004). Something more to tell you: Gay, lesbian or bisexual young people's experiences of secondary schooling, *British Educational Research Journal*, 30 (2), 213-225.
- European Values Study Group and World Values Survey Association (EVSG & WVSA). EUROPEAN AND WORLD VALUES SURVEYS FOUR-WAVE INTEGRATED DATA FILE, 1981-2004, v.20060423, 2006. <http://www.jdsurvey.net/web/evs1.htm>
- Frey, J. H., & Fontana, A. (1993). The group interview in social research. In: D. L. Morgan (Ed.), *Successful focus groups: Advancing the state of the art*. Newbury Park, CA: Sage, 20-24.
- Herbigniaux, Frédérique & Laot, Julia (2007). *La perception de l'homosexualité chez les jeunes de 13 à 21 ans. Enquête réalisée par la Fédération des Centres de Planning Familial des FPS*. Bruxelles : Dominique Plasman. <http://www.le-refuge.org/adolescence/enquetehomo2007.pdf>, gelezen op 18/08/08.
- Hooghe, M., E. Quintelier, E. Claes, Y. Dejaeghere & A. Harrell (2007), *De houding van jongeren ten aanzien van holebi-rechten. Een kwantitatieve en kwalitatieve analyse*. Leuven: Center for Citizenship and Democracy.
- Horn, Stacey, S. (2007). Adolescents' Acceptance of Same-Sex Peers based on Sexual Orientation and Gender Expression, *Journal of Youth Adolescence*, 36, 363-371.
- Kelman, H. (1961). Processes of opinion change, *Public Opinion Quarterly*, 25, 57-78.
- Knodel, J. (1993). The Design and Analysis of Focus Group Studies: A Practical Approach. In: D. L. Morgan (Ed.), *Successful Focus Groups: Advancing the state of the art*. Newbury Park, CA: Sage, 35-50.
- Lasser, J. and Tharinger, D. (2003). Visibility management in school and beyond: A qualitative study of gay, lesbian, and bisexual youth, *Journal of Adolescence*, 26, 233-244.

- Laumann, Edward, Gagnon, John H., Michael, Robert, T. & Michaels Stuart (1994). *The Social Organization of Sexuality: Sexual Practices in the United States*. Chicago: University of Chicago Press.
- Le Talec, Jean-Yves (2004). The homonorm versus "the constructionist controversy" revival: The "gay identity" under crisis. In: Digoix, Marie & Festy, Patrick (Eds.), *Same-sex couples, same-sex partnerships, and homosexual marriages: A Focus on cross-national differentials*. Documents de travail n°124, Ined, 267-271.
- Lenaers, Steven (2006). *Kansen en onkansen in Vlaanderen: Resultaten van de Survey Gelijke Kansen 2004*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid UA-UHasselt.
- Pelleriaux, Koen & Van Ouytsel, Jeff (2003). *De houding van Vlaamse scholieren tegenover holebiseksualiteit*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen - Onderzoeksgroep Cultuur & Welzijn/ Holebifabriek vzw.
- Pickery, Jan & Noppe, Jo (2007). Vlamingen over homo's: Loopt het beleid voorop? Attitudes tegenover holebi's en holebiseksualiteit in Vlaanderen. In: *Vlaanderen gepeild 2007*. Brussel: Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid – Studiedienst van de Vlaamse Regering, 199-224.
- Salo, Aija (2004). Working class lesbian women in their work communities. In: Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (Eds.), *"Straight people don't tell do they...?". Negotiating the boundaries of sexuality and gender at work*. Helsinki: Oy Edita Ab, 194-205.
- Savin-Williams, R. C. (1995). Lesbian, Gay Male, and Bisexual Adolescents. In: D'Augelli, A. R. & Patterson, C. J. (Eds.), *Lesbian, gay, and bisexual identities over the lifespan*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Takács, Judit (2006). *Social exclusion of young lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) people in Europe*. Brussels/Amsterdam: ILGA-Europe/IGLYO.
- Talbert, Susan (2004). Constructions of LGBT youth: Opening up subject positions, *Theory into Practice*, 43 (2), 116-121.
- Taylor, Verta, Kaminski, Elizabeth & Dugan, Kimberly (2002). From the bowery to the castro: Communities, identities, and movements. In: Richardson,

- Diane & Seidman, Steven (Eds.), *The Handbook of Gay and Lesbian Studies*. London: Sage Publications, 99-114.
- van Heeringen, Kees & Vincke, John (2000). Suicidal acts and ideation in homosexual and bisexual young people: a study of prevalence and risk factors, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 35 (11), 494-499.
- van Wijk, Eveline, van de Meerendonk, Bas, Bakker, Floor & Vanwesenbeeck, Ine (2005). Moderne homonegativiteit: de constructie van een meetinstrument voor het meten van hedendaagse reacties op zichtbare homoseksualiteit in Nederland, *Tijdschrift voor seksuologie*, 29 (1), 19-27.
- Vermeersch, Hans (2006). *De schone en het beest. Sekse, gender en risicogedrag: een biosociale analyse*. Proefschrift voorgelegd tot het behalen van de graad van doctor in de Politieke en Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Gent. Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, Departement Sociologie.
- Vincke, J. & Stevens, P. (1999b). *Project leefsituatie Vlaamse holebi's: resultaten kwalitatief onderzoeksgedeelte*, Brussel/Universiteit Gent: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Cel Gelijke Kansen/ Vakgroep Sociologie, Gent.
- Vincke, John & van Heeringen, Kees (2002). Confident Support and the Mental Wellbeing of Lesbian and Gay young Adults: a Longitudinal Analysis, *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 12, 181-193.
- Vincke, John, Dewaele, Alexis, Van den Berghe, Wim & Cox, Nele (2006). *Zzip - een statistisch onderzoek met het oog op het verzamelen van basismateriaal over de doelgroep holebi's*. Gent: Ugent - Steunpunt Gelijkekansenbeleid (UA -UHasselt), in opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Gelijke Kansen in Vlaanderen.

6. Bijlagen

Bijlage 1: BEM adjectievenlijst

Bekijk de foto die voor jullie ligt en kies uit onderstaande lijst twee beschrijvingen die volgens jullie het best bij de foto passen!

- Onafhankelijk, heeft geen anderen nodig
- Vriendelijk
- Traditioneel (iemand die niet van veranderingen houdt)
- Houdt van kinderen
- Sympathiek
- Assertief (iemand die zelfzeker is en initiatief neemt)
- Tactvol (iemand die rekening houdt met de gevoelens van een ander)
- Bereid een standpunt in te nemen
- IJdel (iemand die veel aandacht aan zijn/haar uiterlijk besteed)
- Iemand die meeleeft met anderen
- Neemt vlug de leiding
- Meegaand (iemand die gemakkelijk anderen volgt)
- Hartelijk (een persoon die warmte uitstraalt)
- Dominant (iemand die macht wil hebben over anderen)
- Geheimzinnig, mysterieus
- Agressief
- Bereid risico's te nemen
- Eerlijk
- Zorgzaam (iemand die graag zorgt voor anderen)
- Sterke persoonlijkheid
- Begripvol (iemand die gemakkelijk met anderen kan meeleven)
- Jaloers

- Gevoelig
- Betrouwbaar
- Troost graag
- Onvoorspelbaar
- Krachtig, sterk
- Verdedigt eigen mening
- Plichtsgetrouw (iemand die doet wat hij/zij moet doen, zoals het hoort)

Bijlage 2: Stellingen met betrekking tot genderideologie

- Een man moet ervoor zorgen dat hij nooit afhankelijk is van anderen om zijn doel te bereiken
- Het is normaal dat meisjes meer aandacht besteden aan hun uiterlijk dan jongens
- Een echte man zonder zelfvertrouwen is maar een sukkel
- Het stoort me als een meisje zich gedraagt als een jongen
- Een echte man laat zich niet doen; hij vecht terug als hij uitgedaagd wordt, desnoods met de vuist
- Meisjes die vuile praat uitslaan, daar is vast en zeker iets mis mee
- Een man houdt van een beetje gevaar, nu en dan
- Het is voor iedereen het beste als de vrouw thuis gaat werken van zodra er kinderen zijn
- Het stoort mij als een jongen zich gedraagt als een meisje
- Enkel slanke meisjes zijn aantrekkelijk voor jongens
- Het is voor iedereen het best als de man de beslissingen neemt in het gezin
- Als ik hoor dat een vrouw metsers of dakwerker is, zou ik eraan twijfelen of ze wel 'vrouwelijk' is
- Een jongen die als hobby naar ballet gaat, daar is iets mis mee
- Het is normaal dat meisjes hun uiterlijk gebruiken om iets gedaan te krijgen van een jongen
- Een vrouw zou in de eerste plaats aan haar kinderen moeten denken, niet aan haar carrière

Bijlage 3: Situaties - Wie is hetero of holebi? + begeleidende vragen

Pieter kust af en toe met Tom op café na school als hij daartoe uitgedaagd wordt. Is Pieter homo, bi of hetero?

- Gaan jongens gemakkelijk op een intieme manier met elkaar om? Wanneer gebeurt dat wel eens? Wanneer gebeurt dat zeker niet?
- Is het voor meisjes gemakkelijker om met elkaar intiem om te gaan?

Mark heeft een seksuele relatie met Joris, maar noemt zichzelf heteroseksueel. Is Mark een homo, bi of hetero?

- Kunnen twee jongens een seksuele relatie hebben en toch hetero zijn?

Marianne heeft een relatie met Steve, maar droomt altijd over seks met vrouwen. Is Marianne lesbisch, bi of hetero?

- Zou je het er lastig mee hebben indien je vriend of vriendin biseksuele fantasieën heeft?
- Vind je het moeilijker om biseksuele gevoelens te begrijpen dan hetero- of homoseksuele gevoelens?

Indra is getrouwd met Claudio en heeft twee kinderen met hem. In het geheim heeft ze echter een seksuele relatie met Sofie. Is Indra lesbisch, bi of hetero?

- Vind je dat je dit kan maken tegenover je partner?
- Hoe sta je tegenover een 'open relatie' (i.e. een relatie waarbij je niet uitsluitend seks hebt met je vaste partner of vast lief)?

Filip zit in de gevangenis en bij gebrek aan vrouwen heeft hij seks met zijn medegevangenen. Is Filip homo, bi of hetero?

- Kan je je inbeelden dat jijzelf seks zou hebben met iemand van het geslacht waar je normaal niet op valt, gewoon omdat het de enige optie is?

- Moet seks altijd met liefde gepaard gaan of mag het ook iets zijn dat je gewoon doet uit lustgevoelens?

Bijlage 4: Oproep aan de respondenten

Eerste oproep aan de respondenten op 22/05/08

Hi!

Jij hebt eind vorig jaar deelgenomen aan het Zzzip@youth onderzoek! Bedankt daarvoor! We zijn de resultaten volop aan het verwerken. Het onderzoeksrapport zal eind dit jaar nog gepubliceerd worden.

*Ondertussen zijn we (Alexis Dewaele van de Universiteit Antwerpen, Nele Cox, Frederik Dhaenens en Prof. John Vincke van de Universiteit Gent) op zoek naar nieuwe respondenten voor een ander uniek onderzoek over jongeren. Wil jij opnieuw deelnemen? Je helpt niet alleen de wetenschap vooruit, dit onderzoek helpt ook mee aan een beter beleid. Daarnaast bieden we je **80 euro** aan voor **volledige** deelname.*

*We vergoeden ook de **vervoersonkosten** die je eventueel zou maken. Wij verwachten dan wel van jou dat je deelneemt aan vier groepsdiscussies die zullen plaatsvinden in Gent of Antwerpen (centrum). Elke groepsdiscussie neemt maximum twee uur in beslag. De groepsdiscussies vallen in het derde en vierde weekend van september 2008 en in het derde en vierde weekend van oktober 2008.*

In dit onderzoek willen we aan de hand van groepsgesprekken te weten komen hoe jongeren denken over mannelijkheid en vrouwelijkheid, stereotiepe rolpatronen en specifieke maatschappelijke thema's zoals het homohuwelijk.

Wil je graag deelnemen? Bespreek het dan eens met je ouders (ben je jonger dan 18, dan hebben we een schriftelijke toelating van hen nodig!), en stuur een mailtje terug, met je naam, telefoonnummer en voorkeur wat betreft de locatie van de groepsgesprekken (Gent of Antwerpen). We laten je na de zomervakantie weten of je bent geselecteerd.

Nogmaals bedankt voor je eerdere medewerking. We hopen alsnog iets van je te horen!

Groetjes,

Alexis Dewaele - Nele Cox - Frederik Dhaenens - Prof. John Vincke

Herhalingsoproep aan de respondenten op 18/08/08

Hi!

Heel wat jongeren reageerden al enthousiast op onze oproep om deel te nemen aan ons onderzoek. Hartelijk dank daarvoor, we kijken er naar uit om met jullie samen te werken!

We zoeken nog steeds jongeren, dus als jij je geroepen voelt (en je hebt nog niet geantwoord op onze eerste mail), laat ons snel iets weten! Alle praktische info vind je in onderstaande mail.

Groetjes,

Alexis Dewaele - Nele Cox - Frederik Dhaenens - Prof. John Vincke

Bijlage 5: Kenmerken van de respondenten

Overzicht kenmerken respondenten

Etnische origine		
Kenmerk	Aantal	Naam respondent
Niet toegewezen	0	
Niet van toepassing	0	
Belg	25	Andreas Bart Cleo Gudrun Ilse Jurgen Leen Marie Mario Maxine Maya Micky Mieke Olivia Peter Petra Pierre Sabine Sander

		Sandra Seppe Suzanna Theo Wannes Yasmine
Niet-Belg	1	Billy
Kosovaars	1	Boris
Afrikaans	1	Mark
Half Marokkaans	1	Muraz
Geslacht		
Kenmerk	Aantal	Naam respondent
Niet toegewezen	0	
Niet van toepassing	0	
Jongen	14	Andreas Bart Billy Boris Jurgen Mario Mark Micky Peter Pierre Sander Seppe

		Theo Wannes
Meisje	15	Cleo Goedroen Ilse Leen Marie Maxine Maya Mieke Muraz Olivia Petra Sabine Sandra Suzanna Yasmine
Leeftijd		
Kenmerk	Aantal	Naam respondent
Niet toegewezen	0	
Niet van toepassing	0	
16	0	
17	7	Ilse Jurgen Marie Sabine

		Sander Seppe Theo
18	8	Boris Leen Mark Mieke Muraz Petra Wannes Yasmine
19	6	Billy Goedroen Maya Olivia Peter Pierre
20	4	Mario Maxine Sandra Suzanna
21	3	Andreas Bart Cleo
22	1	Micky
Mannelijkheid		

Score op de schaal voor mannelijkheid (BEM)		
Kenmerk	Aantal	Naam respondent
Niet toegewezen	0	
Niet van toepassing	0	
23	1	Sander
29	2	Marie Suzanna
32	1	Andreas
34	2	Micky Peter
35	1	Bart
36	2	Mark Maya
37	2	Goedroen Maxine
41	2	Jurgen Pierre
42	1	Sabine
43	4	Olivia Petra Seppe Theo
44	3	Mieke Muraz Sandra

45	1	Mario
46	2	Billy Wannes
47	2	Cleo Yasmine
48	1	Leen
49	1	Ilse
51	1	Boris
Onderwijsvorm		
Kenmerk	Aantal	Naam respondent
Niet toegewezen	0	
Niet van toepassing	0	
ASO	14	Boris Goedroen Ilse Jurgen Marie Mark Peter Petra Pierre Sabine Sander Seppe Wannes Yasmine

BSO	0	
Hoger onderwijs	8	Bart Billy Cleo Leen Maxine Maya Olivia Sandra
KSO	1	Muraz
TSO	4	Mario Mieke Suzanna Theo
Universiteit	1	Andreas
Werkend	1	Micky
Seksuele identificatie		
Hetero, homo/lesbisch of biseksueel		
Kenmerk	Aantal	Naam respondent
Niet toegewezen	0	
Niet van toepassing	0	
Homo of lesbisch	9	Andreas Jurgen Mario Micky Olivia

		Sander Sandra Suzanna Yasmine
Hetero	15	Bart Billy Boris Cleo Ilse Leen Marie Maxine Maya Mieke Peter Pierre Sabine Seppe Theo
Biseksueel	5	Goedroen Mark Muraz Petra Wannes
Traditionele of progressieve genderideologie		
Kenmerk	Aantal	Naam respondent

Niet toegewezen	0	
Niet van toepassing	0	
3	1	Yasmine
6	1	Suzanna
10	2	Olivia Petra
11	2	Micky Sander
13	3	Mark Maxine Muraz
14	3	Bart Marie Sandra
15	3	Andreas Cleo Mario
16	2	Jurgen Mieke
17	2	Leen Sabine
18	1	Theo
20	1	Goedroen
23	2	Billy Seppe

26	1	Peter
27	3	Maya Pierre Wannes
28	1	Boris
29	1	Ilse
Vrouwelijkheid		
Score op de schaal voor vrouwelijkheid (BSRI)		
Kenmerk	Aantal	Naam respondent
Niet toegewezen	0	
Niet van toepassing	0	
43	1	Sandra
37	2	Muraz Petra
55	2	Andreas Yasmine
54	2	Goedroen Suzanna
47	1	Mario
51	2	Micky Theo
31	1	Wannes
46	2	Sander Seppe
34	2	Mark

		Maya
45	3	Bart Maxine Peter
36	1	Ilse
52	1	Mieke
35	2	Leen Marie
48	2	Cleo Olivia
33	1	Boris
39	2	Pierre Sabine
41	1	Billy
49	1	Jurgen

